

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE’NİN 2010 SONRASI MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİNİN
AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

CEM AKBAL

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

**TÜRKİYE’NİN 2010 SONRASI MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİNİN
AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

CEM AKBAL

DANIŞMAN: PROF. DR. NURDAN ASLAN

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi CEM AKBAL'nın TÜRKİYE'NİN 2010 SONRASI MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERİNİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRILMASI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 26.12.2019 tarih ve 2019-44/22 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ...28/01/2020...

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. NURDAN ASLAN	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi ERDEM TURGAN	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi EKREM ERDİNÇ GÜLBAŞ	

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
KISALTMALAR.....	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
GİRİŞ.....	1
1 SEÇİLMİŞ MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN GENEL ÇERÇEVESİ.....	3
1.1 ENFLASYON	3
1.1.1 Kaynağına Göre Enflasyon Türleri.....	3
1.1.1.1 Talep Enflasyonu	4
1.1.1.2 Maliyet Enflasyonu	4
1.1.1.3 Yapısal Enflasyon	4
1.1.1.4 İthal Enflasyon	5
1.1.2 Şiddetine Göre Enflasyon Türleri.....	5
1.1.2.1 İlmli (Sürünen) Enflasyon	5
1.1.2.2 Yüksek Oranlı Enflasyon	6
1.1.2.3 Hiperenflasyon	6
1.1.3 Enflasyonun Ekonomik Etkileri	7
1.1.3.1 Kaynaklar Üzerindeki Etkisi.....	7
1.1.3.2 Tasarruf-Yatırımlar Üzerindeki Etkisi	7
1.1.3.3 Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi.....	8
1.1.3.4 Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi	8

1.2	UZUN DÖNEM FAİZ ORANI.....	8
1.2.1	Uzun Dönem Faiz Oranının Belirleyicileri	10
1.2.1.1	Kamu İç Borçlanması	10
1.2.1.2	Enflasyon	10
1.2.1.3	Gelir	11
1.2.1.4	Kısa Dönem Faiz Oranı	11
1.3	KAMU BORÇ STOKU.....	12
1.3.1	Kamu Borçlanmasıyla İlgili Temel Kavramlar	12
1.3.1.1	Kamu Kesimi Borç Stoku ve Kamu Kesimi Borç Yüğü	12
1.3.1.2	Kamu Kesimi İç Borcu	13
1.3.1.3	Kamu Kesimi Dış Borcu	13
1.3.1.4	AB Tanımlı Borç Stoku ve AB Tanımlı Borç Yüğü.....	14
1.4	BÜTÇE AÇIĞI.....	15
1.4.1	Bütçe Açıklarının Nedenleri	16
1.4.1.1	Dönemsel veya Yapısal Etkiler.....	16
1.4.1.2	Politik ve Sosyal Etkiler.....	16
1.4.1.3	Ekonomik ve Mali Nedenler	17
1.4.1.4	Askeri ve Diğer Nedenler	18
1.4.2	Bütçe Açıklarının Finansman Şekilleri.....	18
1.4.2.1	Para Basma Yöntemi.....	19
1.4.2.2	Borçlanma Yöntemi	19
1.4.2.3	Döviz Rezervlerinin Kullanımı	21
1.4.2.4	Özelleştirme Gelirleri.....	21
1.4.2.5	Vergi Gelirlerinin Arttırılması	22
1.5	İŞSİZLİK.....	22
1.5.1	İşsizlik Türleri.....	23

1.5.1.1	Açık İşsizlik	23
1.5.1.2	Arızı/Geçici (Friksiyonel) İşsizlik	23
1.5.1.3	Yapısal İşsizlik	24
1.5.1.4	Teknolojik İşsizlik	24
1.5.1.5	Mevsimsel İşsizlik	25
1.5.1.6	Konjonktürel (Dönemsel) İşsizlik	25
1.5.1.7	Gayri İradi (İstem Dışı) İşsizlik	26
1.5.1.8	Gizli İşsizlik	26
1.6	BÜYÜME	27
1.6.1	Ekonomik Büyümenin Temel Belirleyicileri	27
1.6.1.1	Sermaye Birikimi	27
1.6.1.2	Beşeri Sermaye	27
1.6.1.3	Nüfus ve İşgücü Artışı	28
1.6.1.4	Teknolojik Gelişme	28
1.6.2	Başlıca Büyüme Modelleri	28
1.7	CARİ AÇIK	31
1.7.1	Cari Açığa Neden Olan Faktörler	31
1.7.2	Cari Açığın Finansmanı	34
1.7.2.1	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	35
1.7.2.2	Portföy Yatırımları ve Diğer Yatırımlar	35
1.7.2.3	Rezerv Varlıklar	36
1.7.2.4	Net Hata ve Noksan	37
2	AVRUPA BİRLİĞİ KISA TARİHİ, ÇERÇEVE ANTLAŞMALARI, GENİŞLEME SÜRECİ VE MAKRO GÖSTERGELERİ ŞEKİLLENDİREN AB EKONOMİK KRİTERLERİ	38
2.1	AVRUPA BİRLİĞİ KISA TARİHİ	38

2.2	ÇERÇEVE ANTLAŞMALAR.....	39
2.2.1	Paris Antlaşması	39
2.2.2	Roma Antlaşması.....	40
2.2.3	Avrupa Tek Senedi	40
2.2.4	Maastricht Antlaşması	41
2.2.5	Amsterdam Antlaşması.....	42
2.2.6	Nice Antlaşması.....	42
2.2.7	Lizbon Antlaşması.....	43
2.3	GENİŞLEME SÜRECİ	44
2.4	MAKRO GÖSTERGELERİ ŞEKİLLENDİREN AB EKONOMİK KRİTERLERİ VE SÜRECİ.....	45
2.4.1	Kopenhag Ekonomik Kriterleri	47
2.4.1.1	İşleyen Bir Piyasa Ekonomisi	47
2.4.1.2	Ekonominin Rekabet Edebilme Gücü.....	48
2.4.2	Maastricht Yakınlaşma Kriterleri	49
2.4.3	Avrupa Sömestri ile İstikrar, Koordinasyon ve Yönetim Antlaşması.....	53
3	TÜRKİYE VE AB MAKROEKONOMİK VERİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	56
3.1	MAASTRICHT KRİTERLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE VE AB EKONOMİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	56
3.1.1	Enflasyon Oranları.....	56
3.1.2	Uzun Dönem Faiz Oranları.....	61
3.1.3	Kamu Borçları	64
3.1.4	Bütçe Açığı	71

3.2	MAASTRİCHT KRİTERLERİ DIŞINDA KALAN SEÇİLMİŞ GÖSTERGELERLE TÜRKİYE VE AB EKONOMİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	78
3.2.1	İşsizlik.....	78
3.2.2	Büyüme.....	82
3.2.3	Cari Açık.....	86
	SONUÇ.....	91
	KAYNAKÇA	95

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: AB Ülkeleri Enflasyon Oranları (2010-2018).....	57
Tablo 2: Türkiye Hedeflenen - Gerçekleşen TÜFE Oranlar (2010-2018).....	59
Tablo 3: Türkiye Yİ-ÜFE Oranları (2010-2018).....	60
Tablo 4: AB Ülkeleri Uzun Dönem Faiz Oranları (2010-2018).....	62
Tablo 5: AB Ülkeleri Borç Stoku/GSYİH (2010-2018).....	65
Tablo 6: Türkiye AB Tanımlı Borç Stoku/GSYH (2010-2108).....	70
Tablo 7: AB Ülkeleri Bütçe Açığı/ GSYİH (2010-2018).....	72
Tablo 8: Türkiye Bütçe Açığı/ GSYH (2010-2018).....	75
Tablo 9: AB Ülkeleri İşsizlik Oranları (2010-2018).....	78
Tablo 10: Türkiye İşsizlik Oranları (2010-2018).....	79
Tablo 11: AB ve Türkiye Genç İşsizlik Oranları (2010-2018).....	81
Tablo 12: AB Ülkeleri Büyüme Oranları (2010-2018).....	82
Tablo 13: Türkiye Büyüme Oranları (2010-2018).....	85
Tablo 14: AB Ülkeleri Cari İşlemler Dengesi (2010-2018).....	86
Tablo 15: Türkiye Cari İşlemler Dengesi (2010-2018).....	88

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1: Türkiye'nin İki Yıllık Tahvil Faizleri Görünümü (2010-2018).....	63
Grafik 2: Türkiye Özel Sektör Borç Stoku/GSYİH (2010-2017).....	71
Grafik 3: Türkiye Özelleştirme Uygulama Tutarları (2010-2018).....	76
Grafik 4: Türkiye Özelleştirme Gelirleri ve Taksitleri (2010-2018).....	77

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

AMB: Avrupa Merkez Bankası

AR-GE: Araştırma – Geliştirme

BUMKO: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

DİBS: Devlet İç Borçlanma Senedi

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

GOÜ: Gelişmekte Olan Ülkeler

GÜ: Gelişmiş Ülkeler

IMF: Uluslararası Para Fonu

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

KKBG: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

NHN: Net Hata Noksan

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TÜFE: Tüketici Fiyatları Endeksi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

ÜFE: Üretici Fiyatları Endeksi

ÖZET

Her ülke ekonomisinde, belirli bir dönem içinde meydana gelen iyileşme veya gerilemenin temel göstergesi o ülkeye ilişkin makroekonomik verilerdir. Küresel çapta ülkelerin rekabet düzeyinin artması ve yabancı yatırımlar için daha cazip bir ülke konumuna gelebilmek gibi birçok olumlu sürecin gerçekleşmesi, öncelikle makro düzeyde başarılı bir ekonomik performansın sergilenmesiyle mümkündür. Bu kapsamda hem Türkiye'nin dış ticarete birinci sıradaki partnerinin AB olması hem de Türkiye ve Birlik arasında yürütülen tam üyelik müzakere süreci nedeniyle Türkiye ve AB ülkelerinin ekonomik görünümleri önem arz etmektedir.

2008 yılı Eylül ayında ABD'de başlayan mortgage krizi, 2009 yılından itibaren tüm Dünya'yı etkisi altına alan küresel bir ekonomik krize dönüşmüş ve Türkiye ile AB ülkelerinde de kendini ciddi şekilde hissettirmiştir. Bu çalışmada, 2010 yılından itibaren Türkiye ve AB ülkelerinin; seçilmiş yedi makro gösterge (enflasyon, uzun dönem faiz oranı, kamu borcu, bütçe açığı, işsizlik, büyüme ve cari işlemler dengesi) üzerinden karşılaştırılması yapılmıştır. Seçilen ilk dört makro gösterge, aynı zamanda AB'nin Maastricht Kriterleridir.

Anahtar Kelimeler: Türk Ekonomisi, Makroekonomik Büyüklükler, Avrupa Birliği, Maastricht Anlaşması

ABSTRACT

In each country's economy, the main indicator of improvement or decline are occurring within a specific period of macroeconomic data for that country. Many positive processes such as increasing the competitiveness level of the countries on a global scale and becoming a more attractive country for foreign investments are possible only through successful economic performance at the macro level. In this context, the EU and Turkey's foreign trade in the first row to become a partner, as well as economic outlook for Turkey and the EU countries due to the full membership negotiation process carried out between Turkey and the Union is important.

The mortgage crisis, which started in the USA in September 2008, has turned into a global economic crisis that has affected the whole world since 2009 and has made itself felt seriously in the macro data of Turkey and the EU. In this study, since 2010, Turkey and the EU countries; seven selected macro indicators (inflation, long-term interest rate, public debt, budget deficit, unemployment, economic growth and current account balance) comparison has been made out. The first four selected macro indicators are also the Maastricht Criteria of the EU.

Key Words: Turkish Economy, Macroeconomic Indicators, European Union, Maastricht Agreement

GİRİŞ

Makroekonomik göstergeler, bir ülkenin ekonomisi hakkında bilgi edinebilecek en temel verilerdendir. Bu göstergelere bakarak, belli bir dönem arasında oluşan ekonomik durumun anlamlandırılması ve yorumlanması mümkün olmaktadır. Hane halkları ve şirketlerin tasarruf, yatırım ve harcama gibi tüm ekonomik kararlarında geleceğe yönelik yapacakları tahmin ve beklentilerin önemli rolü bulunmakta olup; makro veriler bu süreçte yol göstericidir.

Ülkeler arasında rekabetin giderek artmasıyla; yabancı yatırımcıların gözünde bir ülkenin daha cazip ve tercih edilir hale gelebilmesi, öncelikle o ülkenin makro düzeyde başarılı ve istikrarlı bir ekonomik performans sergilemesiyle mümkün olmaktadır. Sürecin değerlendirilmesi ise elde edilen makro göstergeler aracılığıyla yapılabilmektedir.

Günümüz dünyasında, ekonomik bütünleşme açısından en ileri bölgesel blok olarak kabul edilen Avrupa Birliği; kuruluşunun ardından gerçekleştirdiği genişleme adımlarıyla, bugün nüfusu 500 milyonu aşan 28 üyeli bir birlik haline gelmiştir. AB bu süreçte gösterdiği performansla küresel ekonomide güç ve etki alanı elde etmiştir.

Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında 1963 yılında imzalanan ortaklık anlaşmasıyla başlayan süreç, 1987 yılında Türkiye'nin tam üyelik başvurusuyla devam etmiştir. 1999 yılında AB tarafından aday ülke olarak kabul edilen Türkiye ile 2005 yılında tam üyelik müzakerelerine başlanmıştır.

Bu süreçte Türkiye ve AB arasındaki ticaret hacmi de yıllar içerisinde artış göstererek 2018 yılında 165 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye ihracatının yaklaşık % 50'si 84 milyar dolar ile AB'ye gerçekleştirilmiştir. AB'nin toplam ihracatından Türkiye % 4 pay alarak 5. sırada, toplam ithalatında ise AB ülkelerinin kendi aralarında yaptığı ticaret hariç tutulduğunda, % 4 ile 6. sıradadır. Türkiye'nin ihracatında olduğu gibi ithalatında da ilk sırada AB yer almaktadır. 2018 yılında Türkiye'nin yapmış olduğu toplam 223 milyar dolarlık ithalatın, 81 milyar doları AB üyesi ülkelere gerçekleştirilmiştir.

Türkiye ile Avrupa Birliği ekonomileri arasındaki benzerlik ve farklılıklar, hem Türkiye'nin en büyük dış ticaret ortağının Avrupa Birliği olması hem de Türkiye ile AB arasında sürdürülen tam üyelik müzakereleri nedeniyle her dönem önemini korumaktadır.

2008 yılı Eylül ayında ABD'de başlayan mortgage krizi, 2009 yılından itibaren tüm Dünya'yı etkisi altına alan küresel bir ekonomik krize dönüşmüş ve Türkiye ile AB ülkelerini de etkilemiştir.

Bu çalışmada küresel kriz sonrası seçilmiş makroekonomik veriler kullanılarak Türkiye ile AB ülkelerinin karşılaştırılması yapılmış ve bu kapsamda değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışma üç bölümden oluşmakta olup, birinci bölümde değerlendirme ve tespitlerde temel alınan; enflasyon, uzun dönem faiz oranı, kamu borç stoku, bütçe açığı, işsizlik, büyüme ve cari açık kavramları genel olarak teorik düzeyde açıklanmıştır.

İkinci bölümde; kısaca Avrupa Birliği ekonomik ve sosyal tarihi, çerçeve antlaşmaları ve genişleme süreci ile AB ülkelerinin makroekonomik göstergelerini şekillendiren temel kriterler açıklanmıştır. Bu kapsamda AB'ye üye olmak isteyen aday ülkeler için temel alınan Kopenhag Ekonomik Kriterleri, Euro Bölgesi kriterlerini oluşturan Maastricht Antlaşması ve Avrupa Sömestri ile İstikrar, Koordinasyon ve Yönetim Antlaşması üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde; yukarıda belirtilen temel seçilmiş makro göstergeler açısından 2010 yılı sonrası AB ülkelerinin verileri incelenerek Türkiye ile karşılaştırılmıştır. Seçilmiş göstergelerden dördü olan enflasyon, uzun dönem faiz oranı, kamu borç stoku ve bütçe açığı aynı zamanda AB'nin Maastricht Yakınlaşma kriterlerini oluşturmaktadır.

Sonuç bölümünde ise; yukarıda bahsedilen üç bölümdeki veriler ışığında, 2010 sonrası Türkiye ve AB ülkelerinin makroekonomik görünümü açısından değerlendirmeler yapılmıştır.

1 SEÇİLMİŞ MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN GENEL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde seçilmiş makroekonomik göstergeler olan; enflasyon, uzun dönem faiz oranı, kamu borç stoku, bütçe açığı, işsizlik, büyüme ve cari açık terimlerinin tanımları yapılmış ve genel çerçeveleri çizilmiştir.

1.1 ENFLASYON

Fiyatlar genel düzeyinde görülen sürekli artışa enflasyon denilmektedir. Burada bahsedilen fiyat artışı, ekonomideki bütün mallarda ya da büyük bir bölümünde gerçekleşmiş olmalıdır. Bu nedenle, fiyatlar genel düzeyi ekonomideki belirli bir mal sepetinde yer alan malların fiyatlarının genel bir ortalamasını ifade etmektedir. Sepetin fiyatı, sepetteki malların bazılarının fiyatlarının düşmesi veya değişmemesine rağmen, sürekli artış gösterebilir. Buradan anlaşılacağı gibi; enflasyon kavramı, bütün malların fiyatlarının sürekli arttığı bir durum olarak görülmemelidir.¹

Diğer önemli nokta ise tanımda yer alan fiyatlar genel düzeyinin sürekli bir artış içinde olmasıdır. Fiyatların bir kez artarak ardından durağan duruma gelmesini enflasyon olarak değerlendirmemek gerekir. Enflasyon kavramı bir süreci ifade etmektedir.²

1.1.1 Kaynağına Göre Enflasyon Türleri

Ekonomilerde belirli bir fiyat düzeyinde toplam talep ile toplam arz arasında kurulmuş olan denge, çeşitli nedenlerle bozulmaktadır. Bu kapsamda enflasyonla mücadelede başarı sağlamak ve ülkelerin enflasyon oranlarını doğru bir çerçevede karşılaştırmak için öncelikle enflasyonun hangi nedenlerden kaynaklandığını belirlemek gerekir.

¹ Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, 15. Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi, 2009, s. 404

² Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası**, 16. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011,

1.1.1.1 Talep Enflasyonu

Talep enflasyonu; cari fiyatlarla toplam talebin, toplam mal ve hizmet arzını aşması nedeniyle ortaya çıkmaktadır.³

Talep fazlalığı; temel olarak özel kesim ve kamu harcamalarında oluşan yüksek artıştan kaynaklanmaktadır. Yani özellikle kamu ve özel sektörde oluşan finansman açıkları, arzdan çok talebin oluşmasının başlıca nedeni olarak söylenebilir. Ayrıca ekonomilerde kredi hacminin genişlemesi ve elde edilen bu fonların tüketim harcamalarına dönüşmesi de, enflasyonist baskıyı arttıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴

1.1.1.2 Maliyet Enflasyonu

Maliyet enflasyonu, üretim girdi kalemlerindeki fiyat yükselmelerinin; genel fiyat düzeyini yükseltmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca maliyet enflasyonu, ücret-fiyat sarmalını da ortaya çıkarabilir. Yani maliyetlerde meydana gelen artışların enflasyona yol açması durumunda; alım gücü düşen ücretliler, maaşlarının arttırılması yönünde talepte bulunacaklardır. Firmaların ücretlerde artış yapması ise, üretim maliyetlerini tekrar arttıracak ve maliyet enflasyonu körüklenmiş olacaktır. Bahsedilen bu ücret ve fiyatların karşılıklı tepkileri, ücret-fiyat sarmalının oluşmasına sebebiyet vermektedir.⁵

1.1.1.3 Yapısal Enflasyon

İlk olarak 1956 yılında Meksikalı iktisatçı Juan Noyala Vazquez tarafından öne sürülen ve ardından 1958 yılında Şili’li iktisatçı Osvaldo Sunkel tarafından desteklenen yapısalcı enflasyon teorisi; enflasyonun parasal bir olgu olmadığı ve yapısal katılıklara bağlı olarak ortaya çıktığını savunmaktadır.

Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapısının sanayiden daha çok tarım ürünlerine dayalı olması ve tarımsal ürünlerde esnekliğin,

³ Özhan Uluatam, **Makro İktisat**, 8. Baskı, Ankara: Savaş Yayınları, 2001, s. 38

⁴ Serdar Altınok, **İktisada Giriş**, 6. Baskı, Konya: Atlas Kitabevi, 2006, s. 307

⁵ Oğuzhan Ardiç, **Makro İktisat**, 7. Baskı, İstanbul: Seçkin Yayınevi, 2011, s. 199

sanayi ürünlerine göre daha düşük olması, gelişmiş ülkelere kıyasla hızlı artan nüfus yapısı, yetersiz sermaye birikimi nedeniyle yatırımların az olması ve sürekli oluşan dış ticaret açıkları gibi ekonomik bozukluklar, yapısal enflasyonu ortaya çıkaran etkenlerdir.

1.1.1.4 İthal Enflasyon

Üretim için; ithal girdi kullanmak zorunda olan ülkelerin bu mallara olan talebi, söz konusu ürünlerin fiyatını artırabilmektedir. Ara ve yatırım malı ithalatının, toplam ithalat içerisindeki oranının yüksek olduğu ülkelerde; ithal girdi fiyatlarında görülen yükselişler, üretilen nihai ürünlerin maliyetini artırmakta ve bu durum enflasyonu ortaya çıkarmaktadır.

Örneğin; 1970’li ve 1980’li yıllarda petrol fiyatında görülen yükselişler, üretim maliyetlerini ciddi düzeyde arttırmıştır. Bu süreci de fiyat artışları ve tüm dünyayı etkileyen bir durgunluk dönemi izlemiştir.⁶

1.1.2 Şiddetine Göre Enflasyon Türleri

Fiyatlar genel seviyesindeki sürekli yükseliş, şiddetine göre değişen kavramlarla da nitelendirilmektedir.

İlımlı (sürünen), yüksek oranlı ve hiperenflasyon olmak üzere; enflasyon kavramı büyüklüklerine göre üç ana grupta açıklanabilir.

1.1.2.1 İlımlı (Sürünen) Enflasyon

Yıllık enflasyon oranının % 10’un altında olduğu durumdur.⁷ Gelişmiş ülkelerde enflasyon oranları çoğunlukla % 2-3 düzeyinde ya da tek haneli seviyelerde gerçekleşmektedir. Düşük oranlı enflasyon olarak da adlandırılan bu düzey, ekonomiler için istenen durumdur. Enflasyonun bu şekilde gerçekleşmesi, ekonomi için problem yaratmamaktadır. Aksine talebi canlı tutmakta ve ekonomik büyümeyi olumlu yönde

⁶ Hüseyin Şahin, **Makro İktisat**, 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2006, s. 357

⁷ İlker Parasız, **Enflasyon, Kriz ve Ayarlamalar**, 2. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2002, s. 187

etkilemektedir. Fiyatlar genel düzeyindeki artışların bu şekilde düşük oranlı olması, aynı zamanda enflasyonla mücadelede kolaylık sağlamaktadır.

İlımlı enflasyon, girişimciler için iyimserlik havası yaratır. Yatırımlar artar, istihdam oranı yükselir. Bireylerin bekleme beklentileri de nispeten istikrarlıdır.

1.1.2.2 Yüksek Oranlı Enflasyon

Yıllık enflasyon oranının % 10 ile % 1000 arasında olduğu durumdur.⁸

Yüksek oranlı enflasyonun yaşandığı ekonomilerde ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ulusal paranın değerinin hızla düşmesi nedeniyle, çoğunlukla ticari işlemlerde yapılan sözleşmeler yabancı bir para birimine endekslenmektedir. Bu da ulusal paradan kaçışa ve dolarizasyona neden olmaktadır. Bu süreçte, finansal piyasalar zayıflar. Bireyler ve firmalar ulusal paranın değer kaybına karşı kendilerini korumak için mücadele ederler ve bu nedenle ulusal parayı, nakit olarak tutmak istemezler. Enflasyonun üzerinde getiri elde edeceklerini düşündükleri finansal enstrümanlara, yatırım yapmak isterler.⁹

Yıllık enflasyon oranının % 100'ün üzerinde üç basamaklı artışların olması durumu "dört nala enflasyon" olarak da adlandırılmaktadır.

1.1.2.3 Hiperenflasyon

Fiyatlar genel düzeyinin aylık % 50 veya daha fazla oranda arttığı durumdur.¹⁰

Hiperenflasyon; savaş ve doğal afet gibi bir ülkenin ekonomisini doğrudan olumsuz yönde etkileyecek olağanüstü durumlarda ortaya çıkmaktadır. Hiperenflasyon döneminde ulusal para, değişim aracı olma ve değer saklama fonksiyonlarını büyük ölçüde yitirir. Parasal sisteminin çökmesi nedeniyle, piyasadaki işlemler döviz üzerinden yapılır ve ulusal paranın değişim aracı olma fonksiyonu ortadan kalkar. Ayrıca para yerine; altın, döviz ve mal talep edenler artacağı için bu da ulusal paranın değer saklama fonksiyonunu olumsuz etkilemektedir.

⁸ Parasız, s. 188

⁹ Dinler, s. 403

¹⁰ Nurdan Aslan, **Makro İktisat**, 5. Baskı, İstanbul: İkinci Sayfa Yayınevi, 2010, s. 41

Hiperenflasyon dönemlerinde oluşan beklenti; içinde bulunulan kötü ekonomik koşullar ve para arzının sürekli artması nedeniyle, fiyatlarında sürekli yükseleceği yönünde olmaktadır. Bu da ulusal parayı elinde bulunduranların daha çok harcamaya yönelmesine ve paranın dolaşım hızının artmasına sebebiyet verir. Paranın dolaşım hızının artması da enflasyonu artırır. Bu nedenle hiperenflasyonla mücadele etmek için önerilen çözüm yöntemlerinin en başında, parasal genişlemenin durdurulması gelmektedir.

1.1.3 Enflasyonun Ekonomik Etkileri

Enflasyonun ekonomi üzerindeki belirgin etkileri özellikle kaynaklar, tasarruf - yatırımlar, ödemeler dengesi ve gelir dağılımı üzerinde görülebilir.

1.1.3.1 Kaynaklar Üzerindeki Etkisi

Enflasyonun kaynak dağılımı üzerindeki etkisi, geleceğe yönelik sebep olduğu belirsizlik nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bu durum, faiz oranlarının uzun dönemde yükselmesine neden olarak sektörlerin işleyişini olumsuz etkilenmektedir. Gelecekle ilgili olumsuz beklentiler, uzun vadeli sözleşmelere daha yüksek risk priminin eklemelerine neden olmaktadır.¹¹ Ekonomideki yüksek faiz, düşük yatırımı beraberinde getirmekte olup; tasarruflar, uzun vadeli katma değer yaratan yatırımlara kanallı olmak yerine kısa vadeli üretken olmayan finans sektörüne doğru kaymaktadır. Bu da ülkenin üretim kapasitesini düşürmektedir.

1.1.3.2 Tasarruf-Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Enflasyonun tasarruflar üzerinde görülen etkisi, gelir gruplarına göre değişkenlik göstermektedir. Bir ekonomide, nominal faiz oranı ile enflasyon arasındaki fark arttıkça yani reel faiz yükseldikçe; yatırımlar azalmaktadır. Ayrıca faiz oranlarının yükselmesi kredilerin maliyetlerini de arttırmaktadır. Yüksek faiz ortamı talebi daraltarak, toplam harcamaların azalmasına neden olur. Yüksek enflasyon ve

¹¹ Sabiha Oltulular ve Harun Terzi, “Yüksek Enflasyon Enflasyon Belirsizliğini Arttırıyor Mu?”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 3, 2006, <http://eidergisi.istanbul.edu.tr/sayi3/ieeis3m1.pdf>, (07.04.2019), s. 4

dolayısıyla yüksek faiz görülen ekonomilerde, yabancı sermaye uzun dönemli yatırım yapmayı tercih etmemektedir.

1.1.3.3 Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Enflasyon, yurt içinde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarını yükseltmektedir. Bu durumda döviz kurlarında değişiklik olmaması durumunda; bir malı yurt içinden satın almak, yurt dışından satın almaya göre daha pahalı olmakta ve ithal malların kullanımı daha cazip hale gelmektedir. Bu durumda ihracat azalır ve ithalat artarak ödemeler bilançosu açığına neden olmaktadır.¹²

1.1.3.4 Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Bir ekonomide hane halklarının geliri, en az enflasyon oranında artış gösterirse, gelir dağılımı üzerinde enflasyonun olumsuz bir etkisinden bahsedilmez. Fakat hane halklarının gelirlerindeki artış, enflasyon oranının altında kalırsa; enflasyonun gelir dağılımını üzerinde olumsuz etkisinden söz edilir. Bu durumda düşük ve sabit gelirlilerin satın alabileceği mal ve hizmet miktarı azalmakta ve gelir dağılımı bu grubun aleyhine değişmektedir. Serbest meslek sahipleri ve işverenler ise sundukları hizmet ve ürettikleri malların fiyatlarına, enflasyon oranından daha fazla zam yapma imkânına sahip olmanın avantajıyla, enflasyonun olumsuz etkisinden kendilerini korumakta ve gelir dağılımı bu grubun lehine değişmektedir.¹³

1.2 UZUN DÖNEM FAİZ ORANI

En geniş tanımı ile faiz, paranın fiyatıdır. Kiralanan para sonucunda elde edilen gelirdir. Ayrıca mal ve hizmet kullanımını öne almanın bedeli olarak da açıklanabilir.¹⁴ Günümüz finans sisteminde birden fazla faiz oranı bulunmakta olup; çeşitlerine göre yapılan faiz tanımları şu şekildedir;

Mevduat faizi; bankalara mevduat getirip karşılığında elde edilen faizdir. Vadesine göre iki tür mevduat olup; vadesiz mevduatta, bankalar herhangi bir faiz

¹² Ersan Bocutoğlu, **Makro İktisat Keynezyen Teori ve Politikalar**, 4. Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi, s.95

¹³ Bocutoğlu, s. 96

¹⁴ M. Merih Paya, **Para Teorisi ve Para Politikası**, 4. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2007, s. 120

ödemesi yapmazken; vadeli mevduatta, vadeye göre değişen oranlarda faiz ödenmektedir. Kredi faizi ise, bankaların müşterilerine açtıkları kredilere uyguladıkları faize denilmektedir.

Kamu açısından ise iç borçlanmada DİBS faizi kullanılmaktadır. Vadesi bir yıla kadar olan iç borçlanmalar hazine bonosu, bir yıl ve daha uzun süreli olanlar ise devlet tahvili çıkarmak suretiyle gerçekleştirilmekte olup; bu borçlanma kâğıtlarının tamamına “Devlet İç Borçlanma Senetleri” yani DİBS denilmektedir. Devlet bu iç borçlanmaları genellikle ihale ile yapar ve faizde bu ihaleler sonucunda belirlenmektedir. Bankalar ihalelere girerek DİBS’leri birinci elden satın alır ve ardından bu kâğıtların belirli bir kısmını piyasada satarlar. Bu süreç sonunda, piyasada DİBS için hem bir ikinci el fiyatı hem de faizi oluşmuş olur. Bankalar ve anonim şirketlerde aynı şekilde finansman sağlamak amacıyla bir yıl ya da daha uzun vadeli borçlanma senedi yani tahvil çıkartmakta olup; bu borçlanmanın faizine “özel kesim tahvil faizi” denilmektedir.

Yukarıda belirtilen faiz oranlarının dışında, birçok finansal işlemde referans kabul edilmesi nedeniyle bir “gösterge faiz” tanımı bulunmaktadır. Gösterge faiz, ikincil piyasada gerçekleşen alım – satımlarda yüksek talep gören ve vadesi 2 yıl olup; 3 veya 6 ayda bir kupon ödemeli devlet tahvilinin faizine denilmektedir.

Gösterge tahvili her ülkedeki mevcut piyasa koşullarına göre değişiklik gösterebilir. Örneğin; ABD ve diğer birçok ülkede 10 yıl vadeli ABD hazine tahvili gösterge tahvili olarak belirlenirken, Türkiye’de 2 yıl vadeli devlet iç borçlanma senedi gösterge tahvili kabul edilir.¹⁵

Yukarıda belirtildiği gibi gösterge faizin, birçok işlemde referans alınması nedeniyle, makro göstergelerin karşılaştırılmasında da kullanılacak faiz oranıdır.

¹⁵ Mahfi Eğilmez, Faiz Deyince, <https://www.mahfiegilmez.com/2018/06/faiz-deyince.html#more>, (08.05.2019)

1.2.1 Uzun Dönem Faiz Oranının Belirleyicileri

1.2.1.1 *Kamu İç Borçlanması*

Kamu hizmetlerinin finansmanı için iç borçlanmaya gidilmesi; süreç içerisinde faiz oranının artmasına ve borçların büyümesine neden olmaktadır. Mali yapı içerisinde borç miktarının artması; borç verenler açısından riskin yükselmesine neden olduğundan, talep edilecek reel faiz artacak ve uzun dönemde faiz oranları yükselecektir. Böylece daha yüksek reel faiz elde eden özel kesimde, servet artışı gerçekleşecek ve tüketim harcamalarını artırarak; enflasyon, GSYİH ve faiz oranlarında artışa neden olacaktır. Elde edilen iç borçlar sonucunda, ödünç verilebilecek fon talebi de artmaktadır. Bu doğrultuda faiz oranları artış göstermekte ve özel sektörün yatırım yapma iştahı daha da azalmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan dışlama etkisinin bir sonucu olarak, kamu borçları ve uzun dönem faiz oranı arasındaki ilişkinin pozitif olması beklenmektedir.

Ricardocu Denklik Hipotezi ise bu görüşe katılmayarak; kamu borcunun faiziyle birlikte ödenecek olmasının, gelecekte vergi yükünde artış meydana getireceğini ve özel kesimde servet artışı gerçekleşse bile artacak vergi yükünü karşılayabilmek için, özel kesim tasarruflarını artıracığını ileri sürmektedir. Yani kamusal borçlanma, gelecekte artan vergi yükü nedeniyle özel kesimde servet artışına yol açmayarak, faiz oranları üzerinde etkili olmayacağı görüşündedir.

Ayrıca, borç artışıyla birlikte gelecek vergi yükü artışının ne olacağının belirsizliği; özel kesimde gereğinden fazla tasarruf artışına neden olması durumunda, kamu borç artışları faiz oranları üzerinde negatif etkiye sahip olabilecektir.¹⁶

1.2.1.2 *Enflasyon*

Uzun dönem faiz oranının temel belirleyicilerinden biri de enflasyon oranıdır. Enflasyon ile faiz oranı arasındaki ilişkiyi ilk açıklayan Irving Fisher'a göre; nominal

¹⁶ Robert J. Barro, "Are Government Bonds Net Wealth ?", *Journal Of Political Economy*, Volume 82, No: 6, 1974, <https://dash.harvard.edu/handle/1/3451399>, (06.05.2019), s. 1095

faiz oranı enflasyonla aynı yönde ve aynı miktarda artarken, reel faiz oranının değişmediği ortaya konulmuştur. Buna Fisher etkisi denilmektedir.¹⁷

Literatürde, enflasyon beklentilerinin uzun vadeli faiz oranı ile ilişkili olduğu savunulmaktadır. Uzun dönem faiz oranları enflasyon oranı değişiklikleriyle birlikte hareket etmekte ve uzun dönem faiz oranlarının otomatik bir mekanizma ile enflasyon beklentilerine göre değiştiğini belirtilmektedir. Yani uzun dönemli enflasyon beklentilerinin, uzun dönem faiz oranının temel belirleyicilerinden biri olduğu ortaya konulmaktadır.¹⁸

1.2.1.3 Gelir

Ülke ekonomilerinin performansının en önemli göstergelerinden biri olan nominal ulusal gelirden (GSYİH) yaşanan bir artış, beraberinde hane halkı ve firmaların daha çok harcama yapmasına yol açmaktadır. Bu durumda, harcamalarda görülen artış daha yüksek bir para talebine neden olmaktadır. Oluşan bu para talebinin, para arzından fazla olması durumunda; uzun dönem faiz oranlarında yükseliş eğilimi, az olması durumunda ise azalış eğilimi görülmektedir.¹⁹

1.2.1.4 Kısa Dönem Faiz Oranı

Kısa vadeli faiz oranlarında görülecek bir değişim; bono ve tahvil gibi uzun vadeli menkul kıymetler piyasasını etkileyerek, uzun dönem faiz oranını etkilemektedir.

Uzun dönem faiz oranlarının değişimlerinde kısa dönem faiz oranlarının önemli belirleyicisi olduğunu açıklayan Beklentiler Teorisi'ne göre;²⁰ uzun dönem faiz oranlarındaki değişim kısa dönem faiz oranlarındaki değişimlere bağlıdır. Yani uzun dönem faiz oranları şimdiki ile gelecekte beklenen kısa vadeli faiz oranlarına göre

¹⁷ Irving Fisher, "Theory of Interest", *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 45, Issue 3, 1931, <https://doi.org/10.2307/1883901>, (06.05.2019), s. 501

¹⁸ Muharrem Afşar ve Emrah Doğan, "Uzun Dönem Faiz Oranlarının Belirleyicileri: OECD Ülkelerine Yönelik Bir Panel Veri Analizi", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 59, Ocak-Şubat 2017, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/383887>, (07.05.2019), s. 106

¹⁹ Afşar ve Doğan, s. 107

²⁰ Paul Krugman ve Robin Wells, *Macroeconomics*, 2. Edition, New York: Worth Publishers, 2006, s.

belirlenmekte ve kısa dönem faiz oranlarındaki aşağı ya da yukarı yönlü bir hareket, uzun dönem faiz oranlarının aynı yönlü hareketiyle sonuçlanmaktadır.

1.3 KAMU BORÇ STOKU

“Kamu borcu” kavramı ülke borçluluğunun bir göstergesi olup; kullanım amacı bakımından farklı büyüklük ve tanımlardan bahsetmek mümkündür. Ayrıca metodolojik farklılıklar sebebiyle de kamu borçlarına ilişkin veriler, ülkelere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu kapsamda riskin ölçülmesi ve ülkelerarası karşılaştırma yapabilmek amacıyla IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan çalışmalar ve kılavuzlar yol gösterici olmaktadır. Ancak hâlihazırda küresel anlamda standart bir tanımlama olduğu da söylenememektedir.²¹

Bu nedenle önce kamu kesimi borcu ile ilgili genel tanımlar verilecektir. Türkiye ile AB ülkelerinin karşılaştırılmasının anlamlı şekilde yapılabilmesi için de, aynı zamanda Maastricht kriterlerinden birisi olan; AB tanımlı borç stoku ile AB tanımlı borç yükü kavramları kullanılacaktır.

1.3.1 Kamu Borçlanmasıyla İlgili Temel Kavramlar

1.3.1.1 *Kamu Kesimi Borç Stoku ve Kamu Kesimi Borç Yükü*

Kamu borç stoku; en genel tanımı ile bir ekonominin kamu kesiminde yer alan Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) dışındaki birimlerin iç ve dış borçlarının toplamını ifade etmektedir. Bu tanım üzerinden türetilen; Kamu kesimi borç yükü ise, kamu kesimi borç stokunun belirli bir dönemdeki GSYH’ye oranı demektir. (TCMB’nin dış borcu kamu kesimi içinde sayılmamaktadır.)

Borç stoku ve borç yükü kavramlarında, sadece borçların anapara yükümlülükleri eklenmektedir. Yani bu iki kavrama faizler dâhil edilmemektedir. Bunun temel sebebi ise borçlanma faizlerinin bütçeye gider yazılma ilkesinden kaynaklanmaktadır.

²¹ Nilüfer Turan, “Kamu Borcunun Tanımı: Borç İstatistikleri Açısından Önemi, Mevcut Durum, Sorunlar ve Türkiye Uygulaması”, **Maliye Dergisi**, Sayı 164, Ocak-Haziran 2013, <https://maliedergisi.sgb.gov.tr/yayinlar/md/164/164-10.pdf>, (09.05.2019), s. 168

Yukarıda bahsedilen tanım, brüt kamu borç stokudur. Kamu kesiminin brüt borç stokundan alacaklar düşülürse, kamu kesimi net borç stoku bulunmaktadır.

- ⇒ Kamu kesimi brüt borç stoku = Kamu kesimi brüt iç borç stoku + kamu kesimi brüt dış borç stoku
- ⇒ Kamu kesimi net borç stoku = Kamu kesimi brüt borç stoku – kamu kesimi varlık ve alacakları toplamı

1.3.1.2 Kamu Kesimi İç Borcu

Kamu kesiminin iç piyasadan yaptığı borçlanma türüne “kamu kesimi iç borcu” denilmektedir.²² Borçlanmanın TL ya da dövizle yapılması veya dövizle endeksli olması niteliğini değiştirmemektedir. Ayrıca borçlanma kâğıtlarının kimin elinde olduğunun da önemi yoktur. Örneğin yabancı yatırımcı dövizini Türkiye’de TL’ye çevirip hazine bonosu aldığında; o borç kamu iç borcu olarak nitelendirilmektedir. Borcun iç ya da dış borç olmasında ayırt edici etken, borçlanmanın hangi piyasadan yapılmış olduğudur.

1.3.1.3 Kamu Kesimi Dış Borcu

Kamunun dış piyasalardan gerçekleştirdiği borçlanma “kamu kesimi dış borcu” olarak tanımlanmakta olup; bu borçlanma dört şekilde yapılabilmektedir.²³

- ⇒ Kredi almak
- ⇒ Tahvil ihracı yoluyla
- ⇒ Devletlerden borçlanma
- ⇒ Uluslararası kurumlardan borçlanma.

Kredi yoluyla borçlanmada; hazine yurt dışı bankalardan, herhangi bir iş veya proje için belirli bir vade ve faiz ile kaynak temin etmektedir. Kullanılacak tutarın büyüklüğüne göre, krediyi tek bir banka verebileceği gibi birden fazla bankada bir araya

²² Eğilmez ve Kumcu, s. 129

²³ Eğilmez ve Kumcu, s. 143

gelip kredi verebilir. Bu şekilde birden fazla bankanın katılımı söz konusu ise buna “sendikasyon” açılan krediye ise “sendikasyon kredisi” denilmektedir.²⁴

Tahvil ihracı ile borçlanmada; hazine yurt dışı piyasalara tahvil ihraç etmekte olup; yabancı para veya TL cinsinden yapılabilir.

Devletlerden borçlanmada; hazinenin başka bir ülkeden herhangi bir program veya proje için borç almasıdır.

Uluslararası kurumlardan borçlanma ise IMF, Dünya Bankası, yatırım ve kalkınma bankaları gibi çok uluslu kurum ve kuruluşlarda gerçekleştirilebilecek borçlanmayı ifade eder.

Bir ülkenin IMF’den kaynak sağlaması durumunda, farklı değerlendirmeler söz konusu olabilmektedir. Çünkü bu durumda asıl amaç borç almak değil; o ülkenin içinde bulunduğu istikrarsız süreçten çıkmak için parasal destek sağlanmasıdır. Bu nedenle IMF’nin sağladığı kaynaklara kredi veya borç yerine; destek, imkân veya kolaylık denilmektedir. Bu kullanımlar sonucunda tahakkuk ettirilen bedele ise faiz yerine “charge” denilmektedir.²⁵

Dünya Bankası, ülkelere belirli bir dönüşüm programının uygulanması amacıyla kaynak sağlayabileceği gibi; kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları projeler için de kredi verebilmektedir. Yatırım ve kalkınma bankaları daha çok proje bazında kredi kullandırmaktadır.

1.3.1.4 AB Tanımlı Borç Stoku ve AB Tanımlı Borç Yükü

Kamu kesimi borç stokunun GSYH’ya oranı, kamu kesimi borç yükünü göstermektedir. Günümüzde AB tanımlı genel yönetim nominal borç stokunun GSYH’ya oranı bu amaç kapsamında kullanılmaktadır. Hesaplama yaparken genel yönetim iç ve dış borç stokları toplanmakta ve ayarlama kalemleri düşülmektedir.

²⁴ Eğilmez ve Kumcu, s. 144

²⁵ Eğilmez ve Kumcu, s. 141

AB tanımlı genel yönetim nominal borç stoku = Merkezi yönetim borç stoku (bütçe dışı fonlar ve döner sermayeler dahil) + yerel yönetimler borç stoku + sosyal güvenlik kurumları borç stoku (işsizlik sigortası fonu dahil) + ayarlama kalemleri

Denklemde görülen ayarlama kalemleri üç ayrı ayarlamayı içermektedir. Genel yönetimi oluşturan kurum ve kuruluşların ellerinde tutukları DİBS'ler brüt borç stokundan düşülür, iskontolu ihraç edilen DİBS'lerin nominal değerleri hesaba katılır ve dolaşımda bulunan bozuk para tutarı, merkezi yönetim iç borç stokuna eklenir.

AB tanımlı genel yönetim nominal borç stokunun GSYH'ya oranı ise borç yükünü vermektedir.

1.4 BÜTÇE AÇIĞI

Literatürde iki temel bütçe politikası yaklaşımı üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birincisi klasik iktisatçıların öne sürdüğü denk bütçe politikasıdır. Denk bütçe politikasında; vergilerin artması durumunda kamu giderlerinin de arttırılması, vergi indirimlerinde ise kamu giderlerinin azaltılması gerektiği ve borçlanmanın da gerçek kamu geliri olmadığı savunulur.²⁶ Ancak zamanla denk bütçe politikasının uygulanması zorlaşmış ve ülkeler bütçe açığı vermeye başlamıştır. Buradan hareketle ortaya çıkan görüş ise Keynesyen iktisadın ortaya koyduğu, açık bütçe politikasıdır ve devri bütçe kuramı ile açıklanır. Bu teoride, bütçe dengliği enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin birbirini izlediği 8-10 yıllık bir konjonktür dönemi için geçerlidir. Daralma dönemlerinde milli gelirle birlikte vergi gelirleri de azalmaktadır, bu durumda eğer giderde de aynı tutarda bir kısıntı yapılmazsa otomatik olarak bütçe açıkları meydana gelmektedir. Konjonktürün gelişme dönemlerinde ise vergi gelirlerinde görülen artışa rağmen, harcamaların aynı düzeyde kalması durumunda ise bütçe fazlası oluşmaktadır. Bu dönemde oluşan fazla, atıl bir fonda tutularak toplam talebin azalmasına olanak sağlarken; daralma döneminde oluşan bütçe açıkları toplam talebi artırıp; konjonktürel dalgalanmaları yumuşatıcı bir etki yapmaktadır.

Bu kapsamda belirli bir dönemde (ölçümlerde genellikle bir yıllık süre temel alınmaktadır.) bütçe giderlerinin, bütçe gelirlerinden fazla olmasına “bütçe açığı”

²⁶ Ahmet Ulusoy, **Maliye Politikası**, 2. Baskı, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2016, s. 220

denir.²⁷ Söz konusu durum günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve mali bir sorun olarak görülmektedir.

1.4.1 Bütçe Açıklarının Nedenleri

Bütçe açıklarının oluşum nedenleri, ortaya çıktığı ülkenin gelişmişlik düzeyi ve içinde bulunulan koşullara göre farklılık gösterebilmektedir.

1.4.1.1 Dönemsel veya Yapısal Etkiler

Bütçe açığının nedenleri ve bu kapsamda çözüm önerileri incelenirken, açığın ne kadarının dönemsel veya yapısal faktörlerden oluştuğunu tespit etmek önemli bir unsurdur.

Savaş, doğal afet gibi olağanüstü bir dönemde oluşan bir iktisadi yavaşlama neticesinde vergi gelirleri azalırken, kamu harcamaları da ciddi bir şekilde artabilmektedir. Burada sürecin dönemsel ve spesifik bir olaydan kaynaklandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak yapısal etkenlerde durum aynı değildir. Ülkelerin ekonomik gelişmişlikleri, kültürel farklılıkları, sosyal ve ekonomik konulara bakış açıları, yapısal sebeplerin temelini oluşturmaktadır. Örneğin az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere kıyasla vergi gelirleri yetersiz, yatırımlar - teşvikler gibi politikaların uygulanması için ise baskı yüksek ayrıca tasarruf oranları da düşüktür. Bu ortamda, bütçe açığını üzerinde arttırıcı etki yaratmaktadır. Ayrıca mali şeffaflığın olmaması, denetim eksikliği, israf gibi sorunlarda bütçe açığını arttırıcı başlıca yapısal etkenler olarak sıralanabilir.

1.4.1.2 Politik ve Sosyal Etkiler

Politik nedenlerin başında ülkelerin yönetimindeki siyasi partilerin, harcamalar ve vergilendirmeler konusundaki uygulama ve tercihleri gelebilmektedir. Seçim dönemlerinde tekrar seçilebilmek için seçmenlerin çıkarları yönünde kararlar alınır ve bunun sonucunda, kamu harcamalarındaki artış bütçe açıklarına neden olabilir. Bu

²⁷ Ulusoy, s. 227

yönde uygulanan politikalara “seçim ekonomisi” denilmektedir.²⁸ Bu süreçte genellikle harcama kararlarının alınması vergilere göre daha kolay olmaktadır. Oy kaygısı nedeniyle de yeni vergiler koymaya veya mevcut vergileri artırmaya karşı daha dikkatlidirler.

Gelişmiş ülkelerde ortalama yaşam süresi; hayat şartlarının daha iyi olması nedeniyle gelişmekte olan ülkelere yüksektir. Bunun sonucunda yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı sürekli artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde artan bu yaşlı nüfusla beraber, emeklilik maaşları, sosyal amaçlı harcamalar ve sağlık harcamaları artmakta; bu durum da bütçe dengesinde bozucu etki yaratmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelere ise nüfus artış oranı yüksektir ve genç nüfusun, toplam nüfus içerisindeki payı daha fazladır. Bu durumda özellikle eğitim olanaklarının artırılması ve istihdam yaratılması için gereken yatırım harcamalarında artışa neden olmaktadır. Ayrıca artan nüfusun temel taleplerini karşılamak amacıyla su, kanalizasyon, doğalgaz, elektrik gibi altyapı hizmetleri ve toplu ulaşım, yeşil alan, eğlence yerleri ile çevre temizliği gibi üstyapı hizmetlerindeki harcamaların artması bütçe açıkları yaratabilmektedir.

1.4.1.3 Ekonomik ve Mali Nedenler

Bütçe açıklarında, gelişmiş ülkeler daha çok sosyal nedenlerden etkilenirken, gelişmekte olan ülkeler ise daha çok ekonomik ve mali nedenler olumsuz etkilemektedir. Bunun temel nedeni gelişmekte olan ülkelerin, sanayileşme ve kalkınma hedefleri olup; ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmekte, daha yüksek sermaye birikimi ve daha fazla yatırıma gereksinim duymaktadırlar. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler; barajlar, köprüler, limanlar, havaalanları, telekomünikasyon ve enerji santralleri gibi altyapı yatırımlarına daha çok ağırlık verme ihtiyacı duymaktadırlar. Bütün bu yüksek tutarlı yatırımlar da beraberinde kamu harcamalarındaki artışı ve dolayısıyla bütçe açıklarını ortaya çıkarmaktadır.²⁹

²⁸ Abuzer Pınar, **Maliye Politikası: Teori ve Uygulamalar**, 3. Baskı, Ankara: Naturel Yayıncılık, 2010, s. 130

²⁹ Abdullah Keskin, Hüseyin Şen, İsa Sağbaş, **Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, 2. Baskı, Ankara: Orion Yayınevi, 2007, s. 68

Bütçe açıkları üzerinde başka bir etkinin dış veya iç kaynaklı şoklar nedeniyle oluşması mümkündür. Dünya genelinde görülen bir ekonomik kriz, yaşanan durgunluk veya faiz oranlarında bir değişim, bütçe dengesini bozabilmekte ve bütçe açıklarına sebep olabilmektedir. Ülkelerin kendi iç dinamikleri nedeniyle de; enflasyon, reel faiz oranı ve döviz kurunda meydana gelen ani değişimler, bütçeyi bozucu etki yaratabilmektedir.

Mali açıdan, gelişmekte olan ülkelerde personel gideri gibi her yıl tekrarlanan cari harcamaları azaltmak pek mümkün değildir. Aksine bu harcamalar enflasyon ve ücret baskısıyla sürekli artmaktadır.

1.4.1.4 Askeri ve Diğer Nedenler

Savaşlar, artan askeri harcamaları beraberinde getirmekte olup; dünyada savaşların yarattığı maliyetler, üretim düşüşleri ve ardında bıraktığı yıkıcı etkiler; bütçe açıklarını kaçınılmaz bir şekilde artırmaktadır.

Bütçe açıklarının artışına sebep olan ve yukarıda açıklanan sebeplerden başka durumlarda oluşabilmektedir. Bunlar genellikle devamlılığı olmayan ve belirli bir zaman diliminde ortaya çıkan unsurlardır. Ortaya çıkan bir iç karışıklık veya yaşanan bir terör saldırısı, hükümetlerin daha fazla güvenlik harcaması yapmasına sebep olabilmektedir. Yaşanan güvensizlik ortamı nedeniyle gelir kaybı da oluşabilmektedir. Bunların dışında deprem, kuraklık, sel gibi doğal afetler de ekonomiyi aynı şekilde olumsuz etkilemektedir.

Ayrıca günümüz dünyasında, gelişen teknolojiye uyum sağlamak amacıyla ülkeler; büyük kamu harcamaları yapmak zorunda kalmakta ve bu da bütçe açıkları oluşturmaktadır.³⁰

1.4.2 Bütçe Açıklarının Finansman Şekilleri

Bütçenin olağan gelirleri olan vergiler, harcamaları karşılayamadığı zaman; bu açıkların finanse edilmesinde genellikle Merkez Bankası kanalıyla para basma yöntemi

³⁰ Keskin, Şen ve Sağbaş, s. 86

(emisyon), borçlanma ve vergi gelirlerinin artırılması geleneksel finansman yöntemlerindendir. Bu bölümde ayrıca Türkiye'nin bütçe açıkları kısmında değineceğimiz; döviz rezervlerinin kullanımı ve özelleştirme başlıkları açıklanacaktır.

1.4.2.1 Para Basma Yöntemi

Kamu açıklarını finanse etmenin yollarından biri merkez bankası tarafından para arzının artırılmasıdır. Ancak bu sürecin olumsuz sonuçları da bulunmaktadır.

Bütçe açıklarının parasallaşma (monetizasyon) yolu ile finansmanı; önemli bir diğer makroekonomik gösterge olan enflasyonun temel nedenlerinden biri olduğu konusu, tartışma noktalarından biridir.

Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler, bütçe açıklarının finansmanında para basma yöntemine daha sık başvurmaktadır. Ancak kamu açıklarının bu şekilde finansmanı, enflasyonu da beraberinde getirmektedir.

Parasal tabanda, reel para talebindeki artışa bağlı bir genişleme görülürse; devletin enflasyonist baskı yaratmadan da emisyon aracılığıyla gelir elde etme imkanı vardır. Yani reel büyüme sonucunda hane halklarının reel para talebi, para arzında görülen artıştan büyükse; enflasyonist baskı yaratmadan reel gelir elde etmek mümkündür. Literatürde buna “senyoraj geliri” denilmektedir.³¹

1.4.2.2 Borçlanma Yöntemi

Borçlanma; devletin kişiler, firmalar ve diğer idarelerden belirli bir takvime göre faiz ve anapara ödemesi yaparak fon transfer etmesidir. Borçlar temin edildikleri kaynaklar açısından iç ve dış borçlar olmak üzere ikiye ayrılır.

İç borçlanma; kamu tarafından ülke sınırları içindeki kişi ve kurumlardan ulusal para cinsinden borçlanılmasıdır. Bu yöntem ile özel sektörün elinde bulunan fonlar kamu kesimine aktarılmış olur. Bankaların doğrudan kamu kesimine açtığı krediler ile hane halkı, özel şirketler ve banka dışı finansal aracı kurumların hazine bonosu ve tahvil alarak kamu kesimine verdiği borçları kapsamaktadır.

³¹ Parasız, s. 28

Bütçe açıklarını iç borçlanmayla finanse etmek kolay bir yöntem olmakla birlikte, maliyetinin yüksek olduğu söylenebilir. Bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanmaya başvurulmasıyla, yurt içi tasarruflar üzerinde talep baskısı oluşabilmektedir. Tasarruf sahipleri, yüksek faizlerden yararlanmak amacıyla kamuya ek finansman oluşturmak ister. Kamu harcamalarının karşılanmasında yetersiz kalınırsa, finansman ihtiyacı bu şekilde karşılanabilmektedir.

Bütçe açıklarında görülen sürekli büyüme nedeniyle kamunun ilave kaynak ihtiyacının her geçen gün daha da artması ve sürekli hale gelmesi durumunda, özel tasarrufların kamuya aktarılması hızlanır. Ancak artan finansman ihtiyacının özel tasarrufların karşılayamadığı noktada, faizlerdeki yükseliş kronikleşmiş olacaktır. Böyle bir süreçte kamunun faiz yükünün artmasının yanında, kullanılan finansmanın vadeleri de kısılacaktır. Finans sektörünün işleyişini olumsuz etkileyen bu sürece, sürdürülebilir olmaması nedeniyle önlem alınması gerekecektir.³²

Dış borçlanma; genel olarak kamu kesiminin yurt dışından sağladığı finansmanı ifade etmektedir. Sermaye piyasaları gelişmemiş ve iç borçlanma imkanlarının kısıtlı olduğu ülkelerde daha çok başvurulan bir yöntemdir. Dış finansman kaynaklarını; uluslararası finans kuruluşları ve uluslararası ticari bankaların kredileri ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve uluslararası portföy yatırımları oluşturmaktadır.

Dış borçlanma, aynı zamanda döviz kurunu da yükseltme eğilimi gösterir ve bu durum ihracatı azaltırken ithalatı artırıcı etki yaratabilir.³³ Bütçe açıklarının finansmanında yüksek dış borç kullanımı, ülkeleri ani bir borç krizine sürükleyebilir. Yanlış ya da aşırı dış borç kullanımı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yüksek bütçe açıklarına neden olabilmektedir.

³² Keskin, Şen, ve Sağbaş, s. 68

³³ Muammer Şimşek, “Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı 16, 2000, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/508147>, (06.06.2019), s. 63

1.4.2.3 Döviz Rezervlerinin Kullanımı

Bütçe açıklarını finanse etmenin bir diğer yolu da merkez bankasındaki yabancı kaynakları kullanmaktır. Merkez bankaları farklı işlemlerle kasasında tuttuğu döviz rezervlerini, kendi parasının değerini istikrarlı tutmak amacıyla kullanmaktadır. Gerektiği zamanlarda döviz satarak veya döviz alarak piyasada dengeleyici müdahalelerde bulunabilir. Döviz kurları üzerinde yapılabilecek spekülasyon amaçlı hareketleri önleme maksadıyla yapılan bu işlemlerin etkili olabilmesi için Merkez Bankalarının kasalarında yeterli miktarda altın ve yabancı paraya olması gerekmektedir. Para basmak yerine, MB'nin mevcut döviz rezervlerinin kullanılması, bütçe açıklarının yaratacağı enflasyonist etkiyi geciktirebilir, ancak beraberinde düşük enflasyonu sağlamaya yönelik uygulamalar hayata geçirilmezse; bu politikanın sürdürülebilirliğini söylemek zordur.³⁴ Sahip olunan rezerv miktarı sınırsız olmadığından, rezervlerin tükenmesi durumunda devalüasyon beklentisi artar ve ülkeden sermaye çıkışlarına neden olur. Bu süreçte ödemeler dengesinde krizlere ve enflasyona sebep olmaktadır.

1.4.2.4 Özelleştirme Gelirleri

Gelişmekte olan ülkelerde, özelleştirme uygulamalarının temelinde; verimliliğin düşük ve gizli işsizliğin olduğu kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) bütçeye yük getirdiği göz önünde bulundurularak; elden çıkarılması ve sağlanan gelirle de bütçe açıklarının finansmanı amaçlanmaktadır. Ancak özelleştirme gelirlerinin tek seferlik bir gelir kalemi olduğu unutulmamalı ve uzun vadede karlı olabilecek KİT'lerin ülke ekonomisi üzerinde ilerleyen meydana getireceği etkinin iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.³⁵

Gelişmiş ülkelerde ise özelleştirmenin amacı daha çok devletin ekonomiye olan müdahalesini azaltmak ve sağlık, eğitim, savunma gibi sosyal devlet anlayışının temel niteliklerini yerine getireceği hizmetlere daha çok yönelmesini sağlamaktır.

³⁴ Cihan Bulut, **Kamu Açıkları - Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru İlişkileri**, 1. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2002, s. 51

³⁵ Bulut, s. 54

1.4.2.5 Vergi Gelirlerinin Arttırılması

Vergi; devletin hükümlerlik gücüne dayanarak, gerçek ve tüzel kişilerden elde ettiği karşılıksız ve zorunlu gelirlerdir.³⁶ Bir devlet bütçesinin en büyük gelir kaynağını vergiler oluşturmaktadır.

Vergi gelirlerini arttırmak için; vergi sisteminde yeni düzenlemeler, vergi oranlarının arttırılması veya azaltılması, muafiyet ve istisna kapsamının daraltılması ve vergilendirilmemiş sektörler yeni vergilerin getirilmesi gibi uygulamalar mümkündür. Ancak bütçe açığının finansmanı kapsamında yeni vergi uygulaması veya vergi artırımını zor bir süreçtir. Vergilendirme konusunda izlenilen yeni politikalar, toplum tarafından olumsuz tepkilere neden olabilir ve bu da vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma gibi durumları artabilmektedir.

Bu nedenle uygulanacak yeni vergi politikaları öncelikle yeni iş imkânlarını artırmalı ve ekonomik büyümeyi desteklemelidir. Ayrıca gelir ve servet dağılımında adaleti sağlayıcı olmalıdır. Aksi durumda vergi koyucuların yeni vergileri kabul ettirmesi güçleşmektedir.

1.5 İŞSİZLİK

İşsizlik, kavramsal olarak “çalışma çağında ve arzusunda olan ve çalışmaya engel bir özrü bulunmayan kişilerin iş bulamaması”³⁷ veya “kişilerin piyasadaki ücret düzeyinde çalışma istek ve gücünde olup, iş aradığı halde iş bulamaması”³⁸ durumu olarak açıklanabilir.

İşsizlik verilerinin analiz edilebilmesi, karşılaştırılabilmesi ve işsizliğin azaltılmasına yönelik politikaların belirlenmesinde, ülkeler bazında işsizliğin genel seviyesinin bilinmesinin yanında; emek arz edenlerin hangi sebeple istihdama katılamadığı veya istihdamda kalamadığının irdelenmesi de önemlidir. Bu kapsamda ilk önce işsizlik türleri incelenecektir.

³⁶ Halil Seyidoğlu, **Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük**, 3. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2002, s. 663

³⁷ Seyidoğlu, s. 294

³⁸ Erdal Ünsal, **Makro İktisat**, 7. Baskı, Ankara: İmaj Yayınları, 2007, s. 14

1.5.1 İşsizlik Türleri

Farklı ülkelerde, farklı coğrafyalarda ve farklı sektörlerde; değişik sebeplerle işsizlik olgusu ortaya çıkabilmekte olup; literatürde çeşitli tasnifler bulunmaktadır.

1.5.1.1 *Açık İşsizlik*

Açık işsizlik, “ alışma gücü ve arzusu olmasına rağmen, cari ücret seviyesinden iş arayıp bulamayanların toplamının oluşturduğu işsiz kitleyi ifade etmektedir”³⁹. Başka bir ifade ile bireyin para kazanmak için çalışabileceği bir işinin olmaması durumudur.

1.5.1.2 *Arızı/Geçici (Friksiyonel) İşsizlik*

Arızı/Geçici (Friksiyonel) işsizlik değişik endüstriler, farklı şehirler ve farklı zamanlar arasında işe girişlerin ve işten ayrılışların rastgele dalgalanmalar şeklinde kendini göstermesidir.⁴⁰

Bu işsizlik türü; toplumda emek arz ve talebi arasında genel bir denge durumu olduğu zamanda bile işçilerin kısa vadeli yer değiştirmeleri nedeniyle az ya da çok oranda var olacağından, iş gücü piyasası hiçbir zaman tam istihdam seviyesine ulaşamayacak ancak en iyi düzeye gelmiş olacaktır. Bu geçici süre işsizlik durumunun işçi sendikalarına göre % 1-2 düzeyinde olması gerekirken işverenlere göre % 3-5 arasında olması tercih edilmektedir.⁴¹

Genel olarak ekonomilerde açık iş pozisyonlarının bulunduğu halde bu pozisyonlar hemen dolmamakta, iş arayanlar daha yüksek ücret ve daha iyi çalışma şartları olan bir iş bulma ümidiyle arayışlarına devam etmektedirler.  cret ve çalışma şartlarının iyi olduğu bir ortamda, söz konusu açık iş pozisyonları kapanmıyorsa bu durumda yapısal işsizlikten bahsedilebilir. Friksiyonel işsizlik, yapısal işsizliğe dönüşmediği sürece ekonomik bir tehdit olarak görülmemektedir.

³⁹ Sabahattin Zaim, * alışma Ekonomisi*, 10. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1997, s. 170

⁴⁰ Zaim, s. 193

⁴¹ Zaim, s. 193

1.5.1.3 Yapısal İşsizlik

Yapısal işsizlik, “emek gücünün yapısıyla coğrafi yer, meslek, beceri, endüstri gibi bakımlardan emek talebinin yapısı arasındaki uyumsuzluğun neden olduğu işsizlik” olarak tanımlanabilir.⁴²

Bu işsizlik türünün nedenleri; ekonomik büyüme, teknolojik gelişmeler ile hükümetlerin izlediği sektörel, endüstriyel ve bölgesel politikalar olarak sıralanabilir.

Bir ekonomide geçici ve yapısal işsizlik toplamının işgücüne oranına doğal işsizlik oranı denir. Doğal işsizlik oranı (tam istihdam işsizlik oranı), enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı olarak da tanımlanmaktadır.⁴³ Çünkü bu durumda işten ayrılan kişilerin sayısı ile iş bulan kişiler birbirine eşit olmaktadır.

1.5.1.4 Teknolojik İşsizlik

Teknolojik işsizlik; gelişen teknolojiyle birlikte, üretimde emeğin yerine makinelerin ikame edilmesi durumunda ortaya çıkan işsizlik türüdür.⁴⁴ Gelişen teknolojiye uyum sağlayabilen şirketler, daha az emek gücüne ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle nitelikli olmayanlar arasında işsizlik oranı artış göstermektedir.

Joseph A. Schumpeter’e göre ise söz konusu teknolojik değişimlerin olumsuz etkisinin ilk aşamada olduğunu, sonrasında inovasyonların yeni ürünler, yeni üretim süreçleri ve yeni pazarlar ortaya çıkarmasıyla hem ücret seviyelerinin yükseleceği hem de işsizliğin azalacağını öne sürmektedir. Yani kısa dönemde işsizlik yaratan teknolojinin, uzun dönemde işsizliği azaltıcı etki göstereceği düşünülmektedir. Ancak gelişmiş ülkelere göre diğer ülkelerin artan teknolojiye ayak uydurması daha uzun zaman almaktadır. Bu nedenle teknolojik işsizlik türünün gelişmekte olan ve az gelişmiş olarak kategorize edebileceğimiz ülkelerde daha yüksek olduğu söylenebilir.

⁴² Paul N. Courant, Peter O. Steiner, Douglas D. Purvis ve Richard G. Lipsey, **İktisat** 2, 2. Baskı, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1994, s. 315

⁴³ Ünsal, s. 92

⁴⁴ Tevfik Pekin, **Makro Ekonomi**, 1. Baskı, İzmir: Zeus Kitabevi, 2007, s. 108

1.5.1.5 *Mevsimsel İşsizlik*

Yıl içinde bazı mevsimlerde doğal koşullar veya yaşanan sosyal olaylar neticesinde ekonomik faaliyetlerde yavaşlama ve üretimin azalması görülmektedir. Bu nedenle ortaya çıkan işsizlik türüne “ mevsimsel işsizlik” denilmektedir.⁴⁵

Tüm yıl boyunca istihdam edilmeyip; sadece yılın belirli dönemlerinde çalıştırılmak üzere işçi alınması, geçici ya da mevsimsel iş olarak tanımlanabilir. Belirtildiği gibi mevsimsel işsizlik de bu durumda ortaya çıkan işsizlik türüdür. İnşaat sektöründe istihdamın kış döneminde azalması veya çeşitli gıda ürünlerinin toplanması için gereken iş gücü talebinin, hasat zamanlarında yükselirken diğer dönemlerde azalması durumu buna örnek verilebilir.

Bu şekilde mevsimlik olarak çalışan işçilerin belirli bölümü, kalan boş zamanlarını başka bir iş ile doldurabilmektedirler. Yani birden fazla işe uyum sağlayabilmektedirler. Bazıları ise herhangi bir iş arayışına girmeden tekrar çalışma döneminin gelmesini bekleyebilirler. Bu durumda mevsimsel işsizliğin iradi olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu nedenle mevsimsel işsizlik, izleyen dönemde iradi veya gayri iradi olarak ortaya çıkabilmektedir.⁴⁶

1.5.1.6 *Konjonktürel (Dönemsel) İşsizlik*

Bir ekonomide aynı etkinlik düzeyi her zaman sürdürülemez ve dönemsel olarak dalgalanmalar göstermektedir. İşte bu dalgalanma ve bunalım dönemlerinde ortaya çıkan işsizlik türüne “konjonktürel işsizlik” denilmektedir.⁴⁷ Yani konjonktürel işsizliğin ekonominin daralma dönemlerinde, talep yetersizliğinden dolayı ortaya çıktığı görülmektedir. Mal ve hizmetlere olan talebin azalması, üretim ve hizmetler için gereken işçi talebinin azalmasına yol açar ve çalışanların işten çıkarılması şeklinde devam eder.

⁴⁵ Cafer Unay, **Makro Ekonomi**, 8. Baskı, Bursa: Vipaş Yayınları, 2001, s. 350

⁴⁶ Mustafa Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2011, s. 463

⁴⁷ Dilek Eyüboğlu, **2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları**, Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, 2003, s. 15

1.5.1.7 Gayri İradi (İstem Dışı) İşsizlik

Bu işsizlik türünde ülke ekonomisinin koşulları ön plana çıkmaktadır. Çünkü gayri iradi işsizlikte, iradi işsizliğin tersine; işsiz olan kişinin, isteyerek işsiz durumda olmaması nedeniyle, iş bulması da yine kendi çaba ve arzusuna bağlı değildir.

İki temel iktisadi akıma göre; klasik ve neo-klasik iktisatçılar gayri iradi işsizliğin varlığını kabul etmemiş, serbest piyasa şartlarında iş arayan kişinin beklentisinden daha düşük ücreti kabul etmeye razı olduğu durumda bu işsizlik türünün önlenebileceğini belirtmişlerdir. John M. Keynes ise işsizliği daha çok irade dışı bir durum olarak temellendirmiş ve gayri iradi işsizliğin talep yetersizliği nedeniyle ortaya çıktığını savunmuştur.⁴⁸

1.5.1.8 Gizli İşsizlik

Görünürde çalışan bir kişinin, elinde olan veya olmayan nedenlerle üretime hiçbir katkısının olmaması durumunda ortaya çıkan işsizlik türüne “gizli işsizlik” denilmektedir.⁴⁹ Yani verim sağlamayan kişilerin işsizliği olup; üretim kapasitesine göre fazla miktarda işçinin çalıştırılmasıdır.

Gizli işsizlik özellikle geç sanayileşen ülkelerde, tarım sektöründe kendini göstermektedir. Bu kategoride bulunan ülkelerde, istihdamın önemli bir bölümü tarımsal üretimde çalışıyor görünmektedir. Ancak söz konusu çalışanların tarımsal üretimden çekilmesi durumunda üretim miktarının değişmeyeceği hesaplanmaktadır. Sanayileşme arttıkça gizli işsizlik oranı da düşmektedir, çünkü bu durumda gelişmiş ülke örneklerinde olduğu gibi, iş gücünün önemli bir bölümü gizli işsizlik oranının tarım sektörüne oranla çok düşük düzeyde olduğu sanayi sektöründe çalışmaktadır.⁵⁰

⁴⁸ Pekin, s. 107

⁴⁹ Zaim, s. 171

⁵⁰ Eyüboğlu, s. 40

1.6 BÜYÜME

Ekonomik büyüme; “bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının artması” anlamına gelmektedir. Yani iktisadi büyüme, “reel gayri safi yurt içi hasılanın zaman içinde sürekli artışı” şeklinde tanımlanabilir.⁵¹

1.6.1 Ekonomik Büyümenin Temel Belirleyicileri

Ekonomilerde, iktisadi büyümeyi etkileyen birçok faktör bulunmakta olup; iktisadi ekollerin bu konudaki görüşlerinde bazı ortak unsurlar vardır.

1.6.1.1 *Sermaye Birikimi*

Bir ekonomide veya firmada kullanılan üretim araçları stokuna “sermaye” denilmektedir. Sermaye birikimi ise belirli bir dönemde üretebilecek mal ve hizmetler toplamıdır. Makine ve teçhizat gibi üretim faktörlerinin yanı sıra; yol, köprü, hastane gibi fiziki sermaye yatırımlarını da içermektedir.

Sermaye stokunu belirli bir düzeyde tutabilmek ve aşınmasını önlemek için süreklilik arz eden yeni yatırımlar yapmak gerekmektedir. Ancak yatırımları artırmak genellikle tasarruf yetersizliği nedeniyle kolay olmamaktadır.

Sermayenin kaynağı tasarruftur. Harcanmayan gelir olarak tanımlanan tasarrufların sermaye birikimi yaratabilmesi için öncelikle yatırımlara kanalize olması gerekmektedir. Eğer bir ülkede tasarruflar yüksek ve aynı zamanda yatırıma dönüşüyorsa o ülkede sermaye birikimi hızlı, düşükse sermaye birikimi yavaş olacaktır.

1.6.1.2 *Beşeri Sermaye*

İşgücünün niteliğini arttıran yatırımlara “beşeri sermaye” denilmektedir. Üretim yapanların geçmişte edindikleri tecrübe ile bilgi ve becerileri gibi tüm olumlu yönler, beşeri sermayeyi tanımlamaktadır. Beşeri sermaye artışı kişinin kendi verimliliğini artırmasının yanı sıra, diğer üretim faktörlerinde de verimliliği arttırmaktadır. Eğitim ve sağlık harcamaları ile bir ülkenin beyin göçü alması gibi

⁵¹ Ünsal, s. 15

süreçler, beşeri sermayenin gelişmesine pozitif katkı sağlamakta olup; bu kapsamda eğitim ve sağlığa yapılan harcamalar uzun dönem yatırım olarak kabul edilmektedir.

1.6.1.3 Nüfus ve İşgücü Artışı

Ülkelerde nüfus artışıyla birlikte işgücünde görülen artış, ekonomik büyüme üzerinde etki yaratmaktadır. Nüfus artışı öncelikle talep yönünden iç pazarın büyümesini sağlamaktadır. Diğer yandan da emek arzında artış meydana getirmektedir. Ancak emek arzında meydana gelen fazlalığın işsizlik yaratma potansiyeli oluşturacağından, nüfus artışının pozitif ve negatif etkileri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından tartışılmaktadır.⁵²

1.6.1.4 Teknolojik Gelişme

Teknolojik gelişmeler, ülkelere ve şirketlere aynı miktar girdi ile daha fazla ürün elde etme fırsatı sunmaktadır. Bu nedenle ekonomik büyümenin en önemli katalizörlerinden bir tanesi olduğu söylenebilir.

Teknolojik gelişmenin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyebilmesi, bireylere sağlanan eğitim ve bu sayede öğrenilen bilimsel bilginin; yararlı ürün ve süreçlere dönüşmesiyle mümkündür. Bu nedenle günümüzde özellikle araştırma ve geliştirmeye (Ar-Ge) büyük önem verilmekte, şirketler tarafından yüksek kaynaklar ayrılmaktadır.⁵³

1.6.2 Başlıca Büyüme Modelleri

İktisadi büyüme her dönemde ülkelerin makroekonomik performansının en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Literatürde bu konuda farklı büyüme modelleri geliştirilmiştir.

Klasik iktisat ekolünün temsilcileri olan Smith, Ricardo, Malthus, Ramsey, Yang, Knight ve Schumpeter gibi ekonomistler, toprağın sabit değer alınıp; sermaye ve işgücünün değişken olarak kullanıldığı, klasik üretim fonksiyonu üzerinden sermaye

⁵² Metin Berber, **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 3 Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi, 2006, s. 29

⁵³ Krugman ve Wells, s. 201

birikimi, kişi başına düşen gelir, genel denge dinamikleri, rekabet şartları, yeni üretim metotlarında teknolojinin rolü, işgücünün uzmanlaşması ve azalan verimler yasası gibi modern iktisadi büyüme teorilerinin perspektifini belirlemişlerdir.⁵⁴

Modern İktisadi büyüme teorileri Frank Ramsey'in 1928 yılında yapmış olduğu "A Mathematical Theory of Saving" isimli çalışma ile başlamıştır.⁵⁵ Bu çalışmada Ramsey, hane halkının dönemler arası optimizasyon kararlarını büyüme teorisine uygulamıştır. Ardından 1950'li yılların sonuna kadar olan dönemde Harrod ve Domar; Keynesyen statik teoriyi, büyüme teorisi ile dinamikleştirmeye çalışmıştır.⁵⁶ Bu kapsamda geliştirilen Harrod-Domar büyüme modelinde, büyüme oranının artırılmasının sermayenin marjinal verimliliğinin ve tasarruf oranlarının artırılması ile sağlanacağını savunmuştur. Bu modelde denge, sabit üretim fonksiyonu varsayımı nedeniyle "bıçak sırtı" olarak adlandırılan bir noktada tesadüfi olarak oluşmaktadır.⁵⁷

Harrod-Domar büyüme modelinden sonra 1980'li yılların sonunda kadar Neo-klasik büyüme teorisi etkili olmuştur. Çıkış noktasını Solow ve Swan'ın (1956) çalışmalarının oluşturduğu bu teoride iki temel öngörü yer almaktadır.⁵⁸ Birincisi; modelde tasarruf oranının, durağan olan sermaye, işgücü ve kişi başına düşen gelir ile doğru orantılı olduğudur. Yani durağan durumda daha fazla tasarruf eden ülke, daha az tasarruf eden ülkeye göre daha sermaye yoğun ve daha zengin olacaktır. Fakat tasarruf oranındaki artış, durağan durumdaki büyüme hızını etkilememektedir. Bu durumda ekonomik büyümeyi belirleyen temel unsurlar, model içerisinde belirlenemeyen ve dışsal olarak eklenen teknolojik değişme ve nüfus artış hızı olmaktadır.⁵⁹

⁵⁴ Yalçın Gübe, "İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı", **Hazine Dergisi**, Sayı 6, 1997, s.17

⁵⁵ Frank P. Ramsey, "A Mathematical Theory of Saving", **The Economic Journal**, Vol. 38, No. 152, 1928, <http://piketty.pse.ens.fr/files/Ramsey1928.pdf>, (11.05.2019), s.546

⁵⁶ Roy F. Harrod, "An Essay in Dynamic Theory", **The Economic Journal**, Vol. 49, No. 193, 1939, <http://piketty.pse.ens.fr/files/Harrod1939.pdf>, (19.06.2019), s.25

⁵⁷ Burak Atamtürk, "Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 1, 2007, <http://dSPACE.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/1600/5000011202-5000017701-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (12.07.2019), s. 90

⁵⁸ Robert M. Solow, "A Contribution to the Theory of Economic Growth", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 70, No. 1, 1956, <http://piketty.pse.ens.fr/files/Solow1956.pdf>, (09.05.2019), s.75

⁵⁹ Muhsin Kar ve Hüseyin Ağır, "Türkiye'de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme Nedensellik İlişkisi: Eşbütünleşme Yaklaşımı ile Nedensellik Testi 1926-1994", **Selçuk Üniversitesi İ. İ. B. F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 11, 2006, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/289539>, (09.07.2019), s. 53

İkincisi ise; ülkelerin milli gelirlerinin birbirine yaklaşacağı ve geçmişte oluşan gelişmişlik farklarının zaman içerisinde ortadan kalkacağıdır. Ülkeler arasında görülen farklı gelişmişlik düzeyleri, faktör donanımlarının aynı olmamasından kaynaklanmaktadır. Sermayenin azalan verimler yasasına göre çalıştığı varsayımından hareketle, işgücü başına daha az sermayeye sahip olan ülkeler; daha yüksek sermaye getiri oranına sahip olacağından, daha yüksek büyüme oranları görülecektir. Bu sayede gelişmiş ekonomilerin milli gelirlerine yakınsayacaklardır.⁶⁰

Neo-klasik büyüme modelleri temel aldığı azalan verimler varsayımı nedeniyle, teknolojiye sürekli bir gelişmenin sağlanamaması durumunda büyümenin giderek yavaşlayacağını ve sifıra eşit olacağını belirtmektedir. 1950 ve 1960 arasında Neo-klasik büyüme teorisyenleri modelde görülen bu eksikliği, teknolojik gelişmenin içsel dinamiklerle sağlanabileceği varsayımını temel alarak kapatmışlardır.⁶¹ Ramsey'in tüketici optimizasyon kararlarını neo-klasik modele uyarlanıp; tasarruf oranı modele içselleştirilerek eklenmiştir. Ancak bu yeni yaklaşım da koşullu yakınsama anlayışını aşamamış ve büyümenin dışsal teknolojik gelişmeye bağlı olduğu tezini ortadan kaldıramamıştır.

1980'li yılların ortalarında itibaren Romer, Lucas, Aghion, Howitt, Helpman ve Grossman gibi iktisatçılar çalışmalarıyla beşeri sermaye, dışsallıklar, araştırma ve geliştirme ile aksak rekabet konularını büyüme teorileri içinde tartışmaya başlamışlardır. Yeni içsel büyüme teorileri olarak adlandırabilecek bu durumda, neo-klasik varsayımın aksine teknoloji, Ar-Ge ve beşeri sermaye içselleştirilmiştir.

İçsel dinamiklerle belirlenen büyüme kavramı Paul Romer'in kurduğu denklemde yer almış olup; nitelikli insan gücü ve teknolojik gelişme diğer faktörler olarak gösterilmiştir.⁶² Yani nitelikli insan gücü sermaye olarak tanımlanmış ve bilginin üretim sürecinde kullanımının yaygınlaştığı varsayımıyla sermaye malları verimliliğinin, ekonominin gelişmesiyle azalma eğilimine girmeyeceği öne sürülmüştür.

⁶⁰ Charles I. Jones, **Introduction to Economic Growth**, Second Edition, New York: W. W. Norton & Company, 2001, s. 63

⁶¹ Gübe, s. 18

⁶² Paul M. Romer, "The Origins of Endogenous Growth", **The Journal of Economic Perspectives**, Volume 8, No 1, 1994, http://www.depfe.unam.mx/doctorado/teorias-crecimiento-desarrollo/romer_1994.pdf, (17.05.2019), s. 4

Son yıllarda teknolojik gelişme ve Ar-Ge faaliyetleri büyüme modellerinde üzerinde durulan en önemli konulardandır. Teknolojik ilerlemenin Ar-Ge faaliyetleriyle sağlanabileceği, böylece büyüme oranının da uzun dönemde pozitif seyrini koruyabileceği savunulmaktadır.⁶³

1.7 CARI AÇIK

Cari denge kavramı, bir ülkenin cari işlemler hesabında yer alan alt kalemler toplamının eşitliğini ifade etmektedir. Eğer alacaklı hesaplar borçlu hesaplardan fazla olursa; ödemeler dengesi cari fazla vermektedir. Ters durumda ise cari açık oluşmaktadır. Cari denge, ülkelerin ekonomik durumlarını karşılaştırmada başvuru olan önemli kaynaklardan birisidir. Ancak analizlerden anlamlı sonuçlar elde edebilmek için, ülkelerin ekonomik büyüklükleri de dikkate alınmalıdır. Bu nedenle karşılaştırmalarda cari dengenin milli gelire olan oranı veri olarak kullanılmaktadır.⁶⁴

Cari işlemler dengesi temel olarak, o ekonominin döviz dengesini göstermektedir. Bir ülkenin belirli bir süre aralığında cari açık vermesi, o ülkenin kazandığı dövizden daha fazlasını harcamış olması demektir. Bu kapsamda cari açığa neden olan pek çok neden bulunmaktadır.

1.7.1 Cari Açığa Neden Olan Faktörler

Temel olarak ekonomilerde cari açığın oluşumuna neden olan ve cari işlemler dengesini bozan başlıca faktörler;

- ⇒ Yurtiçi tasarruf oranlarının düşük olması
- ⇒ İhracatın yüksek oranda ithalata bağlı olması
- ⇒ Enerjide dışa bağımlılık
- ⇒ Dış ticaret dengesizlikleri
- ⇒ Reel kur etkisi
- ⇒ Rekabet gücünün etkisi

⁶³ Gübe, s. 19

⁶⁴ TCMB, **Bülten**, Sayı 13, 2009, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e401618b-6dcf-48e2-a728-c14a2d5089c6/Bulten_Turkce13.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-e401618b-6dcf-48e2-a728-c14a2d5089c6-m3fB9BI, (07.07.2019), s. 3

⇒ Finansal piyasaların derinliği

Şeklinde açıklanabilir.

Cari açıktaki, tasarruf - yatırım dengesizliği kritik öneme sahiptir. Tasarruf ve yatırım kararları, cari işlemler hesabını etkilemekte olup; bir ülkenin yurtiçi tasarruflarından daha yüksek yatırım düzeyine sahip olması, cari açığı meydana getirmektedir.

Cari açık, ekonomiye iki şekilde etki etmektedir. Birincisi tasarruf etkisi olarak adlandırılan ve cari açıkla oluşan kaynağın ülkenin net yurt içi tasarruflarına eklenerek, daha fazla yatırım yapılabilme imkânına sahip olunmasıdır. Yani yurt içi tasarruflara net ilavede bulunulmasıdır. İkincisi ise dönüşüm (transformasyon) etkisidir. Gelişmekte olan bir ülke göz önüne alındığında, hedeflenen yatırımlar için gereken sermaye mallarının tamamını kendi içinde üretemeyecek ve belirli bir bölümünü dışarıdan almak zorunda kalacaktır. Ancak o dönemde ekonominin yarattığı döviz geliri, yatırım için gereken ithalatı karşılayamayacak durumda ise; oluşan cari açık, ülkenin kendi elde ettiği döviz gelirlerinden daha fazla yatırım yapılmasına olanak sağlayacaktır.⁶⁵

Cari işlemler hesabının önemli bir kalemi olan dış ticaret dengesindeki gelişmeler, cari açığı doğrudan etkilemektedir. İthalatın, ihracattan daha fazla artış göstermesi; yani ihracatın ithalatı karşılama oranının zaman içinde düşmesi, cari açığı oluşturan unsurlardan birisidir.

Dönem dönem görülebilecek kötü iklim koşulları vb. durumlar nedeniyle üretimde yaşanabilecek düşüş, ihracatın azalmasına ve ithalatın da artmasına neden olabilecektir. Ayrıca hammadde ve petrol fiyatlarındaki ani yükselmeler cari işlemler dengesini etkileyen geçici faktörler arasındadır. Enerjide yüksek dışa bağımlılığı olan ülkelerin cari açığı, uluslararası piyasada enerji fiyatlarının yükselmesiyle, istemsiz şekilde artış göstermektedir.

Her ekonominin kendi iç dinamiği ve yapısına göre, cari işlemler açığı farklılık sergileyebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde cari fiyat düzeyinde toplam talebin

⁶⁵ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi, Teori-Politika**, 9. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi, 2009, s. 591

toplam arzdan fazla olması, talep yönlü genel fiyatlar seviyesinin yükselmesi şeklinde kendini gösterir. Bu durumda iç pazardaki fiyatların talep eksenli yükselmesi nedeniyle, üreticiler öncelikle iç pazara ürün satmayı tercih eder ve ihracat hacmi düşer, ithal malların kullanım eğiliminde ise artış görülür. Bu durum ülkelerin uluslararası rekabet gücünü kısıtlayarak, cari işlemler dengesinin bozulmasına sebep olacaktır.⁶⁶

Teknolojik verimlilik de ülkelerin uluslararası rekabet gücüne göre dış piyasalardaki pazar payını ve ticaretteki üstünlüklerini etkilemektedir.

Bir ülke parasının değerinin artması veya döviz kurunda oluşan bir gerilemenin çoğunlukla cari işlemler açığına yol açtığı düşünülmektedir. Ulusal paranın değerinin artması bir yandan ülkenin, uluslararası rekabet gücünü azaltarak ihracat gelirlerini düşürmekte; diğer taraftan da ucuzlayan ithal ürünler nedeniyle ithal mallara olan talebi arttırmaktadır. Söz konusu iki etki de dış ticaret açıkları aracılığıyla cari işlemler açıklarına yol açmaktadır. Ancak bu durumda ulusal paranın değerlendirilmesine neden olan faktörlerin de bilinmesi önem arz etmektedir.

Net dış borçlu konumunda olan ülkeler, dış dünyaya kar transferleri veya faiz ödemesi yapmaktadırlar. Net dış alacaklı olan ülkeler ise dış dünyada sahip oldukları varlıklar kapsamında, kendi ülkelerine kar transferleri gerçekleştirmekte veya faiz geliri elde etmektedirler. Üretim faktörü olan sermayeden yararlanmanın bedeli olarak görülen kar transferleri ve faiz ödemelerinin cari işlemler hesabına kaydedilmesiyle ülkenin net dış varlık pozisyonu doğrudan cari işlemler hesabını etkilemektedir. Buradan hareketle bir ülkenin net dış borçlu konumda olması cari işlemler hesabını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz etkileri gidermek amacıyla Merkez bankaları, bankalar arasındaki döviz ve efektif hareketlerini düzenleyerek piyasayı olumlu şekilde yönlendirmek amacıyla zaman zaman müdahalelerde bulunabilir. Bir ekonominin dış dünyaya karşı net alacaklı konumda olması ise cari işlemler hesabını olumlu yönde etkileyecektir.

Bir ülkenin rekabet gücünün artırması, dış ticaret dengesini etkileyen en temel etkenlerden biridir. Ülkelerin dış ticaret işlemlerinden kazançlı çıkabilmesi için rekabet

⁶⁶ İsmail Türk, **Maliye Politikası, Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe**, 19. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2006, s. 87

gücünün yüksek olması gerekmektedir. Rekabet gücü; bir ekonominin milli gelir ve istihdam gibi makroekonomik düzeydeki hedeflerini gerçekleştirirken, dış ticaretle ve dolayısıyla cari işlemler dengesinde bir sorun yaşamamasını sağlamaktadır.⁶⁷

Bir ekonomide finansal piyasaların derinleşmesi, cari işlemler dengesi açısından önemli bir unsurdur. Finansal piyasaların gelişimi; yapılacak işlem maliyetini düşürecek ve tasarruf artırıcı etki yaratacaktır, ayrıca kaynaklarında verimli bir şekilde tahsis edilmesi kolaylaşacaktır. Böylece cari işlemler dengesinin iyileştirilebildiği ifade edilmektedir.

Finansal piyasaların gelişmesiyle beraber uluslararası piyasalardan borçlanma imkânının kolaylaşması da cari işlemler dengesinde önemli dönüşümlere yol açmaktadır. Finansal piyasaları yeterince derinleşmemiş ülkelerde ise kredi genişlemesi yaşanması durumunda, dış tasarruf kaynaklı cari işlemler dengesinde olumsuz yansımalar görülmektedir.⁶⁸

1.7.2 Cari Açığın Finansmanı

Cari açığın finansmanının nasıl sağlandığı, cari işlemler açığının sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Burada finansmanın kalitesi ön plana çıkmaktadır.

Cari işlemler açığı, ödemeler dengesi ana hesap grupları olan finans hesabı ve net hata ve noksan hesabı ile finanse edilmektedir. Finans hesabının da alt kalemlerine bakıldığında; cari işlemler açığının doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, diğer yatırımlar (kredi ve mevduatlar), rezerv varlıklar ile net hata ve noksan aracılığıyla finansmanı sağlanmaktadır.

⁶⁷ Sadettin Gültekin, “Uluslararası Ticaretle Çin Faktörü ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Yansımaları”, **The Journal of Academic Social Sciences**, Sayı 28, 2016, http://www.asosjournal.com/index.jsp?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=922918469_1221%20sadettin%20g%C3%BCl%20tekin.pdf&key=33718, (18.07.2019), s. 140

⁶⁸ Ali E. Alper ve Gürçem Oransay, “Cari Açık ve Finansal Gelişmişlik İlişkisinin Panel Nedensellik Analizi Ekseninde Değerlendirilmesi”, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, Sayı 1(2), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/161812>, (24.07.2019), s. 75

1.7.2.1 Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Cari açığı doğrudan yatırımlarla finanse edebilmek, literatürde en çok istenen yöntemdir. Ülkelerin yaşayacağı olası bir olumsuz durum veya kriz anında uzun vadeli doğrudan yatırımların aniden çıkış yapma olasılığı, diğer finansman kaynaklarına göre oldukça düşüktür. Bu sebeple güvenilir ve kalıcı bir finansman yöntemi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca doğrudan yatırımlar borç yaratmamakta ve spekülative amaçla gerçekleşmemektedir. Bu yatırımlar, giriş yaptığı ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasına doğrudan ve sürekli katkı sağlamakta, istihdam düzeyini olumlu etkilemektedir. Yabancılar satılan kamu iktisadi kuruluşları yani özelleştirmeler ile konut ve arsa alımları da doğrudan yatırımları oluşturmaktadır.⁶⁹

1.7.2.2 Portföy Yatırımları ve Diğer Yatırımlar

Dünyada artan sermaye hareketliliğiyle birlikte, portföy yatırımları cari açığın finansmanı için önemli bir kaynak olarak görülmektedir.

Portföy yatırımcısı, hisse senedi ve DİBS gibi finansal enstrümanlardan kâr ve faiz kazancı elde etmek amacıyla, riskin az getirinin ise yüksek olduğu ülkelere doğru hareket etmektedir. Ülkelerin de özellikle tahvil ve bono şeklinde portföy yatırımı çekebilmesi, uluslararası kredibilitesinin yüksek olması ile yakından ilgilidir.⁷⁰

Portföy yatırımlarıyla ilgili başlıca olumlu görüşler; sermaye eksikliği yaşayan ülkelere borç yaratmayan bir kaynak sunabilmesidir. Böylece, yatırımları finanse eden ek bir tasarruf yaratılabilir. Ayrıca ülkeye portföy yatırımlarının girişi, sermaye maliyetini hafifletir, yatırımları artırır ve çıktı düzeyini genişletir. Son olarak da, giriş yaptığı ülkelerdeki firmaların hisse senedi fiyatlarını yükselterek firmaların kur-kâr oranı üzerinde olumlu bir etki yaratabilir şeklindedir.⁷¹

⁶⁹ Ahmet Benlialper, Hasan Cömert ve Güney Düzçay, “2002 Sonrası Türkiye Ekonomisinin Performansı: Karsılastırmalı Bir Analiz” **ERC Working Papers in Economics**, Mayıs 2015, https://www.researchgate.net/publication/299470940_2002_Sonrasi_Turkiye_Ekonomisinin_Performansi_Karsilastir_mali_Bir_Analiz, (22.06.2019), s.11

⁷⁰ Cüneyt Sevim, “Uluslararası Para ve Sermaye Piyasaları”, **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Sayı 2, 2016, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/391293>, (28.07.2019), s. 200

⁷¹ Süleyman S. Karaca, “Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Kriz Sonrası Görünüm”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Sayı 1, 2010,

Ancak ülkeye giren portföy yatırımları; enflasyonist baskı, reel kur değeri lenişı ve cari işlemler dengesinin bozulması gibi olumsuz etkiler de yaratabilmektedir. Bu sebeple, portföy yatırımlarının cari açığın finansmanı içerisinde payının artması, finansmanın kalitesinin bozulmasına neden olmaktadır.

Diğer yatırımlar; efektif ve mevduatlar, krediler, ticari krediler, diğer varlık ve yükümlülüklerden oluşan bir hesaptır.

Efektif ve mevduatlar; kısaca yurt dışındaki ekonomik birimlerin, TCMB ve yerleşik Türk bankalarında tutmak amacıyla getirdikleri finansal kaynakları ifade etmektedir.

Krediler ise, faiz ödemesi gerektirdiği için cari açığın finansmanında uzun vadede güvenilir değildir. Ancak, kredilerin vade yapısına göre bir ayırım yapılması durumunda, uzun vadeli kredilerin kısa vadeli kredilere oranla daha kaliteli bir finansman biçimi olduğu kabul edilmektedir.

Portföy ve diğer yatırımlar; tehlike anında hemen ülkeden çıkış yapabilen, kısa vadeli olmaları sebebiyle sürekli çevrilip yenilenmesi gereken kaynaklardır. Bu sebeple ülkeler için cari açığı portföy yatırımları ve diğer yatırımlar ile sürdürülebilir şekilde, yani uzun süre finanse etmek mümkün olmamaktadır.

1.7.2.3 Rezerv Varlıklar

demeler dengesinde cari işlemler açığının finansmanı yukarıda belirttiğimiz; doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları kanalıyla oluşan sermaye girişleri ya da efektif mevduatlar ve krediler kaynaklı dış borçlanma ile sağlanamadığında, rezerv varlıkların kullanılması durumu ortaya çıkmaktadır. Ancak cari işlemler açığının finansmanında rezerv varlıkların kullanımı önerilen bir yöntem değildir. Böyle bir durumda, finansmanın sürdürülebilirliği sorgulanmakta ve merkez bankalarının rezervlerinin azalması da, ülke ekonomileri açısından olumsuz algı yaratmaktadır.⁷²

https://www.researchgate.net/publication/307913177_Uluslararası_Sermaye_Hareketleri_ve_Kriz_Sonrası_Görünüm, (04.06.2019), s. 170

⁷² Erinç Yeldan, "Türkiye Ekonomisi'nde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri", **alışma ve Toplum**, Sayı 7, 2005, <http://calismatoplum.org/sayi7/makale2.pdf>, (02.08.2019), s. 48

1.7.2.4 Net Hata ve Noksan

Net hata noksan kalemi, ÷lkeye kaynağı belirsiz sermaye giriş – çıkışını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle; “net hata noksan kalemi, kayıt dışı döviz giriş çıkışlarının net dengesini gösterir”.⁷³

Esasında NHN, ödemeler dengesinde hata giderici (denkleştirici) hesap işlevi görmekte olup; kaynağı belirsiz sıcak para girişleri nedeniyle finansman türü olarak da değerlendirilmektedir. Ancak NHN’nin, sürdürülebilirliğinin ve garantisinin olmaması nedeniyle kaliteli bir finansman türü olmadığı kabul edilmektedir.

⁷³ Yeldan, s. 49

2 AVRUPA BİRLİĞİ KISA TARİHİ, ÇERÇEVE ANTLAŞMALARI, GENİŞLEME SÜRECİ VE MAKRO GÖSTERGELERİ ŞEKİLLENDİREN AB EKONOMİK KRİTERLERİ

2.1 AVRUPA BİRLİĞİ KISA TARİHİ

Avrupa’da birlik fikrinin temelleri 13. yüzyıla kadar uzansa da; hem siyasal hem de ekonomik açıdan bir araya gelebilmeleri, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan iki büyük yıkımın ardından, Avrupa’da barışı yeniden ve kalıcı olarak sağlayabilecek bir ülkeler üstü otoriteye ihtiyaç duyulmasıyla oluşmuştur.⁷⁴

Kıta Avrupa’sının yeniden çatışmalar içine sürüklenmemesi ve bir araya gelerek bütünleşmesine yönelik girişimler, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası hızlanmış ve somutlaştırılmıştır. Bu kapsamda, 1951 yılında Almanya, Fransa, Hollanda, İtalya, Belçika ve Lüksemburg’dan oluşan altı ülke Paris Antlaşmasını imzalayarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kurmuştur. Ardından 1957 yılında ise Roma Antlaşması çerçevesinde, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu oluşmuştur.⁷⁵

Kurucu antlaşmalarda açıkça belirtilmese de, Avrupa’da bütünleşmenin temel amacı, sağlam bir politik bir yapı oluşturmaktır. Bu kapsamda Avrupa Topluluklarının kurucu ülkeleri, önceliği daha çok ekonomi alanındaki bütünleşmeye vermiştir. Çünkü kurucular açısından, ekonomik bütünleşmede görülecek her olumlu süreç; politik bütünleşmeyi de kolaylaştıracaktır. Bu nedenle, Avrupa’da bütünleşme ekonomik ve politik olmak üzere iki ana eksen çerçevesinde ilerlemiştir.⁷⁶

⁷⁴ Taylan Koç, **Küreselleşme ve Türkiye Basımında Avrupa Birliğine Adaylık Süreci**, 1. Baskı, Ankara: Naturel Yayınları, 2004, s. 55

⁷⁵ Huguette Laermans ve Paul Roossens, “The Enlargement of The European Union”, **Ekonomska Misao Praksa**, No 2, 2009, https://pdfs.semanticscholar.org/4943/fdaf2940d16b1f01396e1dba0065a7c368ce.pdf?_ga=2.165011199.1318463470.1575488059-163043073.1575488059, (08.08.2019), s. 399

⁷⁶ Mustafa Fişne, “Avrupa Birliği’nin Doğuşu ve Gelişimi”, **Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye**, Haz. Muhsin Kar ve Harun Arıkan, 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi, 2003, s. 56

O tarihlerden bugüne kadar geçen zaman diliminde, Avrupa ülkeleri; ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel açıdan işbirliklerini güçlendirmiştir. Altı üye ile kurulan Avrupa Toplulukları, farklı tarihlerde yeni ülkelerin katılımı sonucunda; günümüzde yirmi sekiz üyeden oluşan bir Birliğe dönüşmüştür. Yaşanan bu uzun sürecin sonunda, Avrupa Birliği'nin yetki alanları, organları ve üye sayısı göz önünde bulundurulduğunda; dünya ölçeğinde ekonomik ve siyasi bir güç konumuna gelmiştir.

2.2 ÇERÇEVE ANTLAŞMALAR

Avrupa Birliğinin bugünkü siyasi ve ekonomik yapısı, geçmişten günümüze oluşturulan bazı antlaşmalar temelinde şekillenmiştir. Tarihsel süreç sırasıyla; Paris Antlaşması, Roma Antlaşması, Füzyon Antlaşması, Avrupa Tek Senedi, Maastricht Antlaşması, Amsterdam Antlaşması ve Nice Antlaşması'dır.

2.2.1 Paris Antlaşması

1950 yılında Fransa Dışişleri Bakanlığı görevini sürdüren Robert Schuman, geçmişte Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği yapmış olan Jean Monnet'in katkılarıyla tasarlanan Schuman Planı'nı açıklamıştır. Bu plan, günümüz Avrupa Birliği'nin temellerini oluşturmaktadır. Schuman Planı'na göre Avrupa'da barışın kalıcı olarak tesis edilebilmesi için Fransa ve Almanya dostluğunun önemine dikkat çekilmiş olup; öncelikle yüzyıllardır Avrupa'da devam eden iki büyük gücün çekişmesini bitirmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda iki ülkenin de üzerinde oluşturan bir otorite aracılığıyla, Fransa ve Almanya'nın ortak kömür ve çelik üretimi gerçekleştirmesi sağlanmıştır. Ayrıca bu örgüte, diğer Avrupa ülkelerinin katılabilmesi açısından bir kısıtlama getirilmemiştir.

Bu kapsamda 18 Nisan 1951 tarihinde Fransa, Almanya, İtalya, Belçika ve Lüksemburg, Fransa'nın başkenti Paris'te bir araya gelerek; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu tesis eden antlaşmayı imzalamıştır. 1952'de resmen yürürlüğe giren Paris Antlaşması, 2002 yılına kadar elli yıl hukukî varlığını sürdürmüştür.⁷⁷ Antlaşmayla birlikte, Topluluğa üye olan altı ülkenin kömür ve çelik üretiminin, devletler üstü bir

⁷⁷ Nurettin Bilici, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 43

otoritenin yönetiminde yapılması, dağıtımı için de serbest dolaşımın sağlandığı bir pazarın kurulması amaçlanmıştır.

2.2.2 Roma Antlaşması

1957 yılına gelindiğinde; ekonomik birlikteliklerini kömür ve çelik sektörü dışındaki alanlarda da gerçekleştirmeyi hedefleyen altı ülke, Roma Antlaşmasını imzalamıştır. Böylece Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) dönüşmüştür. Roma Antlaşması'nın 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmesiyle, AET hukuki olarak ülkeler üstü bir yapı olma niteliği kazanmıştır. AET ile üye ülkeler arasında ekonomik bütünleşmenin yanı sıra siyasal boyutta da öngörülen hedeflere ulaşma stratejisi izlenmiştir.

2.2.3 Avrupa Tek Senedi

Roma Antlaşması'nın uygulanmaya konmasıyla, AET'de tek pazar oluşturmaya yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 1968 yılında, altı üye ülke arasında uygulanan gümrük vergileri ile diğer kısıtlamalar kaldırılmış ve Topluluğa üye olmayan ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulayarak; bir gümrük birliği oluşturma kararı alınmıştır.

1973 yılında dünya genelinde yaşanan petrol krizinden, Topluluğa üye ülke ekonomileri de olumsuz etkilenmiş ve krizden çıkış yollarından biri olarak, ortak bir iç pazar oluşturulması üzerinde durulmuştur. 1986 yılında imzalanan ve 1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi, iç pazarın oluşturulmasıyla ilgili en önemli belge niteliğindedir.

Topluluğun “Ortak Pazar” hedefi, Avrupa Tek Senedi ile “Tek Pazar” adı altında yeniden tanımlanmıştır. Tek Pazarın oluşturulmasına yönelik gereken düzenlemelerin yapılması ve engellerin kaldırılması için üye ülkelere 31 Aralık 1992

tarihine kadar süre tanınmıştır. Bu sürecin sonunda Topluluk içerisinde sınırların kaldırıldığı bir ekonomik alanın oluşturulması öngörülmüştür.⁷⁸

2.2.4 Maastricht Antlaşması

Ekonomik birliğin yanında, parasal birliği de sağlamak isteyen Topluluk üyeleri, 1991 yılında Hollanda'da Maastricht Antlaşmasını imzalamıştır. Bu Antlaşma 1993'de yürürlüğe girmiş olup; tek para (Euro) biriminin kullanılması ve para politikalarının da tek elden yürütülmesi amacıyla tek Merkez Bankası'nın (European Central Bank) kurulmasına yönelik ana hatlar belirlenmiştir. tir. en Maastricht Antlaşması'nda Ekonomik ve Parasal Birliğin ana hatları belirlenerek, tek bir para (Euro) ve tek bir merkez bankası (European Central Bank-ECB) kurulmasına yönelik adımlar atılmıştır. Bu Antlaşma ile Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği adını almıştır.

Maastricht Antlaşması kapsamında,

- Üye ülkeler arasında tek paranın kullanılmasına imkân verecek, ekonomik ve parasal birliğin oluşturulması;
- Avrupa'nın güvenliğini sağlamaya yönelik bir dış güvenlik politikasının oluşturulması ve Birliğin iç güvenliğini sağlamak amacıyla hukuk ve içişlerinde işbirliği yapılması;
- Demokrasi ve insan hakları bağlamında ortak değerlerin savunulması üzerinde durulmuştur.

Ayrıca üye ülke vatandaşlarına Avrupa vatandaşı statüsü verilerek; Birlik içerisinde serbest dolaşım ve oturma, Avrupa Parlamentosu ve yerel seçimlerde seçmen veya aday olma, üçüncü ülkelerde birbirlerinin konsolosluklarından diplomatik koruma talep etme ve Avrupa Ombudsmanına başvurma gibi haklar verilmiştir. Böylece Avrupa Birliği, siyasi bir yapı olarak da kendini göstermeye başlamıştır. Ayrıca sağlanan bu haklar, birliğe yönelik aidiyet sağlama ve Avrupa kimliği oluşturma adımları olarak görülmektedir.

⁷⁸T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, AB'ye Genel Bakış, 2012, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf, (11.08.2019), s. 23

Kültür, eğitim, halk sağlığı, ulaştırma, vize politikaları ve sanayi politikası gibi birçok alanda gerçekleştirilmiş ortak politikalar ve AB mevzuatları, tüm üye ülkeler açısından bağlayıcıdır.

2.2.5 Amsterdam Antlaşması

2 Ekim 1997’de Amsterdam’da imzalanan ve 1 Mayıs 1999 tarihinden itibaren yürürlüğe giren bu antlaşmayla, geçmişte imzalanan kurucu antlaşmalar üzerinde bir takım değişikliklere gidilmiştir.

Amsterdam Antlaşmasıyla bazı üye ülkelerin kendi aralarında, diğer ülkeleri dâhil etmeden ortak kararmasına izin veren “Güçlendirilmiş İşbirliği” yöntemi eklenmiştir. Vize, göç, sığınma politikaları ve kişilerin serbest dolaşımı ile ilgili üçüncü sütunda yer alan konular, Avrupa Topluluğu Antlaşması’na aktarılmıştır. Yapılan bu değişiklik sonrası üçüncü sütunun adı “Cezai Konularda Polis ve Adli İşbirliği” olarak değiştirilmiştir. Schengen Protokolü’nün AB müktesebatına dâhil edilmesiyle, üye ülkelerin istihdam politikalarının koordine edilmesi konusunda AB’nin yetkileri artırılmıştır.

Ayrıca Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşması’nın 49. maddesini, referans göstererek, genişleme ile ilgili de yeni düzenlemeye gitmiştir. Bu kapsamda, AB’ye adaylık için başvuracak ülkelerin; demokrasi, özgürlük, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne saygı göstermelerini zorunluluk haline getirmiştir. Ancak bu madde bir yenilik değildir. Mevcut durumda teamül olarak uygulanan bu kriterler, antlaşma metnine de eklenerek ve hukuki bir nitelik kazandırılmıştır.⁷⁹

2.2.6 Nice Antlaşması

26 Şubat 2001’de imzalanan Nice Antlaşması, 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma ile Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi gibi AB temel kurumlarının üye sayıları ve bu üyelerin ülkelere göre dağılımları ile kurumların yetkileri tekrar gözden geçirilerek düzenlenmiştir.

⁷⁹ Dimitry Kochenov, “EU Enlargement Law: History and Recent Developments: Treaty – Custom Concubinage ?”, **European Integration online Papers (EIoP)**, Volume 9, No 6, 2005, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2005-006.pdf>, (02.03.2019), s. 9

Ayrıca Nice Antlaşması'nda, AB'nin bir anayasasının olması gerekliliği ortaya konmuştur. Bu nedenle 2004 yılına kadar bir anayasa taslağının hazırlanması amacıyla, Avrupa Kurultayı (Avrupa Konvansiyonu) oluşturulmasına ilişkin Nice Antlaşmasının eki olarak "Avrupa Birliğinin Geleceği Deklarasyonu" yayınlanmıştır. Deklarasyonda; üye ülkeler ile Birlik arasındaki yetki ve sorumluluk dağılımının belirlenmesi, AB temel haklar şartının statüsü, üye ülke parlamentolarının AB'nin kurumsal yapısı içerisindeki yeri ile Antlaşmaların basitleştirilmesi gibi AB'nin geleceği açısından önemli olan birçok konuda çalışma yapılması kararlaştırılmıştır.⁸⁰

2.2.7 Lizbon Antlaşması

Avrupa Birliği'nde, 13 Aralık 2007'de imzalanan ve 1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşmasıyla; daha etkili, daha şeffaf ve daha demokratik bir yapı amaçlanmış olup; ekonomik ve siyasi bütünleşmeye yönelik köklü değişiklikler gerçekleştirmiştir.

İlk olarak Maastricht Antlaşmasıyla oluşturulan sütunlu yapı kaldırılmıştır. Böylece AB, tüzel kişiliğe sahip tek bir yapı haline gelmiştir. Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın adı, "AB'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma" olarak değiştirilmiş ve "Topluluk" kelimesinin yerine "Birlik" terimi kullanılmıştır.

Avrupa Birliği Zirvesi ve Avrupa Merkez Bankası'na AB Kurumu statüsü verilmiştir. Bu kapsamda görev süresi 2,5 yıllık olan, nitelikli çoğunlukla seçilen ve en fazla iki dönem görev yapabilecek bir AB Zirvesi Başkanı'nın belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Konsey Başkanlığı görevinin ise, "Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi" tarafından yürütülen Dışişleri Konseyi hariç, 18 aylık dilimlerde, üç üye ülkeden oluşan gruplar şeklinde ve rotasyon sistemiyle yürütülmesi uygun görülmüştür.⁸¹

Avrupa Parlamentosu üye sayısının, Başkan dışında 750 olması ve ülkelerin Parlamento'da en az 6, en fazla 96 sandalye ile temsil edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca

⁸⁰ Fişne, s. 65

⁸¹ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, s. 32

Parlamento'nun bütçe ve uluslararası anlaşmalara ilişkin yetkileri artırılarak, Birliğin karar alma süreçlerinde daha etkili olması sağlanmıştır.

Konsey'de esas oylama yöntemi olarak “nitelikli çoğunluk” benimsenmiştir. “Çifte çoğunluk” olarak da adlandırılan bu yeni sistemde, kararların alınabilmesi için AB nüfusunun en az % 65’ini temsil eden ülkelerin, en az % 55’inin oyu gerekmektedir. Ayrıca AB mevzuatının karara bağlanması çerçevesinde yapılacak her görüşme ve oylamanın, kamuya açık şekilde yapılması zorunludur.

AB üyeliğinden ayrılma konusu ilk kez Lizbon Antlaşmasında düzenlenmiştir. Üyelik başvuru şartlarının hukuki temeli de, Avrupa Birliği Antlaşması’nın 49. Maddesinde yapılan değişikliklerle güçlendirilmiştir.

Üye ülke vatandaşlarının sürece etkin katılımını sağlamak amacıyla “Vatandaş Girişimi” yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntem, birden fazla ülkenin vatandaşları tarafından toplanan en az 1 milyon imzalı dilekçe ile AB’nin yetkili olduğu alanlarda Komisyon’un yasama önerisi sunmasına davet edilmesini içermektedir.⁸²

Lizbon Antlaşması, Birliğe birçok açıdan değişiklik ve yenilik getirmiştir. Daha demokratik, daha şeffaf, dış politikada daha fazla söz sahibi olan, tüm eylem ve işlemlerde hukukun üstünlüğünün gözetildiği, üye ülkelerin iç sistemleri ile daha yakın işbirliği içinde olan ve kurumları daha etkili şekilde işleyen bir Birlik olma yolunda kararlar alınmıştır. Atılan bu adımlarda, ekonomik ve siyasi bütünleşme sürecini hızlandırmıştır.

2.3 GENİŞLEME SÜRECİ

AB genişleme politikası, üye olmak isteyen ve kriterleri yerine getiren ülkelerin Birliğe katılımını sağlayarak; hem ekonomik hem siyasi açıdan daha güçlü ve uluslararası sistemde daha etkin olma amacı taşımaktadır.

Genişleme süreci; 1973’de İngiltere, İrlanda ve Danimarka’nın, altı kurucu devletle yapılan müzakereler sonucu, Birliğe katılımı ile başlamıştır. İkinci genişleme,

⁸² T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, s. 33

1981’de Yunanistan’ın Birliğe dâhil olmasıdır. Üçüncü genişlemede ise 1986 yılında Portekiz ve İspanya AB’ye katılmıştır. Avusturya, Finlandiya ve İsveç, 1995’te dördüncü genişleme ile AB üyesi olmuş ve Birliğin büyümesi devam etmiştir.

22 Haziran 1993 tarihinde gerçekleştirilen Kopenhag Avrupa Konseyi’nde, Berlin Duvarı’nın yıkılması sonrasında Doğu Blok’undan ayrılan Avrupa ülkelerinin AB üyesi olabilmeleri konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Bu açıdan, söz konusu ülkelerin gereken siyasi ve ekonomik reformları yapmaları için, Birliğe katılımı bazı ön şartlar getirilmiştir.

Avrupa Konseyi “bir aday ülkenin Birliğe kabulünün, gereken ekonomik ve siyasi şartlarını sağladıkları an gerçekleşeceğini” belirtmiştir. Bu şartlar Kopenhag Kriterleri olarak adlandırılmıştır.⁸³

Bu sürecin ardından en büyük katılım, beşinci genişleme ile 1 Mayıs 2004’de on ülkenin Birliğe girmesiyle gerçekleşmiştir. Bu ülkeler Avrupa bütünleşmesin dışında kalan Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya) ile Malta ve Kıbrıs olmuştur. Bulgaristan ve Romanya ise 2004 yılında yolsuzlukla mücadele gibi bazı temel konularda eksikliklerini tamamlayamadığı için katılım sağlayamamış ancak 1 Ocak 2007’de AB üyesi olmuşlardır. Böylece beşinci genişleme tamamlanmıştır.

Tarihsel süreçte son olarak 1 Temmuz 2013’de, Hırvatistan AB’nin 28’inci üyesi olarak kabul edilmiştir. Hırvatistan, Yugoslavya’nın dağılışı sonrası bağımsızlığını ilan eden devletlerden AB üyesi olan ikinci ülkedir. Bu son üyelikle birlikte AB’de resmi dil sayısı 24 olmuş, toplam nüfus ise 508 milyonu aşmıştır.⁸⁴

2.4 MAKRO GÖSTERGELERİ ŞEKİLLENDİREN AB EKONOMİK KRİTERLERİ VE SÜRECİ

Günümüz dünyasında, ekonomik bütünleşme açısından en ileri bölgesel blok olarak kabul edilen AB; kuruluşunun ardından gerçekleştirdiği genişleme adımlarıyla,

⁸³European Commission, Accession Criteria, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en, (05.08.2019)

⁸⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı, AB Genişlemesi, <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>, (06.08.2019)

bugün 28 üyeli bir birliğe dönüşmüştür. AB'nin bu süreç içerisinde gösterdiği performans ile küresel ekonomide elde ettiği güç ve etki alanı nedeniyle, Birlik dışında kalan ülkeler açısından bu bütünleşmeye dâhil olmak daha cazip hale gelmiştir. Artan üyelik başvuruları karşısında, AB ilk olarak mevcut katılım şartlarını tekrar gözden geçirmiş ve genişleme alanında yeni stratejiler ortaya koyarak, üye olacak ülkelere ek koşulları yerine getirmesini istemiştir.

Birlik ilk kurulduğunda, bir ülkenin AB tam üyeliğine kabul edilmesi için Roma Antlaşması'nın 237. maddesine göre; başvuruda bulunan ülkenin sadece Avrupa Devleti olması yeterli sayılırken, Merkez ve Doğu Avrupa devletlerinin üyelik başvurusunda bulunmalarıyla, AB üyelik koşullarını daha ayrıntılı hale getirme düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda 1993'de yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'nın 49. maddesinde üyelik şartları detaylandırılmıştır. MA'nın yürürlüğe girmesinden önce tam üyelik başvurusunda bulunan, ancak müzakerelere henüz başlanmamış ülkelere de bu şartların yerine getirilmesi istenmiştir. Türkiye'de bu ülkelere birisi olmuştur.⁸⁵

MA'nın yürürlüğe girmesiyle Avrupa devleti olunmasının yanı sıra, üye olacak ülkelerin temel hak ve özgürlüklere saygılı, demokrasiyi özümsemiş bir hukuk devleti olması istenmektedir.

MA'nın onaylanmasından sonra, 1993 yılının Haziran ayında yapılan Kopenhag Zirvesinde AB'ye üye olmak isteyen ülkelere, liberal doktrinde belirtilen bazı kriterlerin yerine getirilmesi kararlaştırılmıştır. Kopenhag kriterleri olarak adlandırılan bu şartlar; Siyasi, ekonomik ve uyum kriterleri olmak üzere üç ana grupta açıklanmıştır.⁸⁶

-Siyasi kriter: Demokrasiye, hukuk devleti ilkesine, insan haklarına ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığını;

⁸⁵ Belgin Akçay, "Avrupa Birliği'nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye", **Maliye Dergisi**, Sayı 155, 2008, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/02.Belgin.AKCAY.pdf>, (11.08.2019), s. 14

⁸⁶ European Commission, From 6 to 28 Members, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/from-6-to-28-members_en, (21.08.2019)

-Ekonomik kriter: İşleyen bir pazar ekonomisini ve AB içerisindeki piyasa güçleri ile rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunmasını;

-Uyum kriteri: Siyasi, ekonomik ve parasal birlik amaçlarına uyum açısından üyelik yükümlülüklerini yerine getirebilme kabiliyetine sahip olunmasını içermektedir.

Aday ülkelerin, tam üye olmak amacıyla yerine getirmeleri gereken Kopenhag kriterlerinin yanında, mevcut durumda AB üyesi olan ülkelerin uymak zorunda olduğu kriterler bulunmaktadır. MA ile ortaya konmuş olan bu kriterler; AB üyesi ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) alanına dâhil olabilmeleri için yerine getirmeleri gereken koşullardır. Bu koşullar fiyat istikrarı, faiz oranı, kamunun mali durumu ve döviz kuru olmak üzere dört temel unsur üzerinden şekillenmiştir.

Kopenhag ekonomik kriterleri, AB'ye tam üyelik için gerekli kriterler iken Maastricht yaklaşma kriterleri ise AB üyesi olan ülkelerin EPB alanına katılabilmeleri için gerekli kriterlerdir. Bu kriterler de adaylık sürecinde olan ve aday olmuş ülkelerin makroekonomik göstergelerini doğrudan etkilemekte ve şekillendirmektedir.

2.4.1 Kopenhag Ekonomik Kriterleri

Daha önce de belirtildiği gibi 1993'de Kopenhag'da toplanan Avrupa Konseyi Zirvesi, AB'ye tam üyelik koşullarının esaslarını belirlemiş ve üç ana eksenle toplamıştır. Bu bölümde ekonomik kriterler açıklanacak olup; iki başlık çerçevesinde yer verilmiştir.

2.4.1.1 İşleyen Bir Piyasa Ekonomisi

Kopenhag Ekonomik Kriterlerinin ilk koşuludur. Etkin bir piyasa ekonomisinin oluşturulabilmesi için bazı temel koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir.

Günümüzde Avrupa Komisyonu bu başlığı;

- piyasaların liberalizasyonu
- piyasa yapısı

- hukukun üstünlüğü ve sözleşmelerin devamlılığı
- makroekonomik istikrar
- temel makroekonomik politikalar hakkındaki siyasi fikir birliği
- gelişmiş mali sektör olarak altı ana alt başlıkta incelemektedir.

Bu alt başlıklardan hareketle işleyen bir piyasa ekonomisi için;

- Arz-talep dengesinin piyasa güçlerinden bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşimi ile kurulmuş olması,
- Fiyatların serbest piyasa koşullarında oluşması ve piyasaya giriş ve çıkışlarda engellerin bulunmaması,
- Mülkiyet haklarını (fikri ve sınai mülkiyet) içeren düzenlemeleri kapsayan yasal bir sistemin olması ve bu düzenlemelerin de fiilen uygulanması,
- Fiyat istikrarını içeren bir ekonomik yapıya ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış denge,
- Ekonomik politikaların gerekleri hakkında geniş bir fikir birliğinin olması,
- Mali sektörün, tasarrufları üretim yatırımlarına yönlendirebilecek kadar iyi ve gelişmiş olması gerekmektedir.

2.4.1.2 *Ekonominin Rekabet Edebilme Gücü*

Kopenhag Ekonomik Kriterlerinin ikinci koşulu, Birlik içinde rekabet edebilme kapasitesidir.

Bunun sağlanabilmesi için;

- Öngörülebilir ve istikrarlı bir ortamda karar alabilen ekonomik kurumların olması ve bununla birlikte işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı,

- Altyapı, eğitim ve araştırmayı içeren yeterli miktarda fiziki ve beşeri sermayenin olması,

- Hükümetin, piyasada rekabet edebilirliği ticaret politikası, rekabet politikası, devlet teşvikleri, Küçük ve Orta Büyüklükteki işletmeleri desteklemesi ve küçük işletmelerin ekonomi içindeki oranının yüksek olması,

- AB ile ticari bütünleşme ve uyum derecesinin yüksek olması gerekmektedir.

AB'ye üye olmak isteyen ülkeler, Birliğe katılmadan önce ekonomik bütünleşme düzeyini ne kadar çok arttıırırlarsa, üye olduklarında o ölçüde yükümlölüklerini yerine getirebileceklerdir.

Bu kapsamda Birliğe aday ülkelerin gösterdikleri performans, Avrupa Komisyonu tarafından Kopenhag ekonomik kriterleri temelinde izlenerek değerlendirilmekte ve hazırlanan İlerleme Raporu'nda açıklanmaktadır.

İlerleme Raporları, Avrupa Komisyonu tarafından yıllık olarak yayınlanmaktadır. Aday ülkenin ekonomik açıdan rekabet edebilme gücü, öngörülebilirlik, verimlilik, beşeri ve fiziki sermayenin kalitesi, devletin ekonomi politikası üzerindeki rolü, birlik iç pazarı ile ticari entegrasyon ve uyum derecesi gibi konular açısından ele alarak değerlendirilmektedir.

2.4.2 Maastricht Yakınlaşma Kriterleri

Ülke ekonomilerini değerlendirirken, AB'nin temel aldığı ikinci ekonomik kriter, Maastricht kriterleri (yakınlaşma kriterleri) olarak adlandırılır. AB'de mevcut üyelerin EPB alanına katılımında dikkate alınan Maastricht Kriterleri; fiyat istikrarı kriteri, döviz kuru kriteri, faiz kriteri ve kamunun mali durumunu gösteren kriterden oluşmaktadır. Bunlardan fiyat istikrarı, döviz kuru ve faiz kriterleri parasal kriterler, kamu borcu ve bütçe kriterleri ise mali kriterler başlığı altında toplanmaktadır.

Bu kapsamda üye ülkeler tarafından uyulması gereken beş yakınlaşma kriteri oluşturulmuştur. Söz konusu kriterlerde temel amaç; ortak para birimine geçecek

lkeleri ekonomik ve mali açıdan birbirine yakınlılaştırarak, ortak paranın fiyat istikrarı yönünden olumsuz etkilenmemesini sağlamaktır.⁸⁷

Maastricht Kriterleri şu şekildedir;

- “ye ülke devlet borçlarının GSYİH’ sına oranı %60’ı geçmemelidir.
- ye lke bütçe açığının GSYİH’ sına oranı %3’ geçmemelidir.
- Toplulukta en düşük enflasyona sahip (en iyi performans gösteren)  ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile ilgili ye ülke enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir.
- Herhangi bir ye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibariyle, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmayacaktır.
- Son iki yıl itibariyle ye ülke parası diğer bir ye ülke parası karşısında devalüe edilmiş olmamalıdır.”⁸⁸

Enflasyonla ilgili kriter, Birliğin gelecekte enflasyona eğilimli olabilme ihtimali nedeniyle ortaya konmuştur. İlerleyen süreçte Avrupa Merkez Bankası politikalarının yüksek enflasyonlu ülkelerin tercihlerine yönelik olması ihtimaline karşı, düşük enflasyona sahip ülkeler kendilerini korumayı amaçlamıştır. Ayrıca Birlik içerisindeki bütün ülkelerin düşük enflasyon oranlarına yakınlılaşmasının, ekonomilerde belirsizlikleri azaltarak, ekonomik büyümeyi teşvik edeceği varsayılmıştır.

Devlet borçları ve bütçe açığı ile ilgili yakınlılaşma kriterleri; borçlanmayı ve bütçe açıklarını sınırlandırarak, sağlanan bütçe disiplininin uzun vadede büyüme ve istihdam üzerinde olumlu katkı yapması öngörülmüştür. Ayrıca bütçe disiplini, uygulanan para politikası üzerindeki baskıyı azaltarak kısa vadeli faiz oranlarının da düşmesini sağlamaktadır. Mali piyasalarda görülen olumlu etkiler, uzun vadeli faiz

⁸⁷ Jens Alber, “Where Turkey stands in Europe and why it should be admitted to the EU”, **Social Science Research Center (WZB)**, 2007, http://www.forschungsnetzwerk.at/downloadpub/tuerkei_europaeische_union.pdf, (06.06.2019), s. 7

⁸⁸ European Commission, Convergence Criteria For Joining, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/enlargement-euro-area/convergence-criteria-joining_en, (09.08.2019)

oranlarını da minimum seviyede tutacaktır. Kamu borçlarının frenlenmesi, aynı zamanda kamu borçlarının üzerindeki faiz yükünü azaltarak, harcamaların verimli sektörlere yönelmesine imkân sağlayacaktır. Bu sayede uzun dönemde hem büyüme hem de istihdam üzerinde pozitif katkı görülecektir.

Uzun dönem faiz oranı ile ilgili kriter; üye ülkelerde fiyat istikrarı açısından ortaya çıkan olumlu ekonomik konjonktürün sürdürülebilirliğinin göstergesi olarak, uzun dönem faiz oranının görülmesi düşüncesidir. Faiz oranı ile yatırım arasındaki negatif ilişki üzerinden yola çıkarak, faizlerin yüksek olmasının yatırım ortamını olumsuz etkilenmesi ya da faiz oranlarının fazla oynak olmasının sermaye hareketleri üzerinde oluşturacağı dalgalanmaların, finansal istikrarı bozacağı düşüncesiyle faiz oranlarına sınırlama getirilmiştir.⁸⁹

Döviz kuru kriteri, Avrupa Döviz Kuru Mekanizması II (ERM-II) kapsamında Euro Bölgesi ülkelerinde döviz kurlarının dengelenmesi amaçlanmıştır. AB ülkeleri için, Euro Alana dâhil olma koşullarından biri, Döviz Kuru Mekanizmasına katılımıdır. Euro'nun çapa olarak kullanılmasının amacı; üyelerin ulusal paraları arasında sağlanan döviz kuru istikrarının sürdürülebilir kılınmasıdır. Ayarlanabilir sabit döviz kuruna dayanan bu sistemde, Euro bölgesinin dışında kalan AB üyesi ülkelerin ulusal paraları Euro'ya bağlanmıştır.⁹⁰ Üye ülkeler ulusal paralarını Euro olarak konvertibl edebilirler. 1990'lı yıllarda yaşanan durgunluk, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi ve Avrupa'nın bir takım yapısal sorunları nedeniyle, Euro Alanı ancak 2002 yılında gerçekleştirilmiştir. Böylece koşulları sağlayan ve isteyen AB üyeleri, tek para birimi olan Euro'yu kullanmaya başlamıştır.

2019 yılı itibarıyla 19 AB üyesi ülke, aynı zamanda parasal birliğe katılmış durumdadır. Danimarka ve Birleşik Krallık, Maastricht Antlaşması'nın sağlamış olduğu imtiyazlara dayanarak Euro'ya geçmemiştir. Bu ülkelerin yönetimleri ya da yapılacak bir referandum sonucu vatandaşları bu yönde karar vermediği sürece, AB tarafından herhangi bir baskıyla karşılaşmazlar. İsveç'in Euro konusunda ayrıcalığı olmamasına

⁸⁹ Mehmet S. Aydın, Hakan Kaya ve Onur Sezer, "Maastricht Kriterleri, Parasal Birlik ve Türkiye", *Journal of Awareness*, Sayı 3S, 2017, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/358100>, (18.08.2019), s. 386

⁹⁰ Belgin Akçay, "Euro Alanın Ekonomisine İlişkin Bir Değerlendirme", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Sayı 2, 2006, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1122/13210.pdf>, (07.08.2019), s. 12

rağmen, ülkede yapılan referandum Euro'ya geçişini engellemiştir. Bulgaristan, Çekya, Hırvatistan, Macaristan, Polonya ve Romanya ise kriterleri karşıladıktan sonra Euro'ya geçmek zorundadır.

Vatikan, Monako, Andorra ve San Marino AB üyesi olmayıp, yaptıkları anlaşmalarla Euro kullanan ülkelerdir. Karadağ ve Kosova ise AB'yle bir antlaşma imzalamamasına rağmen almış oldukları kararlarla Euro kullanmaktadırlar.

Tek para biriminin etkileri şu şekilde açıklanabilir;⁹¹

Tek para birimi döviz kurlarında yaşanabilecek ani ve öngörülme- yen dalgalanmaları ortadan kaldırarak, Birliğe yönelik sermaye akımlarını hızlandırıcı etki yapmaktadır.

Ülkelerin ulusal paralarını, diğer paralara dönüştürmenin masraflarını ortadan kaldırarak, finans ve bankacılık işlemlerini ucuzlatmaktadır.

Euro, Birlik içerisindeki fiyatlara saydamlık getirmektedir. Bu sayede her tüketici, fiyatları kolaylıkla doğrudan karşılaştırabilme imkânına sahip olmaktadır. Ayrıca şirketler arası rekabet artarak verimliliği yükselmektedir.

Tek para birimi, hem Birlik içerisinde finansmanı kolaylaştırmakta hem de yabancı sermayeyi çekerek yatırımları artırmaktadır. Bu da ekonomik büyümeyi arttıracaktır. Büyümenin artması, vergi gelirlerinde artışı beraberinde getirecek ve kamunun borçlanma gereğini azaltacaktır.

Birlik üyelerinin yukarıda bahsedilen şartları yerine getirmemesi durumunda; MA'da öngörülmüş olan dört yaptırım uygulanabilmektedir. Bu yaptırımlar;

- Söz konusu ülke bonolarının sağlıklı olmadığına dair bir bildirinin yayınlanması,
- Avrupa Yatırım Bankası'nın (AYB) ilgili ülkeye borç vermemesi,

⁹¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori ve Politika**, 18. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2013 s. 355

- Aşırı bütçe açığının raporlanmasının ardından on ay içerisinde, ceza tutarının faizsiz bir hesaba yatırılması,
- Alınan tedbirlere rağmen aşırı bütçe açığı, iki yıllık süre içerisinde istenen seviyeye gelmezse; üye ülke tarafından yatırılan tutarın para cezasına çevrilmesi,
- Uyum kriterlerinde öngörölmüş yüzde 3'lük referans değerden sapmaya bağılı olarak GSYİH'nin yüzde 0,2'si ile yüzde 0,5'i arasında bir ceza uygulanmasıdır.

Hem AB üyesi ölkelerin Euro Bölgesine katılmak amacıyla, gerekli koşulları yerine getirmelerine ilişkin değerlendirmeler hem de Euro Bölgesinde yer alan ölkelerin bu kriterleri sürdürmede gösterdikleri başarının analizi, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankası tarafından yapılmaktadır. Avrupa Topluluğı Kurucu Antlaşmasına göre; üye ölkelerin şartları yerine getirme açısından gösterdikleri ilerlemeyi değerlendirmek amacıyla, en az iki yılda bir veya derogasyon almış bir ölkenin talebiyle rapor düzenlenmesi gerekmektedir. Hazırlanan bu rapora ise, "Yakınlaşma Raporu (Convergence Raporu)" denilmektedir.⁹²

2.4.3 Avrupa Sömestri ile İstikrar, Koordinasyon ve Yönetim Antlaşması

1997 yılında, üye ölkelerin maliye politikaları ile ekonomi politikalarının izlenmesi ve bu politikaların Maastricht kriterlerine uygunluğunun değerlendirilmesi amacıyla "İstikrar ve Büyüme Sözleşmesi (Stability and Growth Pact)" imzalanmıştır. 2008-2009 küresel krizinden sonra ise bu mekanizma daha da sıkılaştırılmıştır. AB bir bütün olarak hareket etmeye çalışarak krizin etkilerini en hızlı şekilde azaltmaya çalışmıştır.

Bu kapsamda 2010 yılında üye ölkelerin koordinasyonun artırılması hedeflenerek, Avrupa Komisyonu tarafından "Avrupa Sömestri" uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulamada üyelerin bütçe ve ekonomi politikaları konusunda, AB düzeyinde belirlenen amaç ve kurallar çerçevesinde koordine edilmesine imkân sağlanmıştır. Bu yönüyle Avrupa Sömestri; Avrupa 2020 Stratejisi'nin belirttiğı

⁹² Akçay, Avrupa Birliğı'nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye, s. 23

büyüme ve istihdam stratejileri doğrultusunda yapısal reformların gerçekleştirilmesini, İstikrar ve Büyüme Pakti doğrultusunda ise mali politikaların belirlenmesi ve makroekonomik dengesizliklerin önlenmesine yönelik koordineli bir çalışmanın yapılması amaçlanmıştır.

Avrupa Sömestri kapsamında, 2011 yılında Altılı Sözleşme (Six Pact) imzalanmıştır. Küresel ekonomik krizin etkisiyle, özellikle 2009 yılından sonra kamu maliyesinde çoğu ülke Maastricht Anlaşması'ndaki sınırları aşmıştır. Altılı Sözleşme eski antlaşmalardan farklı olarak kamu borç stoku ve bütçe açığı sınırlarını aşan üye ülkelere, AB'nin önerilerde bulunmasına ve düzeltici tedbirler aldırmasına yetki vermiştir. Bu nedenle Altılı Sözleşme, Ekonomik ve Parasal Birliğin oluşturulmasından sonra imzalanmış en güçlü mali gözetim aracıdır. Üye ülkelerin bütçe disiplini sağlamasını ve kamu harcamalarını kontrol etmeyi hedeflemiş olan İstikrar ve Büyüme Pakti'ni daha da güçlendirmiştir. Bu kapsamda dört tüzük ve bir yönergeden oluşan Altılı Paket, 4 Ekim 2011 tarihinde AB Konseyi tarafından kabul edilmiş ve 13 Aralık 2011'de yürürlüğe girmiştir.

Altılı Paket her AB üyesi için geçerli olup; Euro bölgesi ülkeleri için ilave kurallar içermektedir. Yeni kanunlarla kamu borç stoku / GSYİH için % 60, bütçe açığı için % 3 olan üst limit kurallarının daha katı uygulanması amaçlanmıştır. Altılı Paket, söz konusu kriterlerin ihlal edilmesi durumunda, bu ülkelere uygulanan aşırı açık prosedürünü güçlendirmektedir.

30 Mayıs 2013 tarihinde ise iki tüzükten oluşan İkili Paket (Two Pack) yürürlüğe girmiştir. İkili Paket, Avrupa Sömestri adı altından oluşturulmuş ekonomik yönden koordinasyon sürecinin yasal zeminini oluşturmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun, Euro bölgesi ülkelerinin mali hedeflerini yerine getirme konusunda, neler yaptığının değerlendirmesine ve izlemesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca ciddi düzeyde mali zorluk içinde olan veya AB kurtarma programı uygulayan ülkelerle ilgili detaylı prosedürler içermektedir. İkili Paketin temel amacı; mali açıdan zor durumda olan veya kötüleşme sinyalleri veren üye ülkelerin, durumlarını düzeltmeye yönelik önerilerin verilmesi ve oluşturulan eylem planlarının en uygun zamanda ve sürekli bir

şekilde yerine getirilmesidir. Bu nedenle üye ülkelerden AB'ye sağlanan veri akışının içeriği belirlenmiş ve gönderim sıklığı artırılmıştır.

Bu sürecin ardından 2 Mart 2012 tarihli AB Konsey toplantısında üye ülkeler tarafından İstikrar, Koordinasyon ve Yönetim Antlaşması imzalanmış ve 1 Ocak 2013'de yürürlüğe girmiştir. İstikrar, Koordinasyon ve Yönetim Antlaşması (Mali Sözleşme), dengeli bütçe kuralı ve otomatik düzeltme mekanizmasının uygulanmasıyla, Euro bölgesinin bozulan mali disiplini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda İstikrar, Koordinasyon ve Yönetim Antlaşması'na (Mali Sözleşme) taraf olan ülkelerin bütçesinin denk olmasını veya fazla vermesini şart koşmuştur. Bu kapsamda üye ülkelerin yıllık yapısal bütçe açığının, nominal GSYİH'nin % 0,5'ini aşmaması amaçlanmaktadır. Ayrıca bütçe açığının uzun vadede sürdürülebilir olması amacıyla, her ülkenin kendi iç dinamikleri gözetilerek farklı oranlar belirlenmiş ve ülke verilerinin bu oranlarla uyumlu olması beklenmektedir. Bütçe disiplini ve otomatik düzeltme mekanizmasına ilişkin Antlaşma maddeleri, üye ülkelerin ulusal hukuk sistemlerine kanun maddesi olarak eklenmiştir.

AB komisyonu, söz konusu mali kurallardan sapan veya aşırı bütçe açığı nedeniyle bütçesi taslağı AB tarafından onaylanmayan ülkelere öncelikle, bu kamu açıklarını kapatacakları ve bütçelerini uyumlu hale getirecekleri yapısal reformları içeren ekonomik ortaklık programları sunmalarını talep etmektedir. Bu programların uygulanması da AB Komisyonu tarafından takip edilmekte olup; programların uygulanmaması durumunda Avrupa Adalet Divanı'nın o ülkeye GSYİH'sinin % 0,1'ine kadar para cezası verme yetkisi bulunmaktadır.⁹³

⁹³ Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Mali sözleşme imzalandı: Avro bölgesinde mali disiplin ve yakınlaşma güçlendirildi, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/mali-sozlesme-imzalandi-avro-bolgesinde-mali-disiplin-ve-yakinlasma-guclendirildi-5070>, (07.06.2019)

3 TÜRKİYE VE AB MAKROEKONOMİK VERİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümünde, ilk bölümde genel çerçeveleri çizilen seçilmiş göstergeler ile Türkiye ve AB ülkelerinin karşılaştırılması yapılmıştır. Seçilmiş yedi göstergeden dördü olan; enflasyon oranı, uzun dönem faiz oranı, kamu borç stoku ve bütçe açığı verileri aynı zamanda ikinci bölümde açıklanan Maastricht Yakınlaşma kriterlerini de oluşturmaktadır. Bu kapsamda üçüncü bölüm, kendi içinde ikiye ayrılmıştır. İlk kısımda, yukarıda sayılan Maastricht kriterleri kapsamında karşılaştırmalar yapılmıştır. ikinci ve son kısımda ise bunun dışında kalan temel göstergeler olan; işsizlik oranları, büyüme verileri ve cari açık rakamları üzerine karşılaştırma ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

3.1 MAASTRICHT KRİTERLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE VE AB EKONOMİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1.1 Enflasyon Oranları

2008 yılının son çeyreğinde Amerika’da başlayıp, 2009 yılında AB’de ciddi şekilde hissedilen küresel krizin neticesinde AB ülkelerinde, talepte yaşanan düşüş nedeniyle enflasyon oranları gerilemiş ve birliğin 11 üyesi 2015 yılında deflasyonla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle 2015 yılından itibaren dezenflasyon AB için olumlu bir gösterge olmaktan çıkmış ve düşük gelen enflasyon rakamları, durgunluk beklentilerini her geçen gün arttırmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde AB üyesi ülkeler için 2010 - 2015 yılları arasında dezenflasyon yaşanmış ve 2015 yıl sonunda enflasyon oranı, AB’de % 0,1’e Euro bölgesinde ise % 0,2’ye kadar gerilemiştir. 2015 yılında; Bulgaristan, Yunanistan, İspanya, Hırvatistan, Kıbrıs, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovenya, Slovakya ve Finlandiya’da deflasyon yaşandığı görülmektedir. Aynı yıl İngiltere’de ise enflasyon oranı 0 olmuştur.

Tablo 1: 2010-2018 AB Ülkeleri Enflasyon Oranları

Avrupa Birliği Enflasyon Oranları (%)									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avrupa Birliği - 28 Ülke	2,1	3,1	2,6	1,5	0,6	0,1	0,2	1,7	1,9
Euro Bölgesi	1,6	2,7	2,5	1,3	0,4	0,2	0,2	1,5	1,8
Belçika	2,3	3,4	2,6	1,2	0,5	0,6	1,8	2,2	2,3
Bulgaristan	3	3,4	2,4	0,4	-1,6	-1,1	-1,3	1,2	2,6
Çekya	1,2	2,2	3,5	1,4	0,4	0,3	0,6	2,4	2
Danimarka	2,2	2,7	2,4	0,5	0,4	0,2	0	1,1	0,7
Almanya	1,1	2,5	2,2	1,6	0,8	0,7	0,4	1,7	1,9
Estonya	2,7	5,1	4,2	3,2	0,5	0,1	0,8	3,7	3,4
İrlanda	-1,6	1,2	1,9	0,5	0,3	0	-0,2	0,3	0,7
Yunanistan	4,7	3,1	1	-0,9	-1,4	-1,1	0	1,1	0,8
İspanya	2	3	2,4	1,5	-0,2	-0,6	-0,3	2	1,7
Fransa	1,7	2,3	2,2	1	0,6	0,1	0,3	1,2	2,1
Hırvatistan	1,1	2,2	3,4	2,3	0,2	-0,3	-0,6	1,3	1,6
İtalya	1,6	2,9	3,3	1,2	0,2	0,1	-0,1	1,3	1,2
Kıbrıs	2,6	3,5	3,1	0,4	-0,3	-1,5	-1,2	0,7	0,8
Letonya	-1,2	4,2	2,3	0	0,7	0,2	0,1	2,9	2,6
Litvanya	1,2	4,1	3,2	1,2	0,2	-0,7	0,7	3,7	2,5
Lüksemburg	2,8	3,7	2,9	1,7	0,7	0,1	0	2,1	2
Macaristan	4,7	3,9	5,7	1,7	0	0,1	0,4	2,4	2,9
Malta	2	2,5	3,2	1	0,8	1,2	0,9	1,3	1,7
Hollanda	0,9	2,5	2,8	2,6	0,3	0,2	0,1	1,3	1,6
Avusturya	1,7	3,6	2,6	2,1	1,5	0,8	1	2,2	2,1
Polonya	2,6	3,9	3,7	0,8	0,1	-0,7	-0,2	1,6	1,2
Portekiz	1,4	3,6	2,8	0,4	-0,2	0,5	0,6	1,6	1,2
Romanya	6,1	5,8	3,4	3,2	1,4	-0,4	-1,1	1,1	4,1
Slovenya	2,1	2,1	2,8	1,9	0,4	-0,8	-0,2	1,6	1,9
Slovakya	0,7	4,1	3,7	1,5	-0,1	-0,3	-0,5	1,4	2,5
Finlandiya	1,7	3,3	3,2	2,2	1,2	-0,2	0,4	0,8	1,2
İsveç	1,9	1,4	0,9	0,4	0,2	0,7	1,1	1,9	2
İngiltere	3,3	4,5	2,8	2,6	1,5	0	0,7	2,7	2,5

Kaynak: Eurostat

Avrupa Merkez Bankası yaşanan durgunluk neticesinde alınan kararlarla 1 Mart 2015'te tahvil alım programına başlamıştır. Bu kapsamda Mart 2015'den itibaren aylık 60 milyar Euro tahvil alımı gerçekleştirmiş ve Mart 2016'da 80 milyar Euro'ya yükseltilmiştir. Nisan 2017 – Aralık 2017 döneminde yeniden aylık 60 milyar Euro'ya

çekilen tahvil alımları, Ocak 2018 - Eylül 2018 döneminde aylık 30 milyar Euro'ya ve 2018 yılının son üç ayında ise aylık 15 milyar Euro'ya düşürülerek tahvil alım programı sonlandırmıştır. AMB 2019 yılbaşından itibaren sadece vadesi dolmuş tahvilleri almaya devam edeceğini açıklayarak, hazinelere yeni borçlanma imkânı yaratmış olmaktadır.⁹⁴ AMB bu süreçte toplam 2,6 trilyon Euro tahvil alım programı, yani parasal genişleme gerçekleştirmiştir.⁹⁵ Birlik bu programla hedef olarak koyduğu % 2 enflasyon oranına ulaşmayı amaçlamıştır. AMB'nin varlık alım programının bittiği, 2018 yıl sonu itibarıyla, AB ülkelerinin enflasyon oranı ortalaması % 1,9, Euro bölgesinin ise % 1,8 olmuş ve hedeflenen % 2'lik enflasyon oranından sapma aşağı yönlü gerçekleşmiştir. Bu süreçte % 2'lik hedefe en çok yaklaşan ülkeler Tablo 1'de Çekya % 2, Almanya %1,9, Fransa % 2,1, Lüksemburg % 2, Avusturya % 2,1 ve İsveç % 2 olarak görülmektedir. Yukarı yönlü en çok olumsuz sapma gösteren ülkeler ise Estonya % 3,4 ve Romanya % 4,1 olmuştur.

2019 yılına parasal genişlemeyi sonlandırarak başlayan ve görünüm olarak hedeflenen % 2'lik enflasyon oranına yakın seyreden birliğin enflasyon verileri, bu dönemde özellikle ABD – Çin ticaret savaşlarının da etkisiyle yeniden aşağı yönlü bozulmaya başlamıştır. Ağustos 2019 verilerine göre AB'de yıllık enflasyon oranı % 1,4, Euro bölgesinde ise % 1 olarak gerçekleşmiştir.⁹⁶ Bu dönemde AB ile Brexit (Birleşik Krallığın AB'den ayrılması) sürecini yürüten İngiltere'de enflasyon oranı % 2,1'dir. Birliğin en büyük ekonomileri Almanya'da % 1, Fransa'da % 1,3 ve İtalya'da % 0,5 olmuştur. Bu sürecin ardından 2019 Eylül ayında AMB, 1 Kasım 2019 tarihinden itibaren yeniden aylık 20 milyar Euro olmak üzere tahvil alım ihalesi gerçekleştirileceğini açıklamıştır.⁹⁷

2010-2018 dönemi AB ülkelerinde Maastricht enflasyon kriteri açısından incelendiğinde dönem dönem Romanya, Macaristan, Yunanistan ve Estonya dışında, en

⁹⁴Mahfi Eğilmez, Fed'den Sonra ECB De Parasal Sıkılaştırmaya Başlıyor, <http://www.mahfiegilmez.com/2018/06/fedden-sonra-ecb-de-parasal-skilastirmaya.html>, (06.06.2019)

⁹⁵European Central Bank, Asset Purchase Programmes, <https://www.ecb.europa.eu/mopo/implement/omt/html/index.en.html>, (16.09.2019)

⁹⁶Eurostat, Annual Inflation Stable At 1.0% In The Euro Area, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10059885/2-18092019-AP-EN.pdf/76b7d268-7ceb-de80-86b5-f036226aa14f>, (21.09.2019)

⁹⁷European Central Bank, Monetary Policy Decisions, <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2019/html/ecb.mp190912~08de50b4d2.en.html>, (16.09.2019)

düşük enflasyona sahip üç ülkenin ortalaması arasındaki enflasyon farkı %1,5’den fazla olmamalıdır koşulunun sağladığı görülmektedir. MA’nın ilgili kriterleri de üye ülkelerin enflasyonist eğilimlerden kaçınmaları konusunda bir zorunluluk oluşturmaktadır. Ancak AB’nin 2008-2009 krizi sonrası bu dönemde karşı karşıya kaldığı sorun enflasyonist eğilimlerden çok, tüketici talebindeki azalma nedeniyle deflasyon ve resesyon korkusu olmuştur.

Türkiye’de TCMB, 2006 yılından bu yana açık enflasyon hedeflemesi uygulamaktadır. Bu kapsamda enflasyon hedefi, çekirdek enflasyon üzerinden belirlenmektedir. Enflasyonun hesaplanmasında ise ÜFE (Üretici Fiyat Endeksi) ve TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi) kullanılmaktadır. Enflasyon oranlarının bütün ülkeler açısından karşılaştırılabilir olması amacıyla Eurostat üye ülkelerin istatistik kuruluşları ile işbirliği gerçekleştirerek Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyat Endeksi’ni (HICP- Harmonized Indices of Consumer Prices) oluşturulmuştur. HICP, üye ülkelerdeki TÜFE oranlarının hesaplanmasına bir standart getirmekte ve bu sayede oranların karşılaştırılabilir olmasına imkân sağlamaktadır.

Tablo 2: 2010-2018 Türkiye Hedeflenen - Gerçekleşen TÜFE Oranları

TÜRKİYE TÜFE ORANLARI		
YIL	HEDEF	GERÇEKLEŞEN
2010	6,5	6,40
2011	5,5	10,45
2012	5	6,16
2013	5	7,40
2014	5	8,17
2015	5	8,81
2016	5	8,53
2017	5	11,92
2018	5	20,30

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

Türkiye’nin Tablo 2’de 2010 yılından itibaren tüketici fiyat endeksi görünümüne bakıldığında; 2010 yılında gerçekleşen % 6,4’lük enflasyon oranı ile hedeflenen % 6,5’luk enflasyon hedefine ulaşıldığı ancak diğer yıllarda hedeften yukarı

yönlü yüksek oranlı sapmaların olduğu görülmektedir. Bu süreçte Türkiye’de artan enflasyon oranının maliyet kaynaklı (maliyet enflasyonu) olduğunu Tablo 3 üzerinden söylemek mümkündür.

Tablo 3: 2010-2018 Türkiye Yİ-ÜFE Oranları

TÜRKİYE Yİ-ÜFE ORANLARI									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Yİ-ÜFE YILLIK ORTALAMA	8,52	11,09	6,09	4,48	10,25	5,28	4,30	15,82	27,01
Yİ-ÜFE YIL SONU	8,87	13,30	2,45	6,97	6,36	5,71	9,94	15,47	33,64

Kaynak: T.C. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO)

Türkiye’de AB’ye oranla çok daha yüksek oranda görülen enflasyon olgusu iki ana nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi TL’nin yabancı paralara karşı yüksek değer kaybı, ikincisi ise tüm dünyanın aksine gıda fiyatlarının Türkiye’de hızlı artış göstermesidir. 2017 yıl sonunda % 15,47 olan Yİ-ÜFE, 2018 yıl sonunda % 33,64’e yükselmiştir. Bu dönemde sepet kur ise 1 Ocak 2018’de 4.14 TL seviyesinde iken 31 Aralık 2018’de 5,72 TL düzeyine yükselmiştir. TL’de görülen değer kaybı maliyetleri arttırmış bu da kısmi olarak TÜFE’ye yansyarak 2018 yıl sonunda % 20,3 ile son 15 yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2019 ağustos ayında ise yıllık TÜFE % 15,1 olarak gerçekleşmiştir.⁹⁸ Bu kapsamda 2019 Eylül ayına kadar olan verileri de TCMB tarafından hedeflenen % 5 yıl sonu enflasyon hedefinin uzağında kaldığını göstermektedir.

Türkiye açısından, fiyat istikrarını hedef enflasyon oranı düzeyinde sağlayabilmek ve bunun sonucu olarak da AB ülkelerinin enflasyon oranlarına yakınsamak için, T.C. Merkez Bankasının amaç ve araç yönünden bağımsız bir kurum olarak faaliyet göstermesine önem verilmeli ve sağlanmalıdır. Bu kapsamda karmaşık bir para politikası ve birden fazla hedefi gözetmek yerine, Banka; temel amacı olan fiyat

⁹⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, Tüketici Fiyat Endeksi, Ağustos 2019, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30856>, (20.09.2019)

istikrarına odaklanmalı ve para politikasının saydamlığı ile tahmin edilebilirliği artırılmalıdır.

Kamu açıkları; iç borç ve emisyon yoluyla kapatılmaya çalışılmamalıdır. Çünkü bu yöntemlerde enflasyonist ortama yol açmaktadır. Ayrıca seçim dönemleri vb. durumlarda yaşanan genişleyici popülist politikalardan kaçınılmalıdır.

3.1.2 Uzun Dönem Faiz Oranları

Maastricht kriterlerinden biri olan uzun dönem faiz oranının ilgili maddesi, “bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibariyle, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren üç ülkenin faiz oranını iki puandan fazla aşmayacak olması” şeklinde ifade edilmektedir. Uzun vadeli faiz oranları ile kastedilen, yaklaşma kriterlerine ilişkin protokolün 4. maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre, “uzun vadeli faiz oranında; ülkelere göre tanım farklılıkları dikkate alınarak, uzun vadeli devlet tahvilleri veya karşılaştırılabilir menkul kıymetler” temel alınmaktadır.

Faiz oranının bir kriter olarak belirlenmesinde hem mikro hem de makro açıdan nedenler bulunmaktadır. Mikro düzeyde ilişki, faiz oranları ve sermayenin marjinal etkinliği arasında görülmektedir. Faiz oranlarının artması durumunda, mevcut fonlar reel üretim alanları yerine, spekülasyon yatırımlara kanallanmakta ve sermayenin marjinal etkinliği azalmaktadır. Bu süreç uzun dönemde ülkelerin ekonomik performansı üzerinde bozucu etki yaratmaktadır.

Makroekonomik açıdan ise, bir ülkedeki piyasa faiz oranını etkileyen temel unsurlardan biri devlet tahvili ve hazine bonosuna dayalı kamu kesimi borçlanma gereğinin (KKBG) büyüklüğüdür. Yani KKBG arttıkça hazine bonusu ve tahvillere verilen faiz oranı yükselir, bu da piyasa faiz oranlarına yansımaktadır. Sonuçta uzun dönem faiz oranının yüksekliği, o ülkede ekonominin istikrarlı bir süreç izlemediğine işaret edecektir.

Birlik açısından uzun dönemli faiz oranının bir başka önemi ise AB ülkeleri arasındaki serbest faktör hareketliliği ile ilgilidir. Üye ülkelerdeki farklı faiz oranları sermaye hareketlerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle Birlik içerisindeki farklı faiz

oranları, sermayenin yüksek faiz elde edeceği ülkelerde yoğunlaşmasına neden olmakta ve Birlik içerisinde ciddi düzeyde sapma ortaya çıkarmaktadır.

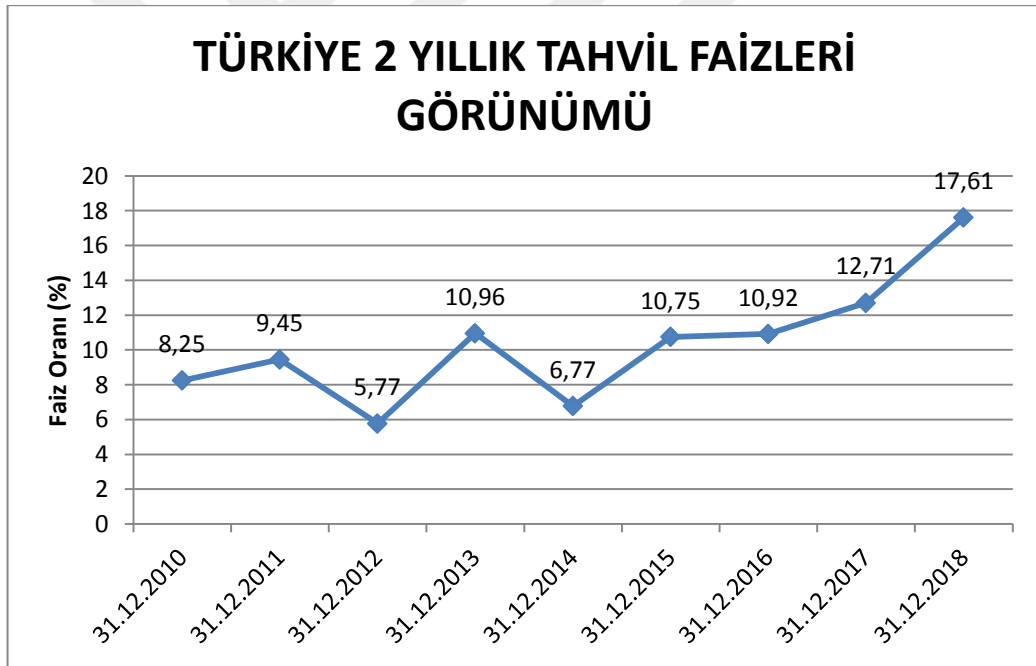
Tablo 4: 2010-2018 AB Ülkeleri Uzun Dönem Faiz Oranları

Avrupa Birliği Uzun Dönem Faiz Oranları									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avrupa Birliği - 28 Ülke	3,82	4,27	3,64	2,94	2,20	1,44	1,11	1,31	1,38
Euro Bölgesi	3,60	4,34	3,86	2,99	2,04	1,21	0,86	1,09	1,13
Belçika	3,46	4,23	3,00	2,41	1,71	0,84	0,48	0,72	0,79
Bulgaristan	6,01	5,36	4,50	3,47	3,35	2,49	2,27	1,60	0,89
Çekya	3,88	3,71	2,78	2,11	1,58	0,58	0,43	0,98	1,98
Danimarka	2,93	2,73	1,40	1,75	1,32	0,69	0,32	0,48	0,45
Almanya	2,74	2,61	1,50	1,57	1,16	0,50	0,09	0,32	0,40
Estonya	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İrlanda	5,74	9,60	6,17	3,79	2,37	1,18	0,74	0,80	0,95
Yunanistan	9,09	15,75	22,50	10,05	6,93	9,67	8,36	5,98	4,19
İspanya	4,25	5,44	5,85	4,56	2,72	1,73	1,39	1,56	1,42
Fransa	3,12	3,32	2,54	2,20	1,67	0,84	0,47	0,81	0,78
Hırvatistan	6,28	6,54	6,13	4,68	4,05	3,55	3,49	2,77	2,17
İtalya	4,04	5,42	5,49	4,32	2,89	1,71	1,49	2,11	2,61
Kıbrıs	4,60	5,79	7,00	6,50	6,00	4,54	3,77	2,62	2,18
Letonya	10,34	5,91	4,57	3,34	2,51	0,96	0,53	0,83	0,90
Litvanya	5,57	5,16	4,83	3,83	2,79	1,38	0,90	0,31	0,31
Lüksemburg	3,17	2,92	1,82	1,85	1,34	0,37	0,25	0,54	0,56
Macaristan	7,28	7,63	7,89	5,92	4,81	3,43	3,14	2,96	3,06
Malta	4,19	4,49	4,13	3,36	2,61	1,49	0,89	1,28	1,39
Hollanda	2,99	2,99	1,93	1,96	1,45	0,69	0,29	0,52	0,58
Avusturya	3,23	3,32	2,37	2,01	1,49	0,75	0,38	0,58	0,69
Polonya	5,78	5,96	5,00	4,03	3,52	2,70	3,04	3,42	3,20
Portekiz	5,40	10,24	10,55	6,29	3,75	2,42	3,17	3,05	1,84
Romanya	7,34	7,29	6,68	5,41	4,49	3,47	3,32	3,96	4,69
Slovenya	3,83	4,97	5,81	5,81	3,27	1,71	1,15	0,96	0,93
Slovakya	3,87	4,45	4,55	3,19	2,07	0,89	0,54	0,92	0,89
Finlandiya	3,01	3,01	1,89	1,86	1,45	0,72	0,37	0,55	0,66
İsveç	2,89	2,61	1,59	2,12	1,72	0,72	0,54	0,65	0,65
İngiltere	3,36	2,87	1,74	2,03	2,14	1,79	1,22	1,18	1,41

Kaynak: Eurostat

Irving Fisher’ın faiz teorisine göre, nominal faiz oranlarını en çok etkileyen faktör enflasyondur. Bu kapsamda fiyat istikrarını sağlamada başarılı olan ülkelerin faiz oranları açısından da olumlu sonuçlar elde ettiği Tablo 4’te görülmektedir. Düşük enflasyona sahip olan Almanya, İsveç, Avusturya, Hollanda, Finlandiya ve Danimarka gibi ülkelerde faiz oranları, Euro bölgesi faiz ortalamasının altındadır. Kısacası AB ülkeleri arasında fiyat istikrarı konusunda başarı sağlamış olanlar, uzun dönem faiz oranları açısından da olumlu sonuçlar elde etmiştir.

AB ve Türkiye uzun dönem faiz oranlarının karşılaştırılmasında, Türkiye için vadesi 2 yıl olan, 3 veya 6 ayda bir kupon ödemeli, alım satım olarak çok işlem gören devlet tahvilinin ikincil piyasadaki faizi olan ve birçok işlemde referans alınan “gösterge faiz” kullanılmıştır.

Grafik 1: 2010-2018 Türkiye’nin İki Yıllık Tahvil Faizleri Görünümü

Kaynak: <https://tradingeconomics.com/indicators>

Bu kapsamda Grafik 1; son sekiz yılda, 31 Aralık tarihi itibariyle oluşmuş iki yıllık tahvil faiz oranını göstermektedir. Grafikten hareketle, Türkiye’nin 2010-2018 arasındaki iki yıllık tahvil faizlerinin görünümü, enflasyon ile aynı doğrultudadır. Faiz oranın % 5,77 ile en düşük olduğu 31.12.2012 tarihinde, 2012 yılı için enflasyon oranı

da son sekiz yılın en düşüğü olan % 6,2 seviyesindedir. 2014 yılından sonra Türkiye’de enflasyonun % 8’in üzerine çıkmasıyla, faiz oranları da % 10 bandını aşmıştır. 2018 yıl sonu enflasyonu % 20,3 ile son sekiz yılın en yüksek düzeyine ulaştığında, 31.12.2018 tarihi itibariyle iki yıllık tahvil faizi de % 17,61 olmuştur.

Türkiye’de faiz oranlarının, 2010-2018 arası tüm yıllarda AB ülkelerinin faiz oranlarına kıyasla oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bunun durumun temel sebebi enflasyon görünümündeki yukarı yönlü bozulmalardır. Türkiye’de görülen yüksek enflasyon nedeniyle nominal faiz oranları da yüksektir. Türkiye’de AB ülkelerindeki gibi düşük faiz oranlarının görülebilmesi ya da para politikası yoluyla uygulanabilmesi ancak enflasyon görünümünün AB ülkelerindeki gibi % 2’ler düzeyine düşürülmesiyle mümkün olabilecektir. Para ve maliye politikaları kullanılarak, yüksek enflasyonla mücadele edip olması gereken seviyeye indirmeden, uygulanacak düşük faiz politikası; tasarrufların, dolayısıyla yatırımların önünde ciddi engel teşkil edecektir. Bu nedenle büyüme ve işsizlik gibi diğer önemli makro göstergeler doğrudan olumsuz yönde etkileyecektir. Ayrıca Türkiye’de yurtiçi tasarruf oranlarının istenilen düzeyde olmaması nedeniyle ihtiyaç duyulan yabancı fonların ülkeye girişi açısından da olumsuzluk yaratacaktır.⁹⁹ Yani nominal uzun dönem faiz oranlarını düşürebilmek için öncelikle yüksek enflasyon problemi çözülmelidir. Ayrıca bütçe disipliniyle ilgili hedeflere ulaşmak için uygulanması gereken sıkı para politikaları da başarılı bir şekilde yürütülmelidir. Dolayısıyla azalan enflasyon, faiz oranlarında da düşüşü beraberinde getirecektir.

3.1.3 Kamu Borçları

AB ülkelerinin birbirlerini olumsuz dışsallıklarla etkilememesi için kamu borçlarına Maastricht Kriterlerinin ilgili maddesi olan “Üye ülke devlet borçlarının GSYİH’ sına oranı % 60’ı geçmemesi” ile sınırlama getirilmiştir. Bu sayede ülkelerin yüksek borç içerisine girmelerinin engellenmesi ve mali disiplinlerinin sağlanması amaçlanmıştır.

⁹⁹ Kaya, Aydın, ve Sezer, s. 392

AB'ye üye ülkelerin para politikaları AMB tarafından belirlenmektedir. Bu kapsamda para politikası araçlarının bağımsız bir şekilde kullanımı üye ülkeler için mümkün olmamaktadır. Bu durumda kamu borcu yüksek oranda artan ülkeler de, borçlanmanın finansmanı için tekrar borçlanmak zorunda kalacağından, diğer makroekonomik değişkenler olumsuz etkilenecek ve yurt içi faktör fiyatları değişecektir. Artan borç yükü, faktör hareketliliğinin olduğu AB içerisinde, üretim faktörleri açısından dengesizliğe sebep olacaktır. Ayrıca Birlik içerisindeki maliye politikasının koordinasyonu açısından da sorun teşkil etmektedir. Bu durumdan kurtulmak için AB'nin güçlü ülkelerinin, borç içerisindeki ülkeyi destekleme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Kamu kesimi borç stoku Tablo 5'de görüldüğü gibi 2008-2009 küresel krizinden sonra artış göstermiş ve birçok AB ülkesinde borçlanma üst sınırı olan % 60'ın üzerine çıkmıştır.

Tablo 5: 2010-2018 AB Ülkeleri Kamu Borç Stoku/GSYİH

Avrupa Birliği Kamu Borç Stoku/GSYİH									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avrupa Birliği - 28 Ülke	79,6	82	84,4	86,3	87	84,9	83,8	82,1	80,4
Euro Bölgesi	85,8	87,6	90,7	92,6	92,8	90,8	90	87,8	85,9
Belçika	100,3	103,5	104,8	105,5	107	105,2	104,9	101,8	100
Bulgaristan	15,4	15,2	16,7	17,1	27,1	26	29,3	25,3	22,3
Çekya	37,4	39,8	44,5	44,9	42,2	40	36,8	34,7	32,6
Danimarka	42,6	46,1	44,9	44	44,3	39,8	37,2	35,5	34,2
Almanya	82,4	79,8	81,1	78,7	75,7	72,1	69,2	65,3	61,9
Estonya	6,6	6,1	9,8	10,2	10,6	10	10,2	9,3	8,4
İrlanda	86	111,1	119,9	119,9	104,4	76,7	73,9	67,8	63,6
Yunanistan	146,2	172,1	159,6	177,4	178,9	175,9	178,5	176,2	181,2
İspanya	60,5	69,9	86,3	95,8	100,7	99,3	99,2	98,6	97,6
Fransa	85,3	87,8	90,6	93,4	94,9	95,6	98	98,4	98,4
Hırvatistan	57,8	64,4	70,1	81,2	84,7	84,4	81	78	74,8
İtalya	119,2	119,7	126,5	132,4	135,4	135,3	134,8	134,1	134,8
Kıbrıs	56,4	65,9	80,3	104	109,2	107,5	103,4	93,9	100,6
Letonya	47,3	43,1	41,6	39,4	40,9	36,7	40,2	38,6	36,4
Litvanya	36,3	37,2	39,8	38,7	40,6	42,7	39,9	39,3	34,1
Lüksemburg	19,8	18,7	22	23,7	22,7	22	20,1	22,3	21
Macaristan	80,6	80,8	78,5	77,3	76,8	76,1	75,5	72,9	70,2
Malta	67,5	70,2	67,7	68,4	63,4	57,8	55,5	50,3	45,8
Hollanda	59,2	61,7	66,2	67,7	67,8	64,6	61,9	56,9	52,4
Avusturya	82,7	82,4	81,9	81,3	84	84,9	82,9	78,3	74

Polonya	53,1	54,1	53,7	55,7	50,4	51,3	54,2	50,6	48,9
Portekiz	100,2	114,4	129	131,4	132,9	131,2	131,5	126	122,2
Romanya	29,6	34	37	37,6	39,2	37,8	37,3	35,1	35
Slovenya	38,3	46,5	53,6	70	80,3	82,6	78,7	74,1	70,4
Slovakya	41	43,5	51,8	54,7	53,5	51,9	52	51,3	49,4
Finlandiya	46,9	48,3	53,6	56,2	59,8	63	62,6	60,9	59
İsveç	38,2	37,3	37,7	40,5	45,2	43,9	42,3	40,7	38,8
İngiltere	74,6	80,1	83,2	84,2	86,2	86,9	86,8	86,2	85,9

Kaynak: Eurostat

2010 yılının ikinci çeyreğinde Yunanistan'da görülen borç krizi, kısa sürede hem diğer Euro Bölgesi ülkelerini hem de AB'nin geleceğini tehdit etmeye başlamıştır. Başta Birliğin başat ülkesi Almanya ve diğer üye ülkeler Yunanistan'a yardım konusunda isteksiz davranmış, piyasalarda karamsarlık ve panik havasının oluşmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda kamu maliyesinde farklı nedenlerle sorunlar yaşayan diğer ülkeler; İrlanda, Portekiz, İspanya, Kıbrıs ve İtalya'da borç krizine sürüklenme ihtimaliyle karşı karşıya kalmıştır.

Yaşanan süreçte kamu borcu döndürülemez duruma gelen Yunanistan, AB'den yardım talep etmiş ve 10 Mayıs 2010'da AB-IMF işbirliğiyle; Yunanistan için birinci kurtarma paketi açıklanmıştır. Söz konusu kurtarma paketi üç yıl vadeli ve 110 Milyar Euro tutarındadır.¹⁰⁰

Yunanistan'ı bu noktaya getiren süreç; ekonomik büyümenin temel kaynağının dış borçlanma olması ve bu sebeple orta - uzun vadeli kamu borçlarının ciddi boyutta artış göstermesidir. Ancak borçlanmayla sağlanan mali kaynakların doğru yerlere kullanılamamış olması ve küresel krizin yarattığı olumsuzluklar neticesinde 2010 yılında Yunanistan'ın kamu borcu 300 milyar Euro seviyesine yükselmiş, gelirleri de önemli ölçüde düşüş göstermiştir. Krizin etkisiyle en önemli döviz ve gelir kaynağı olan turizm gelirleri düşmüştür. Ayrıca dünyadaki yük gemilerinin yaklaşık % 20'sine sahip olan ve deniz yolu taşımacılığından önemli gelir elde eden Yunanistan'ı; dünya mal ticaretindeki daralma, taşımacılık gelirleri açısından olumsuz etkilemiştir. Bu sebepler

¹⁰⁰ Kevin Featherstone, "The Greek Sovereign Debt Crisis and EMU: A Failing State in a Skewed Regime", **Journal of Common Market Studies**, Volume 49, No 2, 2011, https://www.researchgate.net/publication/227763184_The_Greek_Sovereign_Debt_Crisis_and_EMU_A_Failing_State_in_a_Skewed_Regime, (19.08.2019), s. 194

neticesinde 2010 yılında % 146,2 olan kamu borç stoku/GSYİH, 2010 yılında kabul edilen kurtarma paketine rağmen azalmamış ve Yunanistan, 2010'da birincisi ile başlayan kurtarma paketlerine 2018 Ağustos ayına kadar toplam üç kurtarma paketi ve alınan toplam 274 milyar Euro tutarındaki kredi ile devam etmek zorunda kalmıştır. Bahsedilen bu sekiz yıllık sürecin sonunda Yunanistan'ın 2018 yıl sonu itibariyle kamu borç stoku/GSYİH % 181,2 düzeyine yükselmiş durumdadır. Üç kurtarma paketine karşılık Yunanistan'dan tasarruf önlemleri ve reform yükümlüklerini yerine getirilmesi istenmiştir. Yunanistan'ın aldığı kredilerin 2060 yılına kadar geri ödenmesi planlanmıştır.

Yunanistan ile 2010'da başlayan AB ülkelerinin kamu maliyeleri açısından görülen olumsuz süreç aynı İrlanda'nın AB'ye başvuruda bulunmasıyla devam etmiştir. 28 Kasım 2010'da İrlanda için AB-IMF ortaklığında, 2013 Aralık ayına kadar taksitlerle ödenecek 85 milyar Euro tutarında bir kurtarma paketi açıklanmıştır.

İrlanda'yı 2009 yılından sonra kamu borç krizine sürükleyen nedenlerin başında, emlak piyasasında görülen hızlı değer kayıpları ve bankacılık sektöründe ortaya çıkan sorunlar gelmektedir.

1990'lı yıllardan, küresel krizin AB'yi derinden etkilemeye başladığı 2009 yılına kadar ülkede artan refah ve ekonomik konjonktürün bu şekilde devam edeceği düşüncesi, emlak fiyatlarındaki astronomik artışları tetikleyerek spekülative bir emlak piyasası oluşturmuştur. Ancak 2009 yılında AB'ye ulaşan küresel krizin etkilerinden sonra konut fiyatları % 50-60 oranında değer kaybetmiş ve konut kredilerinin büyük bölümünü yapılandırmak zorunda kalan bankalarda ciddi düzeylerde zarar etmişlerdir. Hükümet bankaları kurtarmak için kaynak aktarıırken bir yandan da vergi gelirleri azalmış ve bankacılık krizi, kamu borç sarmalını yaratmıştır.¹⁰¹ Krizden çıkmak için, Yunanistan gibi AB kurtarma paketini kullanan İrlanda'nın kısmen başarılı olduğu söylenebilir. 2013 yıl sonu itibariyle kamu borç stoku/GSYİH oranı %119,9 gibi yüksek bir düzeye ulaşan İrlanda'da, 2018 yıl sonu itibariyle bu oranı % 63,6'ya kadar indirmiş ve hatta % 60 olan Maastricht kamu borcu kriterini yakalamaya çok yaklaşmıştır.

¹⁰¹ T.C. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: "Euro Rekabet Paketi", https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/empb/yayinlar/euro_plus_pact.pdf, (20.08.2019), s. 4

6 Nisan 2011’de Portekiz üçüncü yardım talebinde bulunan ülke olmuştur. Troyka (AB komisyonu – Avrupa Merkez Bankası ve Uluslararası Para Fonu) bu talebe, 78 milyar Euro tutarında bir kurtarma paketi ile karşılık verilmiştir. 2014 Mayıs ayına kadar ödemeler üç yıllık süreç içerisinde gerçekleştirilmiştir.¹⁰²

Portekiz’de kamu maliyesine ilişkin problemler, uzun yıllardan bu yana süregelmiştir. Nitekim 2001 yılında İstikrar ve Büyüme Pakti (İBP) kurallarını ihlal eden ilk Euro Bölgesi ülkesi olmuştur. Ülkenin ekonomisinde uzun yıllardır yaşanan durgunluk, kamu maliyesinin iyileştirilmesini daha da zorlaştırmıştır. 2010 yılında % 100,2 olan kamu borç stoku/GSYİH oranı, 2014 yılında % 132,9’a kadar yükselmiştir. 2018 yıl sonunda bu oran % 122,2’ye gerilemiş olsa da hala Birliğin kamu borç stoku ile ilgili olan Maastricht kriterini sağlamanın uzağında olduğu görülmektedir.

Bu süreç birliğin büyük ülkelerinden İspanya ile devam etmiştir. Yapılan müzakerelerde İspanya’nın zor durumdaki bankaları için Temmuz 2012’de 100 milyar Euro’ya kadar kredi kullanabilmesi için AB tarafından onay verilmiştir. Bu kapsamda İspanya 2012 yılında 41 Milyar Euro tutarında kredi kullanarak bankalarına aktarmıştır. 2014 yılının ocak ayına gelindiğine ise İspanya, piyasalardaki iyileşmeleri ve toparlanma süreci göz önünde bulundurarak ilave kullanım yapmamış ve kurtarma paketini sona erdirilmiştir. 2010 yıl sonu itibariyle kamu borç stoku/GSYİH oranı % 60,5 olan İspanya’da bu oran 2014 yıl sonunda % 100,7 seviyesine kadar yükselmiştir. Yani İspanya, kullandığı kredi paketiyle özel sektör borçluluğunu kamunun üzerine aktarmıştır. Bu nedenle 2014 yıl sonunda kamu borç stoku/GSYİH, belirtildiği gibi 2010-2018 dönemi içerisindeki en yüksek seviyeye ulaşmış ve ardından gözle görülür bir iyileşme gösterememiştir. 2018 yıl sonu itibariyle % 97,6 seviyesindedir.

2010 yılında kamu borç stoku/GSYİH oranı % 56,4 olan Kıbrıs’ta, bu oran 2014 yıl sonu itibariyle % 109,2’ye kadar yükselmiştir. Bu nedenle Kıbrıs, 2013 Mart ayında Euro Bölgesinde kurtarma paketine başvuran beşinci ülke olmuştur. Bütçesindeki açıklar nedeniyle yaklaşık 17,5 milyar Euro’ya ihtiyaç duyan Kıbrıs için 2013 Mayıs ayında, 10 milyar Euro tutarında kurtarma paketi onaylanmış; aradaki

¹⁰² T.C. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, s. 5

farkın ise hükümetin alacağı tasarruflar tedbirleri ile vergi gelirlerinin artışından sağlanması istenmiştir. Ayrıca bankacılık sektörünün de küçültülmesi talep edilmektedir.¹⁰³

2010-2014 arası süreçte Kıbrıs bankalarının, Yunanistan devlet tahvillerini ellerinde bulundurması nedeniyle Yunanistan'ın içinde bulunduğu süreçten olumsuz etkilenmiş ve Yunan devlet tahvillerinde oluşan zararı karşılayamamıştır. Vergi gelirlerini arttırmak için alınan önlemlerde, Kıbrıs bankalarında 100 bin Euro'dan az mevduatı bulunanlardan, bir kereye mahsus olmak kaydı ile % 6,75 oranında; 100 bin Euro'yu aşan mevduat sahiplerinden ise yine tek seferlik % 9,9 oranında vergi alınması karara bağlanmıştır.¹⁰⁴

2016 Mayıs ayında, Kıbrıs hükümeti; ülkede mali disiplinin yeniden sağlandığı ve kamu borcunun sürdürülebilir seviyeye çekildiğini belirterek borç anlaşmasının tek taraflı fes edildiğini açıklamıştır. Ancak Tablo 6'da görüldüğü gibi Kıbrıs'ın kamu borç stokunda belirgin bir düşüş gözlenmemiş olup; 2018 yıl sonu itibarıyla kamu borç stoku/GSYİH oranı 100,6 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2010-2018 döneminde Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya, Kıbrıs ve İtalya yüksek borç krizinden olumsuz etkilenmiştir. İtalya, bu dönemde Yunanistan'dan sonra kamu borç stoku/GSYİH oranı en yüksek ikinci ülke olmuştur. 2018 yıl sonu itibarıyla kamu borç stoku/GSYİH oranı % 134,8 olup; Yunanistan'ın yaşadığı şekilde bir kamu borç krizine sürüklenme ihtimalinin bulunması nedeniyle AB Komisyonu İtalya hükümetini önlem almaya çağırmıştır. Çünkü İtalya gibi AB'nin en büyük ülkelerinden birinde ortaya çıkacak borç krizinin ağır sonuçlarından ve olası bir durumda AB kurtarma paketlerinin de yetersiz kalmasından endişe edilmektedir.

2018 yıl sonu itibarıyla AB'nin on dört ülkesinde kamu borç stoku/GSYİH oranı % 60'ın üzerinde seyretmektedir. AB genelinde bu oran % 85,9, Euro bölgesinde ise % 80,4 olmuştur. Birliğin büyük iki ekonomisi olan Almanya'da % 61,9 ve Fransa'da % 98,4 ile borçlanma üst limitinin aşıldığı görülmektedir. Bu durumun

¹⁰³ The Economist, Sad Cyprus, <http://www.economist.com/blogs/buttonwood/2013/03/euro-zone-crisis>, (24.08.2019)

¹⁰⁴ The Economist, A Troubled Island Story, <http://www.economist.com/news/europe/21574530-its-bail-out-may-keep-cyprus-single-currency-high-cost-troubled-island-story>, (29.08.2019)

oluşmasındaki etkenlerden birinin, artan kamu borcu nedeniyle krize sürüklenen AB ekonomilerin, bu süreç içerisinde Birliğin büyük ülkeleri tarafından fonlanması olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, AB ve Euro bölgesinde 2008-2009 küresel kriz sonrası 2010 - 2018 döneminde iç talebi artırıcı uygulamalarla kamu maliyesini bozulmuştur. Açıkların finanse edilmesi için sürekli yeni kamu borçlanmasına gidilmek zorunda kalınması, başta Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya, Kıbrıs ve İtalya gibi ülkelerin maliye politikalarını sürdürülebilir olmaktan çıkarmış ve tüm Birliği olumsuz etkilemiştir. Artan kaygıları azaltmak ve Birliğe duyulan güvenin artmasını sağlamak için, kamu borç stokunun Birlik bazında azaltılması gerekmektedir.

Tablo 6: 2010-2018 Türkiye AB Tanımlı Borç Stoku/GSYH

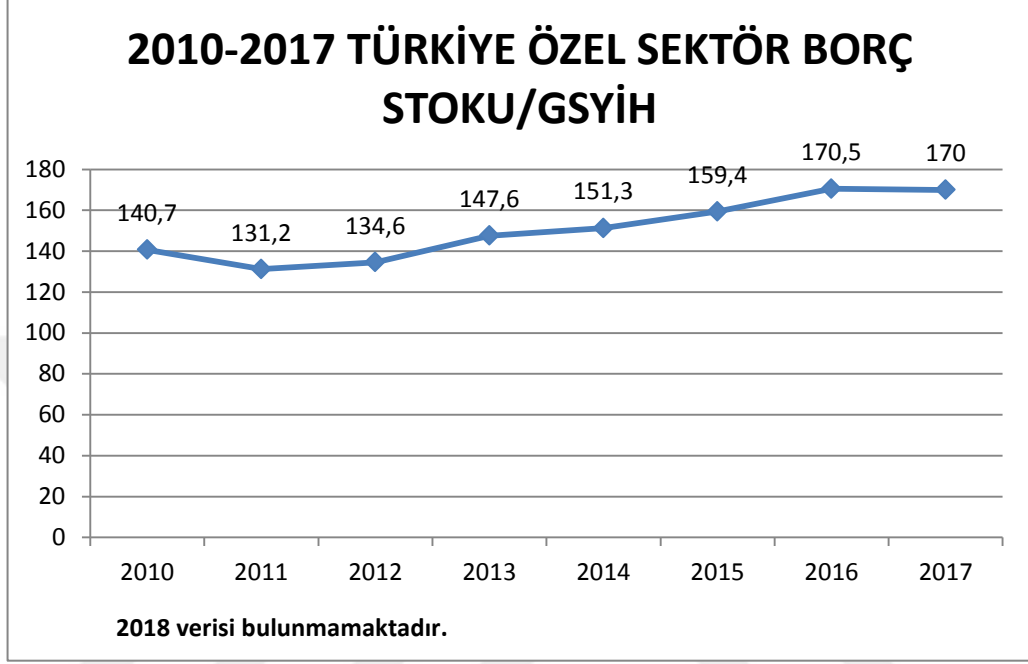
TÜRKİYE AB TANIMLI BORÇ STOKU									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
AB TANIMLI BORÇ STOKU (MİLYAR TL)	465	508,7	513,7	567,9	588,2	646,5	738,5	877,9	1123,9
AB TANIMLI BORÇ STOKU / GSYH (%)	40,08	36,48	32,72	31,38	28,77	27,64	28,31	28,22	30,40

Kaynak: T.C. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO)

Türkiye açısından ise Tablo 6 göz önünde bulundurulduğunda AB tanımlı kamu borç stoku/GSYH'nin AB ülkelerine göre daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Türkiye 2010 yılından bu yana tüm dönemlerde MA'nın kamu borcu tavanı olan % 60 kriterini de tüm dönemlerde sağlamaktadır. 2010 yılında % 40,08 olan kamu borç stoku/GSYH, 2018 yıl sonu itibariyle % 30,4'e kadar gerilemiştir. Ancak TL bazında toplam borç stokunda 2010 – 2018 yılları arasında yaklaşık 2,5 kat artış bulunmaktadır.

Bu süreçte uygulanan sıkı maliye politikaları kamu üzerindeki borç yükünü oransal olarak azaltırken, aynı dönemde özel sektör borçluluğu artış göstermiştir. Grafik 2'de OECD'den alınan verilere göre, 2010-2017 yılları arasındaki Türkiye özel sektör borç stoku/GSYİH oranları görülmektedir. 2010 yılında % 140,7 olan özel sektör borç stoku/GSYİH, 2017 yıl sonu itibariyle % 170'e ulaşmıştır. Ancak şirketlerin yüksek borçluluğu da uzun dönemde makroekonomik veriler üzerinde bozulmalar

yaratabilir. AB içerisinde bazı ülkelerin yüksek oranda kamu borcuna sahip olmasının bir sebebi de, dönem dönem zor durumda kalan sektörlerin veya şirketlerin borçlarının kamu tarafından üstlenilmesinden kaynaklanmaktadır.

Grafik 2: 2010-2017 Türkiye Özel Sektör Borç Stoku/GSYİH

Kaynak: OECD

3.1.4 Bütçe Açığı

AB'nin kamu mali disiplini temel alan ve Maastricht Kriteri olarak da uygulanan diğer maddesi “Üye ülke bütçe açığının GSYİH’sına oranı % 3’ü geçmemelidir” idi. Kamu borç stoku ile birlikte AB’de bütçe açığının da sınırlandırılmak istenmesinin temel nedeni, özellikle Euro bölgesindeki ülkelerin makroekonomik açıdan birbirleri üzerinde istikrarı bozucu etki oluşturmamasını sağlayabilmektir. Bir ülke de bütçe açığının artış göstermesi, uzun dönem gelir ve harcama politikalarının yönünü değiştirmektedir.

AB mali kurallarında MA üzerinden GSYİH değişkeni ile ilişki kurmuş ve aynı temele dayandırmıştır. İki kriterin kamu maliyesi açısından birbirleriyle olan ilişkisine bakıldığında; bir ülkede bütçe açıklarının finansmanında, diğer gelir kaynaklarının

değişmediği kabul edilirse, kamu borçlanması tek alternatif haline gelmektedir. Bu durumda, bütçe açığının yükselmesi de aynı zamanda kamu borçlarının artmasını tetiklemektedir.

AB açısından harcamaların etkin yapılması Birlik için önemli bir unsurdur. Verimsiz veya etkinliği düşük olan harcamalar gelir dağılımını bozucu etki yapmaktadır. AB, maliye politikası denk bütçe ilkesi üzerine kuruludur. Bütçe de oluşacak disiplinsizlik; ilerleyen dönemde yüksek vergi yükü ve kalkınmada bölgesel dengesizlikleri beraberinde getirecektir. Ayrıca Euro bölgesin de bulunan bir ülkede yaşanacak olumsuzluğun yaratacağı negatif dışsallığını engellemek amacıyla; bu olumsuzluk diğer ülkeler tarafından telâfi edilmeye çalışılmaktadır. Bu da AB'nin tamamı üzerinde bozucu etki yaratmaktadır.

Tablo 7: 2010-2018 AB Ülkeleri Bütçe Açığı/ GSYİH

Avrupa Birliği Bütçe Açığı/GSYİH									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avrupa Birliği - 28 Ülke	-6,4	-4,6	-4,3	-3,3	-2,9	-2,4	-1,7	-1	-0,7
Euro Bölgesi	-6,3	-4,2	-3,7	-3	-2,5	-2	-1,5	-0,9	-0,5
Belçika	-4,1	-4,3	-4,3	-3,1	-3,1	-2,4	-2,4	-0,7	-0,7
Bulgaristan	-3,1	-2	-0,3	-0,4	-5,4	-1,7	0,1	1,1	1,8
Çekya	-4,2	-2,7	-3,9	-1,2	-2,1	-0,6	0,7	1,6	1,1
Danimarka	-2,7	-2,1	-3,5	-1,2	1,1	-1,2	0,2	1,7	0,8
Almanya	-4,4	-0,9	0	0	0,6	0,9	1,2	1,2	1,9
Estonya	0,2	1,1	-0,3	0,2	0,7	0,1	-0,5	-0,8	-0,6
İrlanda	-32,1	-12,8	-8,1	-6,2	-3,6	-1,9	-0,7	-0,3	0,1
Yunanistan	-11,2	-10,3	-8,9	-13,2	-3,6	-5,6	0,5	0,7	1
İspanya	-9,5	-9,7	-10,7	-7	-5,9	-5,2	-4,3	-3	-2,5
Fransa	-6,9	-5,2	-5	-4,1	-3,9	-3,6	-3,5	-2,8	-2,5
Hırvatistan	-6,5	-7,9	-5,4	-5,3	-5,3	-3,3	-1,1	0,8	0,3
İtalya	-4,2	-3,6	-2,9	-2,9	-3	-2,6	-2,4	-2,4	-2,2
Kıbrıs	-4,7	-5,7	-5,6	-5,8	-8,7	-1	0,1	1,7	-4,4
Letonya	-8,6	-4,2	-1,2	-1,2	-1,4	-1,4	0,1	-0,5	-0,7
Litvanya	-6,9	-9	-3,1	-2,6	-0,6	-0,3	0,2	0,5	0,6
Lüksemburg	-0,7	0,5	0,3	1	1,3	1,4	1,8	1,4	2,7
Macaristan	-4,4	-5,2	-2,3	-2,5	-2,8	-2	-1,8	-2,4	-2,3
Malta	-2,4	-2,4	-3,5	-2,4	-1,7	-1	0,9	3,4	1,9
Hollanda	-5,2	-4,4	-3,9	-2,9	-2,2	-2	0	1,3	1,5
Avusturya	-4,4	-2,6	-2,2	-2	-2,7	-1	-1,5	-0,7	0,2
Polonya	-7,4	-4,9	-3,7	-4,2	-3,6	-2,6	-2,4	-1,5	-0,2
Portekiz	-11,4	-7,7	-6,2	-5,1	-7,4	-4,4	-1,9	-3	-0,4
Romanya	-6,9	-5,4	-3,7	-2,1	-1,2	-0,6	-2,6	-2,6	-3

Slovenya	-5,6	-6,6	-4	-14,6	-5,5	-2,8	-1,9	0	0,8
Slovakya	-7,5	-4,5	-4,4	-2,9	-3,1	-2,7	-2,5	-1	-1,1
Finlandiya	-2,5	-1	-2,2	-2,5	-3	-2,4	-1,7	-0,7	-0,8
İsveç	0	-0,2	-1	-1,4	-1,5	0	1	1,4	0,8
İngiltere	-9,3	-7,5	-8,2	-5,5	-5,6	-4,6	-3,4	-2,4	-2,3

Kaynak: Eurostat

2002 yılı sonrasında tek paranın kullanıma geçmesiyle, üye ülkeler açısından bütçe açıklarının kapatılması için var olan esneklik de ortadan kalkmıştır. Tablo 7'ye bakıldığında 2008-2009 küresel krizinden sonra 2010 yılında bütçe fazlası veren Estonya % 0,2, bütçe denkliğini sağlamış olan İsveç ile Danimarka % -2,7, Lüksemburg % -0,7, Malta % -2,4 ve Finlandiya % -2,5 dışında kalan tüm ülkelerin % 3'lük bütçe açığı kriterini yakalayamadığı görülmektedir. Özellikle AB içerisinde kamu borç kriziyle karşı karşıya kalan ekonomilerin bütçelerinde de ciddi sapmalar görülmektedir. 2010 yılında İrlanda'da hükümetin bankalarını kurtarmak için 45 milyar Euro tutarında kaynak aktarması, bütçe açığının hızla büyümesine neden olmuş ve GSYH'nin % 32,1'ine ulaşmıştır. Yunanistan'da % 11,2, İspanya % 9,5, Portekiz'de % 11,4 olmuştur. Kıbrıs da ise 2010 yılında % 4,7 bütçe açığı, en yüksek seviyesini 2014 yılında % 8,7 ile görmüştür. AB içerisinde bu ülkelerin ortak özelliği 2010 yılından sonraki süreçte kurtarma paketleri ile kredi sağlanmasıydı. Bu şekilde kredi sağlanan ülkelere ise AB Komisyonu tarafından bütçe açığını aşağıya çekecek politikalar uygulaması ve bütçe disiplininin taviz verilmemesi istenmiştir. Sağlanan krediler ve uygulanan kemer sıkma politikaları neticesinde 2014 yılından sonra hem krizdeki ülkelere hem de AB genelinde bütçe açısından ilerleme kaydedildiği görülmektedir. 2018 yıl sonu itibarıyla sadece Kıbrıs'ın bütçe açığı % 4,4 olmuş diğer ülkeler MA'nın % 3 kriterini sağlamıştır ve on dört ülke bütçe fazlası vermiştir.

Almanya, Hollanda ve İsveç gibi Birliğin güçlü ekonomilerinin bütçe fazlası vermesine, bütçe teorisi açısından değerlendirildiğinde; bütçe açıklarının etkileri açısından bahsedilen olumsuz durumun, benzer şekilde bütçe fazlası içinde geçerli olduğu söylenebilir. Bütçe teorisi açısından bir ülkenin, bütçe fazlası vermesi iktisadi anlamda inceleme konusu dönemde atıl kaynaklarının olduğunu göstermektedir. Bu da aynı bütçe açığında olduğu gibi kaynak verimliliğini düşüren bir durumdur.

Ayrıca bir ülkenin bütçe performansı, yılbaşında yapılan tahmin ile yıl sonundaki gerçekleşme arasındaki farkı ifade etmektedir. Dolayısıyla bütçenin fazla vermesi de yılbaşında yapılan tahminin başarısız olduğunu göstermektedir. Bu nedenle AB’de bütçeleme üzerine çalışmalarda bütçe denkliği esas alınmıştır.

2010 yılında İtalya’nın bütçe açığı % 4,2’dir. 2011 yılında ise % 3,6 olmuştur. Bu iki yılda MA’nın bütçe açığı kriterini sağlayamayan İtalya, ardından 2012-2018 döneminde bütçe açığını % 3 ve altına indirmiş ve 2018 yılında bu oran % 2,2 olmuştur.

Bu sekiz yılın ardından, İtalya’nın 15 Ekim 2018 tarihinde AB’ye gönderdiği 2019 yılı bütçe taslağı, 23 Ekim 2018’de AB Komisyonu tarafından reddedilmiştir. AB tarihinde ilk defa yaşanan bu süreçte; Komisyon, İtalya’nın bütçesini üç hafta içinde revize ederek tekrar sunmasını ve bütçe açığının azaltmasını istemiştir. Eğer bu gerçekleştirilmezse, İtalya için “aşırı bütçe açığı prosedürünün” başlatılacağı ve ülkenin GSYİH’sinin yüzde 0,1’ine kadar para cezası uygulayarak disiplin yaptırımı getirileceği açıklanmıştır.¹⁰⁵

İtalya hükümeti, ilk sunduğu bütçe planında kamu harcamalarında artışa gideceğini ve bütçe açığı hedefinin gelecek üç yıl için % 2,4 olacağını açıklamıştır. Görüldüğü gibi İtalya’nın bütçe açığı hedefinin MA’nın % 3’lük bütçe kriterine uygun olmasına rağmen reddedilmiştir. Bunun temel sebebi olarak ise AB komisyonu tarafından İtalya’ya daha önce verilen tavsiyelere uyulmaması ve kamu borcunun milli gelire oranının % 60’ın çok üzerinde olmasını gösterilmiştir. Bilindiği gibi İtalya 2018 yıl sonu itibarıyla AB’nin Yunanistan’dan sonra % 134,8 ile en yüksek kamu borç stoku/GSYİH 'a sahip olan ülkesidir.

İtalya hükümeti ve AB Komisyonu arasında yapılan müzakerelerin ardından, bütçe açığı oranı % 2,04’e indirilerek revize edilmiş ve AB tarafından onaylanmıştır. Ayrıca "aşırı bütçe açığı prosedürünün" başlatılmaması için AB ikna edilmiş olup; İtalya hükümetinin kamu harcamalarını azaltan ve gelirlerini arttıran uygulamalarının Komisyon tarafından izleneceği açıklanmıştır.

¹⁰⁵ BBC, Italy Budget: Rome Rejects European Commission Demands, <https://www.bbc.com/news/world-europe-46203605>, (02.09.2019)

Tablo 8: 2010-2018 Türkiye Bütçe Açığı/ GSYH

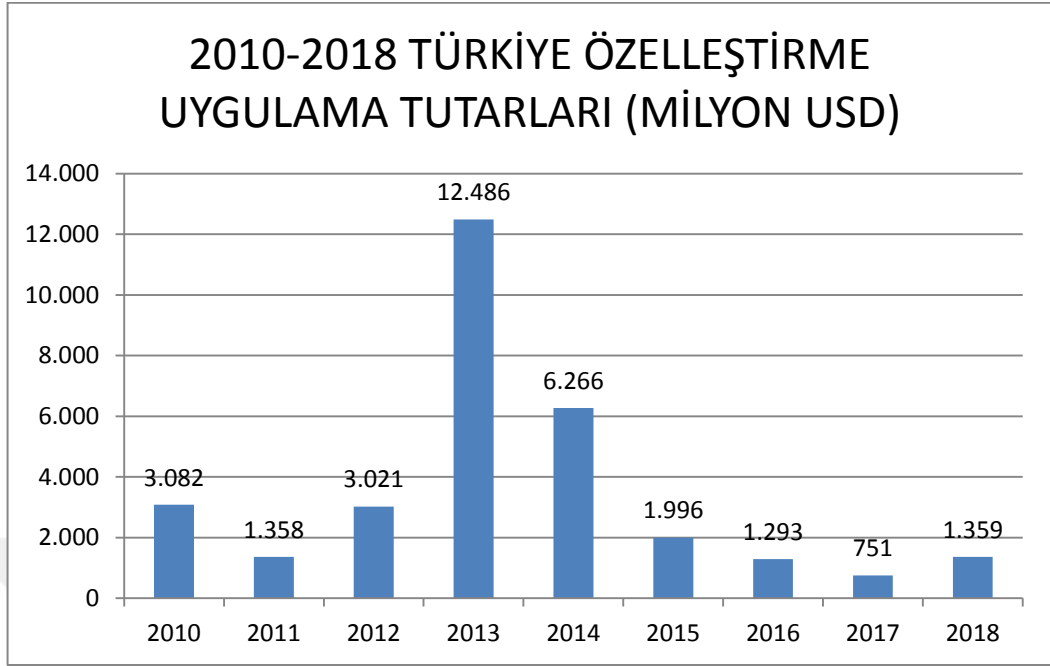
TÜRKİYE BÜTÇE AÇIĞI/GSYH									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
TÜRKİYE BÜTÇE AÇIĞI / GSYH (%)	3,5	1,3	1,9	1,0	1,1	1,0	1,1	1,5	2,0

Kaynak: T.C. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO)

Türkiye, 2001 krizinden sonra sıkı maliye politikası uygulamakta ve bunun sonucunu rakamlarla ortaya koymaktadır.

Türkiye açısından bütçe açığının seyrine, Tablo 8’den bakıldığında; izlenen sıkı maliye politikası temelinde 2010 yılında % 3,5 olan oran 2015 yılında % 1’e kadar gerilemiştir. 2015 yılından sonra ise bütçe açığı yeniden artış trendine girmiş ve 2018 yılında % 2’ye kadar yükselmiştir. Türkiye bütçe açısından MA kriterlerini 2010 yılı dışında sağlamaktadır. Türkiye’de bütçe açığının 2015 yılından sonra tekrar artış trendine girmesinin temel sebeplerinden biri; referandum ve seçim dönemlerinde, hükümetlerin harcama kalemlerini arttırıcı ve vergi affı vb. uygulamalar da bütçenin gelir kalemlerini azaltıcı popülist politikaları etkili olmuştur. Bu dönemlerde hemen her ülkede hükümetler tarafından genişleyici maliye politikaları uygulayarak denk bütçe kuralından taviz verilmektedir. Bu da yıl sonu bütçe açığını arttırmaktadır.

Türkiye için 2010-2018 döneminde, bütçe açığı görünümünün oluşmasındaki bir başka etken ise devlet bütçelerinde tek seferlik gelir kalemi olarak görünen özelleştirme gelirleridir.

Grafik 3: 2010-2018 Türkiye Özelleştirme Uygulama Tutarları (Milyon USD)

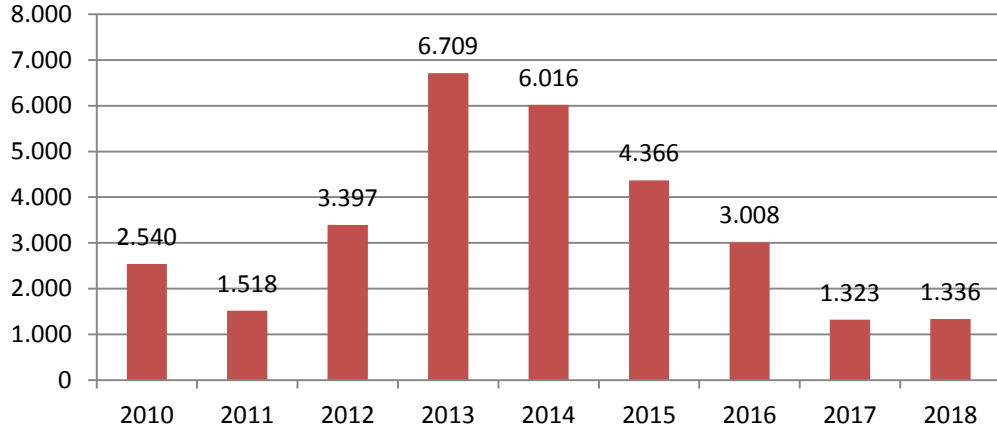
Kaynak: T.C. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı 2018 Faaliyet Raporu, s.54

Grafik 3'te Türkiye'nin 2010-2018 yılları arasında her yıl içinde gerçekleştirilen toplam özelleştirme tutarı Usd cinsinden verilmiştir. Ancak özelleştirme tutarları çoğu zaman aynı yıl içerisinde değil, taksitler halinde diğer yıllara yaygın şekilde ödenmektedir. Yani bir yıl içerisinde gerçekleşen özelleştirme tutarının tamamı aynı yıl bütçeye gelir olarak yazılamamaktadır. Bu sebeple Grafik 4, her ilgili yıl için hem elde edilen özelleştirme geliri ve geçmiş dönem taksit tutarlarının toplamını vermektedir.

Grafik 4'te görüldüğü gibi 2010-2018 yılları arasında Türkiye'nin özelleştirmeden elde ettiği en yüksek gelir, 6,7 Milyar Usd ile 2013 yılı olmuştur. Bu yıl Türkiye bütçe açığı da % 1 ile 2010'dan bu yana en düşük seviyesine gerilemiştir.

2013 yılından sonra her yıl için elde edilen özelleştirme geliri sürekli düşmüş ve 2017 ile 2018 yıllarında 1,3 Milyar Usd'ye kadar gerilemiştir. Bu dönem de bütçe açığı ise önce 2017'de % 1,5 seviyesine, 2018'de ise % 2'ye yükselmiştir.

2010-2018 TÜRKİYE ÖZELLEŞTİRME GELİRLERİ VE GEÇMİŞ YIL TAKSİTLERİ (MİLYON USD)

Grafik 4: 2010-2018 Türkiye Özelleştirme Gelirleri ve Geçmiş Yıl Taksitleri
(Milyon USD)

Kaynak: T.C. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı 2018 Faaliyet Raporu, s.56

3.2 MAASTRİCHT KRİTERLERİ DIŞINDA KALAN SEÇİLMİŞ GÖSTERGELERLE TÜRKİYE VE AB EKONOMİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde MA kriterleri dışında kalan işsizlik, büyüme ve cari açık olarak seçilmiş üç temel makroekonomik göstergenin 2010 sonrası AB ve Türkiye açısından karşılaştırılması yapılmıştır.

3.2.1 İşsizlik

AB’de 2008-2009 küresel krizinin kendisini en çok hissettirdiği alanlardan bir tanesi de büyüme ile bağlantılı olarak işsizlik üzerinde olmuştur. Bu kapsamda Birlik, işsizlikle mücadele sürecini; Avrupa 2020 Stratejisi temelinde ve AB ülkelerinin kendi uyguladıkları istihdam yaratıcı projeler çerçevesinde şekillendirmiştir.

Tablo 9: 2010-2018 AB Ülkeleri İşsizlik Oranları

Avrupa Birliği İşsizlik Oranları									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avrupa Birliği - 28 Ülke	9,6	9,7	10,5	10,9	10,2	9,4	8,6	7,6	6,8
Euro Bölgesi	10,1	10,2	11,4	12	11,6	10,9	10	9,1	8,2
Belçika	8,3	7,2	7,6	8,4	8,5	8,5	7,8	7,1	6
Bulgaristan	10,3	11,3	12,3	13	11,4	9,2	7,6	6,2	5,2
Çekya	7,3	6,7	7	7	6,1	5,1	4	2,9	2,2
Danimarka	7,7	7,8	7,8	7,4	6,9	6,3	6	5,8	5,1
Almanya	7	5,8	5,4	5,2	5	4,6	4,1	3,8	3,4
Estonya	16,7	12,3	10	8,6	7,4	6,2	6,8	5,8	5,4
İrlanda	14,6	15,4	15,5	13,8	11,9	10	8,4	6,7	5,8
Yunanistan	12,7	17,9	24,5	27,5	26,5	24,9	23,6	21,5	19,3
İspanya	19,9	21,4	24,8	26,1	24,5	22,1	19,6	17,2	15,3
Fransa	9,3	9,2	9,8	10,3	10,3	10,4	10,1	9,4	9,1
Hırvatistan	11,8	13,7	15,8	17,4	17,2	16,1	13,4	11	8,4
İtalya	8,4	8,4	10,7	12,1	12,7	11,9	11,7	11,2	10,6
Kıbrıs	6,3	7,9	11,9	15,9	16,1	15	13	11,1	8,4
Letonya	19,5	16,2	15	11,9	10,8	9,9	9,6	8,7	7,4
Litvanya	17,8	15,4	13,4	11,8	10,7	9,1	7,9	7,1	6,2
Lüksemburg	4,6	4,8	5,1	5,9	6	6,5	6,3	5,6	5,5
Macaristan	11,2	11	11	10,2	7,7	6,8	5,1	4,2	3,7
Malta	6,8	6,4	6,2	6,1	5,7	5,4	4,7	4	3,7
Hollanda	5	5	5,8	7,3	7,4	6,9	6	4,9	3,8
Avusturya	4,8	4,6	4,9	5,4	5,6	5,7	6	5,5	4,9
Polonya	9,7	9,7	10,1	10,3	9	7,5	6,2	4,9	3,9
Portekiz	12	12,9	15,8	16,4	14,1	12,6	11,2	9	7

Romanya	7	7,2	6,8	7,1	6,8	6,8	5,9	4,9	4,2
Slovenya	7,3	8,2	8,9	10,1	9,7	9	8	6,6	5,1
Slovakya	14,5	13,7	14	14,2	13,2	11,5	9,7	8,1	6,5
Finlandiya	8,4	7,8	7,7	8,2	8,7	9,4	8,8	8,6	7,4
İsveç	8,6	7,8	8	8	7,9	7,4	6,9	6,7	6,3
İngiltere	7,8	8,1	7,9	7,5	6,1	5,3	4,8	4,3	4

Kaynak: Eurostat

AB’de işsizlik Tablo 9’da görüldüğü şekliyle 2009 yılı sonrası en yüksek seviyesine 2013’te % 10,9 ile ulaşmış ardından azalış eğilimine girerek 2018 yıl sonu itibariyle % 6,8 olmuştur. 2010-2013 döneminde Birliğin özellikle kamu borç kriziyle karşılaşan ülkelerinde işsizlik oranları yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu dönemde 2013 yıl sonu itibariyle Yunanistan’da işsizlik % 27,5 seviyesine, genç işsizliği ise % 58,2 ile Birlik içerisinde rekor düzeye ulaşmıştır. Yunanistan’ı % 26,1 işsizlik oranı ile İspanya takip etmiştir. Aynı dönemde İspanya’da genç işsizliği ise % 55,4 olmuştur. Portekiz’de % 16,1 genel işsizlik, % 38,1 genç işsizliği görülmüştür. İrlanda, işsizlikte tepe noktasını 2012 yılında % 15,5 genel işsizlik ve % 30,7 genç işsizlik oranı ile görmüştür. Kıbrıs’ta ise en yüksek işsizlik oranı 2014 yılında % 16,1 ile yaşanmıştır. 2013 yılından sonra AB genelinde işsizlik oranlarında düşüş eğilimine girilmiştir. 2018 yıl sonu itibariyle Çekya % 2,2, Almanya % 3,4, Macaristan ve Malta %3,7 ile Birlik içerisinde en düşük işsizlik oranına sahip ülkeler olmuşlardır. Yunanistan ve İspanya işsizlik oranlarını yüksek seviyelerden aşağı çekmeyi başarsalar da, halen İtalya % 10,6 ile birlikte AB’nin çift haneli işsizlik oranına sahip üç ülkesidir. Bu üç ülkeyi ise Birliğin ikinci büyük ülkesi Fransa % 9,1 takip etmektedir.

Tablo 10: 2010-2018 Türkiye İşsizlik Oranları

TÜRKİYE İŞSİZLİK ORANI (%)									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İŞSİZLİK ORANI (%)	11,1	9,1	8,4	9,0	9,9	10,3	10,9	10,9	11,0

Kaynak: T.C. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO)

Türkiye’de işsizlik ekonominin en önemli sorunlarından biridir. Tablo 10’da 2010-2018 yılları arasındaki Türkiye’nin işsizlik rakamlarına bakıldığında, AB’deki

aşağı yönlü trendin tersine bir durum söz konusudur. Türkiye’de işsizlik oranı 2012 yılında % 8,4 ile son sekiz yılın en düşük seviyesinde gerçekleşmiş ardından yükseliş trendine girmiştir. 2012 yılından sonra sürekli artarak, 2018 yıl sonu itibariyle % 11 olmuştur. Aynı dönemde Tablo 11’de görülen genç işsizliği ise % 20,13’tür.

Hızlı nüfus artışı, bölgeler arası gelişme farklılıkları, plansız kırsaldan kente göç süreci, eğitim politikasında yaşanan sorunlar ve emek gücünün aleyhine yaşanan teknolojik gelişmeler gün geçtikçe Türkiye'deki işsizlik sorununu derinleştirmektedir.

Hızlı nüfus artışı ve kırdan kente plansız göçle; kentlerde emek arz edenlerin sayısı artmaktadır. Toplam istihdam içerisinde tarım sektöründeki istihdam oranının düşüşü ve sanayi ile hizmet sektöründeki istihdam artışı bu durumu desteklemektedir. Ancak kentler de artan bu iş gücünü karşılayacak bir istihdam artışı yaratılamamaktadır. Sürekli gelişen teknoloji ile üretim sürecinde otomasyonun yaygınlaşması, emek faktörünün kullanımını da azaltmaktadır.

Türkiye’nin 2010 - 2018 yılları arasındaki işsizlik rakamların analizinde büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki üzerinde durmak gerekmektedir. Ekonomik büyüme ile birlikte işsizliğin azaltılabileceği düşüncesi, literatürde genel eğilimi oluşturmaktadır. Ancak büyüme ve işsizlik arasındaki ilişki; büyümenin niteliğine bağlı olarak değişmektedir. Büyümenin ne şekilde oluştuğu, emek veya sermaye yoğun bir büyüme mi olduğu, iç pazara mı dış pazara mı bağlı olduğu ve hangi sektörlerin büyümeyi ortaya çıkardığı gibi değişik birçok faktör bu ilişkiyi şekillendirmektedir.¹⁰⁶

Türkiye’de Tablo 13’te görüldüğü gibi 2013 yılında % 8,5, 2015 yılında % 6,1 ve 2017 yılında görülen % 7,5’luk yüksek büyüme oranlarına rağmen işsizlik 2012 yılından bu yana sürekli artış eğilimindedir. Bu durum “istihdam yaratmayan büyüme” tezi ile açıklanmaktadır. İşsizlik sorunu yukarıda bahsedildiği gibi yalnızca ekonominin yeterli oranda büyümemesinden kaynaklanmamaktadır. Aynı zamanda çeşitli sosyal ve ekonomik nedenlere dayanması sebebiyle salt büyüme oranlarının, işsizlik sorununa doğrudan çözüm üretmesi mümkün görünmemektedir. Ancak Türkiye’de işsizliğin

¹⁰⁶ Erinc Yeldan, “Global Crisis and Turkey: A Macroeconomic Assessment of the Effects of Fiscal Stimulus Measures on Employment and Labour Markets”, in **Crisis and Turkey: Impact Analysis of Crisis Response Measures**, International Labour Organization Publications, Ankara, 2010, s. 12

önlenmesinde ekonomik büyümenin istihdam yaratabilecek biçimde şekillenmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu nedenle ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkisini arttırmak için; istihdamı artırmaya yönelik uygulamalar, makroekonomik politikalarla desteklenmeli ve büyüme odaklı politikalar da sektör temelli stratejilere dayandırılmalıdır.

Tablo 11’de görülen ve 2017 yılı itibariyle % 20’nin üzerine çıkmış olan genç işsizliğinin azaltılması ile ilgili de, ekonominin gereksinim duyduğu eğitilmiş ve nitelikli insan kaynağının hazırlanması için eğitim politikalarına ağırlık verilmelidir.

Tablo 11: 2010-2018 Avrupa Birliği ve Türkiye Genç İşsizlik Oranları

Avrupa Birliği ve Türkiye Genç İşsizlik Oranları									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avrupa Birliği - 28 Ülke	21,2	21,7	23,2	23,7	22,2	20,4	18,7	16,9	15,2
Euro Bölgesi	21,2	21,2	23,5	24,2	23,7	22,4	20,9	18,8	16,9
Belçika	22,4	18,7	19,7	23,7	23,3	22,1	20,1	19,3	15,9
Çekya	18,4	18,1	19,5	19,0	15,8	12,6	10,5	8,0	6,7
Danimarka	14,0	14,2	14,2	13,0	12,6	10,9	12,0	11,1	9,4
Almanya	9,8	8,5	8,1	7,8	7,8	7,3	7,1	6,8	6,2
Estonya	32,8	22,4	20,8	18,8	15,0	13,2	13,5	12,2	11,9
İrlanda	28,2	29,6	30,8	26,7	23,4	20,2	16,8	14,4	13,7
Yunanistan	33,0	44,7	55,3	58,3	52,4	49,8	47,4	43,6	39,9
İspanya	41,5	46,2	52,9	55,5	53,2	48,4	44,5	38,7	34,4
Fransa	22,6	22,0	23,6	24,1	24,2	24,7	24,6	22,3	20,8
İtalya	27,9	29,1	35,3	40,0	42,7	40,3	37,8	34,8	32,2
Letonya	36,1	31,0	28,5	23,1	19,6	16,3	17,3	17,0	12,2
Litvanya	35,8	32,6	26,7	21,9	19,3	16,3	14,5	13,3	11,2
Lüksemburg	14,3	16,9	18,6	15,8	22,7	17,3	18,7	15,4	14,1
Macaristan	26,4	26,0	28,2	26,6	20,4	17,3	13,0	10,7	10,2
Hollanda	11,1	10,0	11,7	13,2	12,8	11,3	10,8	8,9	7,2
Avusturya	9,5	9,0	9,4	9,7	10,3	10,6	11,2	9,8	9,4
Polonya	23,7	25,8	26,5	27,3	23,9	20,8	17,6	14,8	11,8
Portekiz	22,8	30,2	37,9	38,1	34,8	32,0	27,9	23,9	20,3
Slovenya	14,7	15,8	20,5	21,7	20,3	16,4	15,3	11,3	8,8
Slovakya	33,5	33,4	34,0	33,7	29,7	26,5	22,2	18,9	14,9
Finlandiya	21,1	19,8	18,8	19,6	20,4	22,0	19,0	8,6	7,4
İsveç	24,8	22,8	23,6	23,5	22,9	20,3	18,8	17,9	16,7
İngiltere	19,9	21,3	21,2	20,7	17,0	14,6	13,0	12,1	11,3
Türkiye	19,8	16,7	15,7	17,0	17,8	18,5	19,5	20,6	20,1

Kaynak: OECD

3.2.2 Büyüme

Tablo 12’de görüldüğü gibi AB ülkeleri 2010 yılında ortalama % 2,2, Euro bölgesi ülkeleri ise % 2,1 büyümüştür. Ancak büyüme oranlarında 2010 sonrası sürecin karşılaştırılması yapılırken, küresel krizin AB’yi etkisi altına aldığı 2009 yılında AB’nin ortalama % 4,3, Euro bölgesinin de % 4,5 küçüldüğü göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁰⁷ 2010 yılında kaydedilen büyüme rakamları, 2009 yılındaki ciddi daralmanın ardından gerçekleşen rakamlardır. 2010 yılında Yunanistan % 5,5, Letonya % 4,5, Romanya % 3,9 ve Hırvatistan’da % 1,5 daralma görülmüştür.

2010 yılından 2013 yıl sonuna kadar AB’de büyüme oranları giderek azalmış ve 2012 yılında AB ülkeleri ortalama % 0,4 küçülürken, Euro bölgesinde bu küçülme % 0,9’a ulaşmıştır.

2010-2016 yılları arasında uyguladığı kemer sıkma politikalarıyla sürekli daralan Yunanistan ekonomisi bu süreçte ilk kez 2017 yılında % 1,5 büyümüştür. 2018 yılında ise büyüme rakamını % 1,9’a yükseltmiştir.

2014-2018 yılları ise hem AB’de hem de Euro bölgesinde, Avrupa Merkez Bankasının genişleyici para politikasının da etkisiyle yeniden iyileşen büyüme verilerinin görüldüğü bir dönem olmuştur. Ancak büyüme yine de zayıftır. Bu süreçte AB genelinde işsizlik rakamlarının da azaldığı görülmektedir.

Tablo 12: 2010-2018 AB Ülkeleri Büyüme Oranları

Avrupa Birliği Büyüme Oranları									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avrupa Birliği - 28 Ülke	2,2	1,8	-0,4	0,3	1,7	2,3	2	2,6	2
Euro Bölgesi	2,1	1,7	-0,9	-0,2	1,4	2,1	1,9	2,5	1,9
Belçika	2,9	1,7	0,7	0,5	1,6	2	1,5	2	1,5
Bulgaristan	0,6	2,4	0,4	0,3	1,9	4	3,8	3,5	3,1
Çekya	2,3	1,8	-0,8	-0,5	2,7	5,3	2,5	4,4	3
Danimarka	1,9	1,3	0,2	0,9	1,6	2,3	2,4	2,3	1,5
Almanya	4,2	3,9	0,4	0,4	2,2	1,7	2,2	2,5	1,5
Estonya	2,7	7,4	3,1	1,3	3	1,8	2,6	5,7	4,8
İrlanda	1,8	0,3	0,2	1,4	8,6	25,2	3,7	8,1	8,2

¹⁰⁷Eurostat, Real GDP growth rate – volume,
<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1>, (27.08.2019)

Yunanistan	-5,5	-9,1	-7,3	-3,2	0,7	-0,4	-0,2	1,5	1,9
İspanya	0,2	-0,8	-3	-1,4	1,4	3,8	3	2,9	2,4
Fransa	1,9	2,2	0,3	0,6	1	1,1	1,1	2,3	1,7
Hırvatistan	-1,5	-0,3	-2,2	-0,5	-0,1	2,4	3,5	3,1	2,6
İtalya	1,7	0,7	-3	-1,8	0	0,8	1,3	1,7	0,8
Kıbrıs	2	0,4	-3,4	-6,6	-1,9	3,4	6,7	4,4	4,1
Letonya	-4,5	6,3	4,1	2,3	1,9	3,3	1,8	3,8	4,6
Litvanya	1,5	6	3,8	3,6	3,5	2	2,6	4,2	3,6
Lüksemburg	4,9	2,5	-0,4	3,7	4,3	4,3	4,6	1,8	3,1
Macaristan	0,7	1,8	-1,5	2	4,2	3,8	2,2	4,3	5,1
Malta	3,5	1,3	2,8	4,6	8,7	10,8	5,7	6,7	6,8
Hollanda	1,3	1,6	-1	-0,1	1,4	2	2,2	2,9	2,6
Avusturya	1,8	2,9	0,7	0	0,7	1	2,1	2,5	2,4
Polonya	3,6	5	1,6	1,4	3,3	3,8	3,1	4,9	5,1
Portekiz	1,7	-1,7	-4,1	-0,9	0,8	1,8	2	3,5	2,4
Romanya	-3,9	2	2,1	3,5	3,4	3,9	4,8	7,1	4
Slovenya	1,3	0,9	-2,6	-1	2,8	2,2	3,1	4,8	4,1
Slovakya	5,7	2,9	1,9	0,7	2,8	4,8	2,1	3	4
Finlandiya	3,2	2,5	-1,4	-0,9	-0,4	0,6	2,6	3,1	1,7
İsveç	6,2	3,1	-0,6	1,1	2,7	4,4	2,4	2,4	2,3
İngiltere	1,9	1,5	1,5	2,1	2,6	2,4	1,9	1,9	1,4

Kaynak: Eurostat

Küresel kriz sonrası AB ekonomilerinin daralmasıyla işsizlik artmış ve kamu maliyesinde krizler ortaya çıkmıştır. Bu süreçle mücadele etmenin temel yollarından biri de, ülkeler açısından tekrar yüksek bir ekonomik büyüme yakalayabilmektir.¹⁰⁸ Bu nedenle 2010 sonrası süreçte AB açısından büyüme ve buna bağlı olarak işsizlik verileri önem arz etmekte olup; 2010 yılında AB’yi gelecek on yıla hazırlamaya yönelik oluşturulan Avrupa 2020 stratejisi “büyüme” ve buna bağlı olarak “istihdam” odaklı oluşturulmuştur.

Avrupa 2020 Stratejisi kapsamında üç temel öncelik belirlenmiş olup;

=> Akıllı büyüme

=> Sürdürülebilir büyüme

¹⁰⁸ Dilek Yiğit, “Küresel Ekonomik Kriz Öncesi ve Krizin Etkileri ile Mücadele Sürecinde Avrupa Birliği’nde Ekonomi Yönetimi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 11, No 1, 2012, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1675/17875.pdf>, (15.04.2019), s. 152

=> Kapsayıcı büyüme şeklinde açıklanmıştır.¹⁰⁹

Akıllı Büyüme; Bilgi ve inovasyonu temel alarak gelişen bir ekonomi demektir. Akıllı büyümeyi sağlamak için, hem inovasyon ve bilgi transferinin daha çok yaygınlaştırılması hem de eğitim kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Yüksek katma değer yaratan yeni malların üretimi, yüksek nitelik gerektiren yeni işlerin ortaya çıkışı ve toplumsal sorunlarla istenen düzeyde mücadele edilebilmesi; ancak bilgi ve iletişim teknolojilerinden yüksek seviyede yararlanarak ve özgün fikirleri destekleyerek mümkün olabilir.

Sürdürülebilir Büyüme; Daha yeşil, daha rekabetçi ve daha verimli bir ekonominin oluşumunu sağlamak demektir. AB, üye ülkelerdeki bütün işletmelerde bilgi teknolojilerinden daha fazla faydalanarak, kaynakların etkin kullanımına ve çevre duyarlılığının artırılmasına öncülük eden bir rekabet modelini teşvik etmektedir. Böylece kaynakların kısıtlı olduğu dünyada, karbon salınımının ve biyolojik çeşitlilik kaybının azaltılması ile kaynak israfının önüne geçilmesi planlanmaktadır. Bu sürecin hem de ekonomik, sosyal ve bölgesel uyumu güçlendirmesi beklenmektedir.¹¹⁰

Kapsayıcı Büyüme; Ekonomik, toplumsal ve bölgesel uyumu oluşturan ve istihdam düzeyini arttıran bir ekonominin teşvik edilmesidir. AB’de kapsayıcı büyüme; nitelikli işgücünü arttırarak istihdam oranlarını yükseltmeyi, emek piyasasında modernleşmeyi, yapılan mesleki eğitimlerle işgücünün değişime ayak uydurmasını, yoksullukla mücadele etmeyi ve toplumsal uyumun sağlanmasını amaçlamaktadır. AB, yaşlanan nüfusu ve giderek artan küresel rekabet nedeniyle işgücü potansiyelinden mümkün olan en yüksek seviyede yararlanmayı hedeflemektedir.¹¹¹

AB açısından, Avrupa 2020 Stratejisi’nin ülkeler bazında izlenmesi, 2011’in Ocak ayında ilk dönemi başlayan Avrupa Sömestri uygulamasıyla yapılmakta olup; üye devletler için “ülke raporlama” sistemi uygulanmaktadır.

¹⁰⁹ European Commission, **Europe 2020: A European Strategy for Smart, Sustainable, and Inclusive Growth**, Brussels, 2010, <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>, (08.06.2019), s. 5

¹¹⁰ Cihan S. Öz ve Sefa Karagöz, “Avrupa 2020 Hedeflerinin Avrupa İstihdam Stratejisi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 2015 Kış, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/301329>, (11.06.2019), s. 111

¹¹¹ European Commission, s. 16

Tablo 13: 2010-2018 Türkiye Büyüme Oranları

TÜRKİYE BÜYÜME ORANLARI (%)									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
GSYH (2009 BAZLI) (%)	8,5	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2	7,5	2,6

Kaynak: T.C. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO)

Tablo 13 üzerinden 2010 yılı sonrası, Türkiye büyüme verileri incelendiğinde; AB ülkelerinden farklı olarak, Türkiye ekonomisinin her dönem büyüdüğünü ancak büyümenin dalgalı bir seyir izlediğini söylemek mümkündür. 2009 yılındaki küresel kriz AB ve diğer tüm ülkeleri etkilediği gibi Türkiye’yi de etkilemiş ve ekonomi 2009 yılında % 4,7 oranında küçülmüştür.¹¹² Bunun ardından, 2010 yılında % 8,5 büyüyen ekonomi, 2011 yılında % 11,1 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2012 – 2018 arasında dalgalanma devam etmiş ve Türkiye 2018 yılını, 2010 yılından bu yana en düşük büyüme verisi olan % 2,6 ile tamamlamıştır.

Türkiye’nin büyüme performansını karşılaştırırken işsizlik verileriyle birlikte değerlendirilmesi önem arz etmektedir. AB’de ortalama büyüme oranlarıyla birlikte, işsizliğinde azalış eğiliminde olduğu görülürken; Türkiye ekonomisi için aynı durum söz konusu değildir. Türkiye’de istihdam artış oranı büyüme oranının çok gerisinde kalmakta hatta birçok dönemde negatife dönmektedir. 2013-2018 döneminde Türkiye ortalama % 5,5 büyürken, işsizlik oranı ise % 9’dan % 11’e yükselmiştir. Türkiye bu süreçte genellikle diğer gelişmekte olan ülkelerde de görülen ‘istihdamsız büyüme süreci’ yaşamıştır. Aynı dönemde AB ise ortalama % 1,8 büyüme oranı yakalamasına rağmen, Birlik genelinde işsizlik oranını % 10,9’dan % 6,8’e inmiştir.

Ayrıca Türkiye’de büyüme dalgalı bir seyir izlemektedir. Örneğin 2011 yılında % 11,1 büyüyen ekonomide, bu oran 2012 yılında % 4,8 olmuştur. 2017’deki % 7,5’lik büyümeyi ise 2018’de % 2,6’lık bir büyüme takip etmiştir. Büyümenin bu şekilde istikrarsız olması, firmaların yatırım kararlarını verirken daha tedbirli olmalarına sebep olmaktadır. Bu durumda kalıcı istihdam olanaklarının yaratılmasına engellemektedir.

¹¹² T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ekonomik Göstergeler, <https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler>, (03.06.2019)

3.2.3 Cari Açık

AB'de hem kamu hem de özel sektör harcamaları yüksek olan ülkelerin, cari işlemler açığı da büyümüş; dış borç/GSYH oranları artmıştır. Bu nedenle, Birlikte kamu borcu/GSYH ve bütçe dengesi/GSYH'de sorun yaşayan Portekiz, Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerin cari açıkları da yüksek seviyelerdedir.

Bu süreçte AB'de cari işlemler açığı olan ve dış borç/GSYH oranı yüksek seviyelere ulaşan ülkelerin tahvillerinin piyasalarda alıcı bulması zorlaşmıştır. Çünkü yatırımcılar bu ülkelerin anapara ve faiz ödemelerini zamanında yapamayacaklarını düşünmeye başlamıştır. Tahvil satmakta iyice zorlanan borç yükü altındaki ülkelerde, faiz oranları hızla artmıştır.¹¹³

Tablo 14'de AB ülkelerinin cari işlemler dengesine incelendiğinde, 2010 yılında 12 ülkenin cari fazla verdiği görülmekte iken, 2018 yıl sonu itibariyle bu sayı 17'ye yükselmiştir.

Tablo 14: 2010-2018 AB Ülkeleri Cari İşlemler Dengesi

Avrupa Birliği Cari İşlemler Dengesi									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Belçika	1,6	-1,9	-0,1	1	0,8	1,4	0,6	1,2	-1
Bulgaristan	-1,7	0,3	-0,9	1,3	1,2	0,1	3,2	3,5	5,4
Çekya	-3,6	-2,1	-1,6	-0,5	0,2	0,2	1,6	1,7	0,3
Danimarka	6,6	6,6	6,3	7,8	8,9	8,2	7,8	7,7	7,1
Almanya	5,7	6,2	7,1	6,5	7,2	8,5	8,4	8	7,2
Estonya	1,8	1,3	-1,9	0,3	0,7	1,8	1,7	2,7	2
İrlanda	-1,2	-1,6	-3,4	1,5	1,1	4,4	-4,2	0,5	10,8
Yunanistan	-10	-8,6	-3,5	-1,4	-0,7	-0,8	-1,7	-1,9	-2,8
İspanya	-3,9	-3,2	0,1	2	1,7	2	3,2	2,7	1,9
Fransa	-0,6	-0,9	-1	-0,5	-1	-0,4	-0,5	-0,7	-0,6
Hırvatistan	-2,3	-1,8	-1,9	-1,1	0,2	3,2	2	3,3	1,9
İtalya	-3,3	-2,8	-0,2	1,1	1,9	1,4	2,6	2,7	2,6
Kıbrıs	-10,9	-2,4	-4,5	-1,5	-4,2	-0,6	-4,3	-5,2	-4,5
Letonya	1,8	-3,3	-3,6	-2,7	-2,3	-0,9	1,4	1	-0,7
Litvanya	0,2	-3,7	-1,6	1,7	3,5	-2,4	-1,1	0,5	0,3
Lüksemburg	6,7	6	5,6	5,4	5,2	5,1	5,1	5	4,9
Macaristan	0,3	0,6	1,6	3,5	1,2	2,4	4,6	2,3	-0,5

¹¹³ Sübidey Togan, "Avrupa Birliğinin Geleceği Hakkında", *Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi*, Ankara, 2017, <http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/360/2018/12/Togan-30.-Yil-Armagani.pdf>, (02.06.2019), s. 345

Malta	-6,3	-2	-0,4	0,1	5,8	2,8	3,8	11,4	11,4
Hollanda	7	8,6	10,2	9,8	8,5	6,3	8,1	10,8	10,9
Avusturya	2,9	1,6	1,5	1,9	2,5	1,7	2,7	1,6	2,3
Polonya	-5,4	-5,2	-3,7	-1,3	-2,1	-0,6	-0,5	0,1	-1
Portekiz	-10,1	-6	-1,8	1,6	0,1	0,1	1,1	1,2	0,4
Romanya	-5,1	-5	-4,8	-1,1	-0,7	-1,2	-2,1	-3,2	-4,6
Slovenya	-0,8	-0,8	1,3	3,3	5,1	3,8	4,8	6,1	5,6
Slovakya	-4,7	-5	0,9	1,9	1,1	-2,1	-2,7	-1,9	-2,6
Finlandiya	1,5	-1,4	-2,1	-1,8	-1,3	-0,9	-2	-0,8	-1,4
İsveç	6	5,6	5,6	5,2	4,5	4,2	3,8	2,8	1,7
İngiltere	-3,2	-1,8	-3,5	-4,8	-4,8	-5	-5,3	-3,5	-4,4

Kaynak: Eurostat

Cari işlemler açığında sürdürülebilirlik sorunu yaşayan ülkeler, bu durumun üstesinden gelebilmek için para, maliye ve döviz kuru politikalarını uygulayabilir, ancak parasal birlik altındaki devletlerin, kendi ülke para politikalarını kullanamaması ve döviz kurunun da sabitlenmiş olması sebebiyle, cari açık sorununu çözebilmek için uygulayabilecekleri tek araç, daraltıcı maliye politikasıdır. Kredi kullanarak, AB ve IMF kurtarma paketlerini uygulayan ülkelerin, kamu harcamalarını azaltıcı programları gerçekleştirmeye mecbur bırakılmalarıyla birlikte, 2010 yılından sonra cari işlemler dengesinde de iyileşmeler görülmüştür.

2010 yılında Portekiz’de % 10,1 olan cari açık, 2018 yıl sonuna gelindiğinde % 0,4 cari fazlaya dönüşmüştür. Kıbrıs, 2010 yılında % 10,9 olan cari açığını, 2015 yılında (% 0,6)'ya kadar düşürmüştü; ancak 2018 yıl sonunu % 4,5 ile tamamlamıştır. İspanya'nın aynı süreçte % 3,9 olan cari açığı, 2018 yıl sonunda % 1,9 cari fazlaya dönüşmüştür. İrlanda'nın 2010 yılında % 1,2 olan cari açığı, 2018 yıl sonunda % 10,8 cari fazla şeklindedir. Yine yüksek kamu borcu olan İtalya'da %3,3 cari açıktan, % 2,6 cari fazlaya gelmiştir.

Bu süreçte Birliğin iki ülkesi Almanya ve Hollanda'nın yüksek cari fazlaları dikkat çekmektedir. Almanya'nın 2015 yılında % 8,5'a kadar yükselen cari fazlası, 2018 yılında % 7,2 olmuştur. Hollanda'nın ise 2010 yılında % 7 düzeyinde olan cari fazlası, 2018 yılında % 10,9'a kadar yükselerek bu süreçteki en yüksek seviyeye gelmiştir. Almanya 2018 yılında 294 milyar dolarlık ödemeler dengesi fazlasıyla dünyada birinci, Hollanda ise 110 milyar dolar fazla ile 3. Sıradadır.

AB Komisyonu ise yüksek cari açık kadar, yüksek cari fazlanın da Birlik içerisinde bozucu etki yarattığına dikkat çekerek; cari fazlanın GSYH'nin yüzde 6'sını aşmaması gerektiğini önermektedir. Ancak hem Almanya'nın hem de Hollanda'nın cari işlemler fazlasının GSYH'sine oranı Avrupa Komisyonunun belirlediği yüzde 6'lık eşiğin çok üzerindedir. Yüksek cari fazla, diğer ülkeler için artan cari açık anlamına geleceğinden, cari açık veren ülkeleri daha fazla borçlanmaya zorlamaktadır. Daha fazla borçlanmak için daha yüksek faiz oranı vermek zorunda kalacak olan ülkelerin süreç içerisinde, artan faiz yüküyle birlikte borçlarını geri ödeyememe durumunun yaşanma ihtimalinden endişe edilmektedir. Bu nedenle AB Komisyonu, uzun zamandır Almanya ve Hollanda'ya ekonomik dengesizlikleri azaltmak için; maaş ve yatırımları yükselterek iç talebi artırma çağrısında bulunmaktadır.¹¹⁴

Tablo 15: 2010-2018 Türkiye Cari İşlemler Dengesi

TÜRKİYE CARİ İŞLEMLER DENGESİ / GSYH									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
CARİ İŞLEMLER DENGESİ / GSYH	-5,8	-8,9	-5,5	-6,7	-4,7	-3,7	-3,8	-5,6	-3,5

Kaynak: T.C. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKO)

2010 sonrası Türkiye'nin cari açığı, Tablo 15'de görüldüğü gibi en yüksek seviyeyi % 8,9 ile 2011 yılında, en düşük seviyeyi ise % 3,3 ile 2018 yılında görmüştür. Türkiye'nin cari açık verilerinin, büyüme oranlarıyla birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Bu kapsamda cari açığın en yüksek seviyeye ulaştığı 2011 yılında, büyüme de % 11,1 ile son 8 yılın en yüksek seviyesindedir. Benzer şekilde 2018 yılında ise % 2,3 ile 2010'dan bu yana en düşük büyüme oranı gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin 2010 yılından bu yana dış ticaret hacmi artış göstermiştir. Ancak bunun yanında cari işlemler dengesinde ciddi düzeyde bozulma yaşanmıştır. Türkiye'de cari işlemler açığının/GSYH'ye oranı, kriz dönemlerindeki dış ticaret hacminin daraldığı yıllar dışında yüksek seyretmektedir.

¹¹⁴ Fortune Türkiye, Cari Fazla Veren Ülkeler Daha Fazla Yatırım Yapmalı, <https://www.fortuneturkey.com/cari-fazla-veren-ulkeler-daha-fazla-yatirim-yapmali-23724>, (06.06.2019)

Türkiye'de yüksek cari açığı tetikleyen nedenler; iç tasarrufların yetersizliği, TL'nin aşırı değerli olması ve üretim için gereken enerji ithalatıdır. İç tasarrufların düşük olduğu durumda, büyüme için gereken tasarruflarda yaratılamadığı için cari işlemler açığı artış göstermektedir. Aşırı değerli ulusal para, ithalatı daha cazip hale getirerek; ihracattan daha fazla artmasına ve dış ticaret açığının büyümesine neden olmaktadır. Türkiye'de ithalat içinde önemli bir paya sahip olan enerji alımı ve bu kapsamda enerji fiyatlarındaki dalgalanmalarda cari açığı olumsuz etkilemektedir.¹¹⁵

Türkiye enerji konusundaki dışa bağımlılığını azaltmak ve bu sayede cari açığında iyileşme göstermek adına, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği konusuna ağırlık vermelidir. AB ülkeleri de enerji de dışa bağımlı olup; 2010-2020 arasındaki hedeflerini 2020 Enerji Stratejisinde belirtmişlerdir. AB'nin bu konuda 20-20-20 olarak belirlediği hedefleri şu şekildedir;

- ⇒ “Sera gazlarının en az % 20 oranında azaltılması;
- ⇒ Yenilenebilir enerjinin AB'nin enerji tüketimi içerisindeki payının en az % 20'ye çıkarılması;
- ⇒ Enerji verimliliğini en az % 20 oranında artırmak.”¹¹⁶

Türkiye ve AB arasındaki ticaret hacmi 2018 yılında 165 milyar dolara ulaşmış olup; Türkiye ihracatının yaklaşık % 50'si 84 milyar dolar ile AB'ye gerçekleştirilmiştir. AB'nin toplam ihracatından Türkiye % 4 pay alarak 5. sırada, toplam ithalatında ise % 4'lük pay ile 6. Sıradadır. (AB ülkelerinin kendi aralarında yaptığı ticaret hariç tutulmuştur.) Türkiye'nin ihracatında olduğu gibi ithalatında da ilk sırada AB yer almaktadır. 2018 yılında Türkiye'nin yapmış olduğu toplam 223 milyar dolarlık ithalatın, 81 milyar doları (% 36,3'lük pay) AB üyesi ülkelere gerçekleştirmiştir.¹¹⁷

Yukarıdaki bilgiler ışığında Türkiye'de cari açığın azaltılmasında AB pazarının önemi görülmektedir. 2009 krizi sonrası AB'nin ekonomik olarak yaşadığı sorunların tüketimi etkilemesi, Türkiye toplam ihracatını da olumsuz etkilemektedir.

¹¹⁵ Yeldan, s. 57

¹¹⁶ Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Enerji - AB'nin Hedefleri, <https://www.avrupa.info.tr/tr/enerji-abnin-hedefleri-58>, (09.06.2019)

¹¹⁷ T.C. Ticaret Bakanlığı, Yani Başımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği, <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi>, (01.08.2019)

Cari açığın ekonomik istikrar açısından sürdürülebilir seviyede olması için, GSYH'ye oranının % 5 den küçük olması istenir. Ancak bu gösterge tek başına yeterli olmayıp; açığın nasıl finanse edildiği de önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de cari açığın finansmanın da temel kaynağın sıcak para ve/veya doğrudan yabancı sermaye girişi olduğu görülmektedir. Bu da ekonomi üzerinde kırılgan bir yapının oluşmasına neden olmaktadır. Bu sebeple, cari açığın artışı önlemeye yönelik politikaların uygulanması gerekmektedir. Cari açığın finansmanında sıcak para yerine, uzun vadeli yabancı yatırımların Türkiye'ye gelmesi teşvik edilmelidir. Bu sayede sıcak paranın yol açtığı risklere karşı korunma sağlanarak, daha sağlam temellere dayalı bir ekonomik büyümenin yolu açılacaktır.

SONUÇ

2009 yılından itibaren tüm Dünya’da hissedilen küresel ekonomik kriz, Türkiye ve Avrupa Birliği’nde de ciddi şekilde hissedilmiştir. AB ülkelerinde, talepte yaşanan düşüş nedeniyle enflasyon oranları gerilemiş ve özellikle 2015 yılından itibaren AB için durgunluk beklentilerini her geçen gün arttırmıştır. Bu nedenle Avrupa Merkez Bankası gerçekleştirdiği tahvil alım programıyla hedef olarak koyduğu % 2 enflasyon oranına ulaşmayı amaçlamıştır. AMB’nin varlık alım programının bittiği, 2018 yıl sonu itibariyle AB ülkelerinin enflasyon oranı ortalaması % 1,9 olmuş ve hedeflenen % 2’lik enflasyon oranından % 0,1 aşağı yönlü sapma gerçekleşmiştir.

Türkiye’de ise aynı dönemde AB’ye kıyasla çok daha yüksek oranda enflasyon görülmektedir. Ayrıca 2010 yılında hedeflenen % 6,5 enflasyon oranına karşılık, gerçekleşen % 6,4’lük enflasyon oranı dışındaki tüm yıllarda Türkiye, enflasyon hedeflerinden yukarı yönlü yüksek sapmalar göstermiştir. 2018 yılında enflasyon hedefi % 5 olmasına rağmen, yıl sonunda % 20,3 olarak gerçekleşmiştir.

Nominal faiz oranlarını en çok etkileyen faktörün enflasyon olması nedeniyle fiyat istikrarını sağlama konusunda başarılı ülkeler, faiz oranları açısından da olumlu sonuçlar elde etmiştir. Enflasyon konusunda, Türkiye’den daha iyi durumda olan AB, uzun dönem faiz oranları açısından da olumlu sonuçlar elde etmiştir.

AB’de 2008-2009 küresel kriz sonrası iç talebi arttırıcı uygulamalarla kamu maliyesi bozulmuştur. Açıkların finanse edilmesi için sürekli yeni kamu borçlanmasına gidilmek zorunda kalınması, başta Yunanistan, İrlanda, Portekiz, İspanya, Kıbrıs ve İtalya gibi ülkelerin maliye politikalarını sürdürülebilir olmaktan çıkarmış ve tüm Birliği olumsuz etkilemiştir. İtalya dışındaki diğer beş ülke için kurtarma paketleri devreye girmiştir. Kamu kesimi borç stoku birçok AB ülkesinde, Maastricht Kriterlerinin borçlanma üst sınırı olan % 60’ın üzerine çıkmıştır. AB içerisinde bazı ülkelerin yüksek oranda kamu borcuna sahip olmasının başka bir sebebi de, dönem dönem zor durumda kalan sektörlerin veya şirketlerin borçlarının kamu tarafından üstlenilmesinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye açısından ise AB tanımlı kamu borç stoku/GSYH'nin AB ülkelerine göre daha iyi durumda olduğu söylenebilir. 2010 yılında % 40 olan kamu borç stoku/GSYH, 2018 yıl sonu itibariyle % 30,4'e kadar gerilemiştir. Bu süreçte uygulanan sıkı maliye politikaları kamu üzerindeki borç yükünü oransal olarak azaltmıştır. Ancak aynı dönemde özel sektör borçluluğu artış göstermiştir. Şirketlerin yüksek borçluluğu uzun dönemde Türkiye makroekonomik verileri üzerinde bozulmalar yaratabilir.

AB'nin maliye politikası denk bütçe ilkesi üzerine kurulu olup; 2010 yılı sonrası özellikle kamu borç kriziyle karşı karşıya kalan ekonomilerin bütçelerinde ciddi sapmalar görülmektedir. AB Komisyonu, bu ülkelere sağlanan kurtarma paketleri karşılığında; bütçe açığını aşağıya çekecek politikalar uygulamasını şart koşmuş ve bütçe disiplininin taviz verilmemesini istemiştir. Verilen krediler ve uygulanan kemer sıkma politikaları neticesinde 2014 yılından sonra hem krizdeki ülkelerde hem de AB genelinde bütçe açısından ilerleme kaydedildiği görülmüştür. 2018 yıl sonu itibariyle Kıbrıs dışında tüm AB ülkeleri Maastricht Antlaşmasının bütçe kriterini sağlamış durumdadır. On dört ülke ise bütçe fazlası vermiştir. Ancak Almanya, Hollanda ve İsveç gibi Birliğin güçlü ekonomilerinin bütçe fazlası vermesi iktisadi anlamda atıl kaynaklarının olduğunu göstermektedir. Bu da aynı bütçe açığında olduğu gibi kaynakların etkin kullanımını azaltan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de bütçe açığı ise, izlenen sıkı maliye politikası neticesinde 2010 yılında % 3,5'den, 2015 yılında % 1'e kadar gerilemiştir. 2015 yılından sonra ise tekrar artış trendine girmiş ve 2018 yılında % 2'ye kadar yükselmiştir. Türkiye'de bütçe açığının 2015 yılından sonra tekrar artışa geçmesinin temel sebepleri; referandum ve seçim dönemlerinde, hükümetlerin harcama kalemlerini arttırıcı ve gelir kalemlerini azaltıcı politikaları ile 2013 yılından itibaren azalmaya başlayan özelleştirme gelirleri olarak görülmektedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında, Türkiye verileri Maastricht kriterleri açısından değerlendirildiğinde; enflasyon ve uzun dönem faiz oranı olan parasal kriter açısından yakınsama sağlanamadığı, ancak mali kriterler olan kamu borç stoku ve bütçe açığı konularında uyum sağladığını söylemek mümkün olacaktır.

AB’de 2008-2009 küresel krizinin kendisini en çok hissettirdiği alanlardan biri de büyüme ve bununla bağlantılı olarak işsizlik üzerinde olmuştur. Bu süreçle mücadele etmenin temel yolu olarak, ülkeler açısından tekrar yüksek ekonomik büyümenin yakalanabilmesi görülmektedir. Bu nedenle 2010 yılında AB’yi gelecek on yıla hazırlamaya yönelik oluşturulan Avrupa 2020 stratejisi “büyüme” temelli oluşturulmuştur.

2010 yılından 2013 yıl sonuna kadar AB’de büyüme oranları giderek azalmıştır. 2012 yılında AB ülkeleri ortalama % 0,4 küçülürken, Euro bölgesinde bu oran % 0,9’a ulaşmıştır. 2014 -2018 yılları ise hem AB’de hem de Euro bölgesinde, Avrupa Merkez Bankasının genişleyici para politikasının da etkisiyle yeniden artan büyüme rakamlarının görüldüğü bir dönem olmuştur. Ancak büyüme yine de birçok AB ülkesinde zayıftır.

Türkiye büyüme verilerine bakıldığında ise AB ülkelerinden farklı olarak 2010-2018 arasında ekonominin her dönem büyüdüğünü ancak dalgalı bir seyir izlediğini söylemek mümkündür.

Büyüme rakamları, aynı döneme ilişkin işsizlik oranlarıyla birlikte incelendiğinde; AB’de artan büyüme ile birlikte, işsizliğinde azalış eğiliminde olduğu görülürken; Türkiye ekonomisi için aynı durum söz konusu değildir. Türkiye’de istihdam artış oranı büyüme oranının gerisinde kalmakta hatta bazı dönemler negatife dönmektedir. 2013-2018 döneminde Türkiye’nin ortalama % 5,5 büyümesine rağmen işsizlik oranı % 9’dan %11’e yükselmiştir. Aynı dönemde AB’de ise ortalama % 1,8 büyüme oranı yakalanmış ve Birlik genelinde işsizlik oranını % 10,9’dan % 6,8’e gerilemiştir.

Türkiye için bu süreç literatürde 'istihdam yaratmayan büyüme' olarak açıklanmaktadır. Türkiye’de büyümenin dalgalı bir seyir izlemesi, firmaların yatırım kararlarını verirken daha tedbirli olmalarına sebep olmaktadır. Bu da kalıcı istihdam olanaklarının yaratılmasını engellemektedir.

AB ülkelerinde, kamu borç stoku ve bütçe dengesi açısından sorun yaşayan ülkelerin cari açıklarının da yüksek olduğu görülmektedir. Ancak uygulanan daraltıcı

maliye politikalarıyla birlikte cari işlemler dengesinde de iyileşmeler yaşanmıştır. AB'de 2010 yılında on iki ülke cari fazla verirken, 2018 yıl sonu itibariyle bu sayı on yedi olmuştur. Bu süreçte özellikle Almanya ve Hollanda'nın yüksek cari fazlaları dikkat çekmektedir. Çünkü yüksek cari açık kadar, yüksek cari fazlada Birlik içerisinde bozucu etki yaratmaktadır. Yüksek cari fazla, diğer ülkeler için artan cari açık anlamına geldiğinden, cari açık veren ülkeleri daha fazla borçlanmaya zorlamaktadır. Daha fazla borçlanmak için daha yüksek faiz vermek zorunda kalacak ülkelerin, ilerleyen süreçte artan faiz yüküyle birlikte borçlarını geri ödeyememe ihtimalinden endişe edilmektedir.

Türkiye'de ise cari işlemler açığı, kriz dönemlerindeki dış ticaret hacminin daraldığı yıllar dışında yüksek seyretmektedir. Ayrıca Türkiye'de cari açığın finansmanın ağırlıklı olarak sıcak para ve/veya doğrudan yabancı sermaye girişleriyle yapılması ekonomi üzerinde kırılgan bir yapının oluşmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Altınok, S. (2006). *İktisada Giriş*. 6. Baskı. Konya: Atlas Kitabevi.
- Ardıç, O. (2011). *Makro İktisat*. 7. Baskı. İstanbul: Seçkin Yayınevi.
- Aslan, N. (2010). *Makro İktisat*. 5. Baskı. İstanbul: İkinci Sayfa Yayınevi.
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. 3. Baskı. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Biçerli, M. K. (2011). *Çalışma Ekonomisi*. 6. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Bilici, N. (2012). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. 5. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bocutoğlu, E. (2007). *Makro İktisat Keynezyen Teori ve Politikalar*. 4. Baskı. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bulut, C. (2002). *Kamu Açıkları - Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru İlişkileri*. 1. Baskı. İstanbul: Der Yayınları.
- Courant, P. N., Steiner, P. O., Purvis, D. D., & Lipsey, R. G. (1994). *İktisat 2*. 2. Baskı. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Dinler, Z. (2009). *İktisada Giriş*. 15. Baskı. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2011). *Ekonomi Politikası*. 16. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eyüboğlu, D. (2003). *2001 Krizi Sonrasında İşsizlik ve Çözüm Yolları*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Fişne, M. (2003). *Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye*, 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Jones, I. C. (2001). *Introduction to Economic Growth*. Second Edition. New York: W. W. Norton & Company.

- Karluk, R. (2009). *Uluslararası Ekonomi, Teori-Politika*. 9. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Keskin, A., Şen, H., & Sağbaş, İ. (2007). *Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*. 2. Baskı. Ankara: Orion Kitabevi.
- Koç, T. (2004). *Küreselleşme ve Türkiye Basınında Avrupa Birliğine Adaylık Süreci*. 1.Baskı. Ankara: Naturel Yayınları.
- Krugman, P., & Wells, R. (2006). *Macroeconomics*. Second Edition. New York: Worth Publishers.
- Parasız, İ. (2002). *Enflasyon, Kriz ve Ayarlamalar*. 2. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Paya, M. M. (2007). *Para Teorisi ve Para Politikası*. 4. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Pekin, T. (2007). *Makro Ekonomi*. 1. Baskı. İzmir: Zeus Kitapevi.
- Pınar, A. (2010). *Maliye Politikası: Teori ve Uygulama*. 3. Baskı. Ankara: Naturel Yayıncılık.
- Seyidoğlu, H. (2002). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. 3. Baskı. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası İktisat: Teori ve Politika*. 18.Baskı. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Şahin, H. (2006). *Makro İktisat*. 1. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Togan, S. (2017). *Avrupa Birliğinin Geleceği Hakkında*. Ankara: Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Türk, İ. (2006). *Maliye Politikası, Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe*. 19. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Uluatam, Ö. (2001). *Makro iktisat*. 8. Baskı. Ankara: Savaş Yayınları.

Ulusoy, A. (2016). *Maliye Politikası*. 2. Baskı. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Unay, C. (2001). *Makro Ekonomi*. 8. Baskı. Bursa: Vipaş Yayınları.

Ünsal, E. (2007). *Makro İktisat*. 7. Baskı. Ankara: İmaj Yayınları.

Yeldan, E., Taymaz, E., & Ercan, H. (2010). *Crisis and Turkey: Impact Analysis of Crisis Response Measures*. Ankara: International Labor Organization Publications.

Zaim, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi*. 10. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Makaleler

Afşar, M., & Doğan, E. (2017). Uzun Dönem Faiz Oranlarının Belirleyicileri: OECD Ülkelerine Yönelik Bir Panel Veri Analizi. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 59, 103-115, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/383887>, (07.05.2019)

Akçay, B. (2006). Euro Alanın Ekonomisine İlişkin Bir Değerlendirme. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Sayı 2, 1-27, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1122/13210.pdf>, (07.08.2019)

Akçay, B. (2008). Avrupa Birliği'nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye. *Maliye Dergisi*, Sayı 155, 11-38, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/02.Belgin.AKCAY_.pdf, (11.08.2019)

Alber, J. (2007). Where Turkey stands in Europe and why it should be admitted to the EU. *Berlin: Social Science Research Center (WZB)*, http://www.forschungsnetzwerk.at/downloadpub/tuerkei_europaeische_union.pdf, (06.06.2019)

Alper, A. E., & Oransay, G. (2015). Cari Açık ve Finansal Gelişmişlik İlişkisinin Panel Nedensellik Analizi Ekseninde Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, Sayı 1(2), 73-85, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/161812>, (24.07.2019)

- Atamtürk, B. (2007). Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 89-103, <http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/1600/5000011202-5000017701-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (12.07.2019)
- Barro, R. J. (1974). Are government bonds net wealth ? *Journal of Political Economy*, Volume 82, No 6, 1095-1117, <https://dash.harvard.edu/handle/1/3451399>, (06.05.2019)
- Benlialper, A., Cömert, H., & Düzçay, G. (2015). 2002 Sonrası Türkiye Ekonomisinin Performansı: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *ERC Working Papers in Economics*, 1-44, https://www.researchgate.net/publication/299470940_2002_Sonrasi_Turkiye_Ekonomisinin_Performansi_Karsilastirmali_Bir_Analiz, (22.06.2019)
- Featherstone, K. (2011). The Greek Sovereign Debt Crisis and EMU: a failing state in a skewed regime. *Journal of Common Market Studies*, Volume 49, No 2, 193-217, https://www.researchgate.net/publication/227763184_The_Greek_Sovereign_Debt_Crisis_and_EMU_A_Failing_State_in_a_Skewed_Regime, (19.08.2019)
- Fisher, I. (1931). Theory of Interest. *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 45, Issue 3, 499-516, <https://doi.org/10.2307/1883901>, (06.05.2019)
- Gübe, Y. (1997). İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı. *Hazine Dergisi*, Sayı 6, 6-21.
- Gültekin, S. (2016). Uluslararası Ticarete Çin Faktörü ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Yansımaları. *The Journal of Academic Social Sciences*, Sayı 28, 139-151, http://www.asosjournal.com/index.jsp?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=922918469_1221%20sadettin%20g%C3%BCltekin.pdf&key=33718, (18.07.2019)
- Harrod, F. R. (1939). An Essay in Dynamic Theory. *The Economic Journal*, Vol. 49, No. 193, 14-33, <http://piketty.pse.ens.fr/files/Harrod1939.pdf>, (19.06.2019)

- Kar, M., & Ağır, H. (2006). Türkiye'de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme Nedensellik İlişkisi: Eşbütünleşme Yaklaşımı ile Nedensellik Testi, 1926-1994. *Selçuk Üniversitesi İ. İ. B. F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 11, 51-68, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/289539>, (09.07.2019)
- Karaca, S. S. (2010). Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Kriz Sonrası Görünüm. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, 157-173, https://www.researchgate.net/publication/307913177_Uluslararası_Sermaye_Hareketleri_ve_Kriz_Sonrası_Görünüm, (04.06.2019)
- Kaya, H., Aydın, M. S., & Sezer, O. (2017). Maastricht Kriterleri, Parasal Birlik ve Türkiye. *Journal of Awareness*, Sayı 3S, 381-394, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/358100>, (18.08.2019)
- Kochenov, D. (2005). EU Enlargement Law: History and Recent Developments: Treaty – Costum Concubinage ? *European Integration online Papers (EIoP)*, Volume 9, No 6, 1-34, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2005-006.pdf>, (02.03.2019)
- Laermans, H., & Roosens, P. (2009). The Enlargement of The European Union. *Ekonomiska Misao Praksa*, 397-410, https://pdfs.semanticscholar.org/4943/fdaf2940d16b1f01396e1dba0065a7c368ce.pdf?_ga=2.165011199.1318463470.1575488059-163043073.1575488059, (08.08.2019)
- Oltulular, S., & Terzi, H. (2006). Yüksek enflasyon enflasyon belirsizliğini artırıyor mu ? *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı 3, 1-22, <http://eidergisi.istanbul.edu.tr/sayi3/ieeis3m1.pdf>, (07.04.2019)
- Öz, C. S., & Karagöz, S. (2015). Avrupa 2020 Hedeflerinin Avrupa İstihdam Stratejisi Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, 99-122, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/301329>, (11.06.2019)
- Ramsey, P. F. (1928). A Mathematical Theory of Saving. *The Economic Journal*, Vol. 38, No. 152, 543-559, 1928, <http://piketty.pse.ens.fr/files/Ramsey1928.pdf>, (11.05.2019)

- Romer, P. M. (1994). The Origins of Endogenous Growth. *The Journal of Economic Perspectives*, Volume 8, No 1, 3-22, http://www.depfe.unam.mx/doctorado/teorias-crecimiento-desarrollo/romer_1994.pdf, (17.05.2019)
- Sevim, C. (2016). Uluslararası Para ve Sermaye Piyasaları. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Sayı 2, 191-210, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/391293>, (28.07.2019)
- Solow, M. R. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, No. 1, 65-94, <http://piketty.pse.ens.fr/files/Solow1956.pdf>, (09.05.2019)
- Şimşek, M. (2000). Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Ekonomik Etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı 16, 49-73, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/508147>, (06.06.2019)
- Turan, N. (2013). Kamu Borcunun Tanımı: Borç İstatistikleri Açısından Önemi, Mevcut Durum, Sorunlar ve Türkiye Uygulaması. *Maliye Dergisi*, Sayı Ocak - Haziran 164, 166-182, <https://maliyederigisi.sgb.gov.tr/yayinlar/md/164/164-10.pdf>, (09.05.2019),
- Yeldan, E. (2005). Türkiye Ekonomisi'nde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri. *Çalışma ve Toplum*, Sayı 7, 47-60, <http://calismatoplum.org/sayi7/makale2.pdf>, (02.08.2019)
- Yiğit, D. (2012). Küresel Ekonomik Kriz Öncesi ve Krizin Etkileri ile Mücadele Sürecinde Avrupa Birliği'nde Ekonomi Yönetimi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 11, No 1, 135-168, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1675/17875.pdf>, (15.04.2019)

İnternet Kaynakları

- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. Ekonomik Göstergeler, <https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler>, (05.05.2019)

- Mahfi Eğilmez. Faiz Deyince, <https://www.mahfiegilmez.com/2018/06/faiz-deyince.html#more>, (08.05.2019)
- Mahfi Eğilmez, Fed'den Sonra ECB De Parasal Sıkılaştırmaya Başlıyor, <http://www.mahfiegilmez.com/2018/06/fedden-sonra-ecb-de-parasal-sklastrmaya.html>, (02.06.2019)
- Fortune Türkiye. Cari Fazla Veren Ülkeler Daha Fazla Yatırım Yapmalı, <https://www.fortuneturkey.com/cari-fazla-veren-ulkeler-daha-fazla-yatirim-yapmali-23724>, (06.06.2019)
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. Mali sözleşme imzalandı: Avro bölgesinde mali disiplin ve yakınlaşma güçlendirildi, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/mali-sozlesme-imzalandi-avro-bolgesinde-mali-disiplin-ve-yakinlasma-guclendirildi-5070>, (07.06.2019)
- European Commission. Europe 2020: A European Strategy for Smart, Sustainable, and Inclusive Growth. <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>, (09.06.2019)
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. Enerji - AB'nin Hedefleri, <https://www.avrupa.info.tr/tr/enerji-abnin-hedefleri-58>, (17.06.2019)
- T.C. Ticaret Bakanlığı. Yarı Başımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği, <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi>, (01.08.2019)
- European Commission. Accession Criteria, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en, (05.08.2019)
- İktisadi Kalkınma Vakfı. AB Genişlemesi, <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>, (06.08.2019)
- European Commission. Convergence Criteria For Joining, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/enlargement-euro-area/convergence-criteria-joining_en, (09.08.2019)

- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. AB'ye Genel Bakış, 2012, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/02_rehber.pdf, (11.08.2019)
- T.C. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: “Euro Rekabet Paktı”, 2011, https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/empb/yayinlar/euro_plus_pact.pdf, (20.08.2019)
- European Commission. From 6 to 28 Members, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/from-6-to-28-members_en, (21.08.2019)
- The Economist. Sad Cyprus, <http://www.economist.com/blogs/buttonwood/2013/03/euro-zone-crisis>, (24.08.2019)
- Eurostat. Real GDP growth rate – volume, <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pco de=tec00115&plugin=1>, (27.08.2019)
- The Economist. A Troubled Island Story, <http://www.economist.com/news/europe/21574530-its-bail-out-may-keep-cyprus-single-currency-high-cost-troubled-island-story>, (29.08.2019)
- BBC. Italy Budget: Rome Rejects European Commission Demands, <https://www.bbc.com/news/world-europe-46203605>, (02.09.2019)
- TCMB. Bülten, Sayı 13, 2009, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e401618b-6dcf-48e2-a728-c14a2d5089c6/Bulten_Turkce13.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORLDSPACE-e401618b-6dcf-48e2-a728-c14a2d5089c6-m3fB9BI, (07.09.2019)
- European Central Bank. Asset Purchase Programmes, <https://www.ecb.europa.eu/mopo/implement/omt/html/index.en.html>, (16.09.2019)

European Central Bank. Monetary Policy Decisions,
<https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2019/html/ecb.mp190912~08de50b4d2.en.html>, (16.09.2019)

Türkiye İstatistik Kurumu. Tüketici Fiyat Endeksi, Ağustos 2019,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30856>, (20.09.2019)

Eurostat. Annual Inflation Stable At 1.0% In The Euro Area,
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10059885/2-18092019-AP-EN.pdf/76b7d268-7ceb-de80-86b5-f036226aa14f>, (21.09.2019)

